

**ANTİK DÖNEM DENİZCİLİĞİNDE
TENEDOS/BOZCAADA:
Kıyasal Kullanım Ve Ticaret
(Yüksek Lisans Tezi)**

A. Onur BAMYACI

ÇANAKKALE

2006

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

ANTİK DÖNEM DENİZCİLİĞİNDE TENEDOS/BOZCAADA:
KIYISAL KULLANIM VE TİCARET

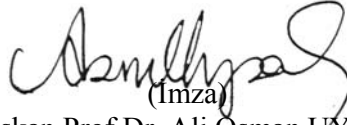
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Turan TAKAOĞLU

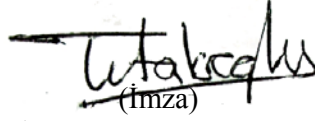
Hazırlayan
A.Onur BAMYACI

Çanakkale- 2006

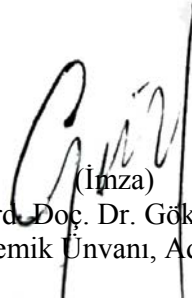
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne ait
“Antik Dönem Denizciliğinde Tenedos/ Bozcaada: Kıyasal Kullanım ve Ticaret” adlı
Çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalında
YÜKSEKLİSANS TEZİ
olarak kabul edilmiştir.

(İmza)
Başkan Prof.Dr. Ali Osman UYSAL
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(İmza)
Üye. Yrd. Doç. Dr. Turan TAKAOĞLU
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)
Üye. Yrd. Doç. Dr. Göksele SAZCI
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Yrd.Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Batı Troas Bölgesi coğrafyasında yer alan antik Tenedos, bugünkü adıyla Bozcaada, 40 kilometrekarelik yüzey ölçümü ile Kuzey Ege’de Çanakkale Boğazı’nın tam çıkışında Ege ve Karadeniz arasında bağlantıyı sağlayan önemli bir özelliğe sahiptir. Tenedos/Bozcaada’nın jeopolitik konumundan gelen önemi, kültürler arası stratejik bir köprü görevi görmesinden ve ada yerleşiminin Çanakkale Boğazı’na girişte denizden gelecek tehlikelere karşı ilk kontak noktası olmasından gelmektedir. Çağlar boyunca çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapan Troas Bölgesi arkeolojisi içerisinde sahip olduğu ünik ve stratejik konumu nedeniyle Tenedos/Bozcaada sürekli gelişen olaylar içerisinde yer almış ve antik kaynaklarda sıkça adının geçmesine neden olmuştur. Tenedos/Bozcaada’nın Homeros destanlarında yer bulmasının en önemli nedenlerinden birisi kuşkusuz Troia’ya yakınlığı ve Troia yerleşiminin Anadolu ve Güneybatı Avrupa arasında köprü görevi gören önemli bir coğrafik nokta üzerinde yer almasıdır. M.Ö. III. binden itibaren Tenedos/Bozcaada’nın değişen fiziki coğrafyasının gelişiminin incelenerek, buna bağlı olarak değişen kıyı çizgisi ve deniz seviyesiyle adanın fiziki coğrafyasında kullanılabilecek olası liman bölgelerinin tespit edilmeye çalışılması, adanın antik dönem deniz ticaretindeki rolü, buna bağlı olarak gelişen kıyısal kullanımı, Karadeniz, Marmara ve Kuzey Ege arasında gerçekleşen deniz ticaretinde adanın stratejik bir geçiş ve bağlantı noktası olduğunun arkeolojik veriler ışığında açıklanması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

SUMMARY

This thesis aims to examine the role of the island Tenedos/Bozcaada within the ancient maritime trade network and explore the patterns of coastal use of the island. Bozcaada/Tenedos is located on a geographically very important point near the shoreline of the ancient Troad. The island has long had a strategic importance because of this geographic location on the mouth of the Dardanelles Strait that gave access to the Sea of Marmara and beyond. The island probably played some role in maritime exchange as early as the Early Bronze II period, since the settlement of this period is found very close this main harbor of the island. The importance of the island derives from the epics of Homer. The island acted as a base site for the Achaean fleet during the Trojan wars of the Late Bronze Age. Ships of modest size took shelter here before they made their way to the Sea of Marmara when the wind conditions allow a safe passage. In this context, this examines the likely areas that might have served as bases for the ships before they made their way through the Dardanelles Strait. It also examines the use of these harbors from a diachronic point of view in relation to the socio-economic changes of the island.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
RESİMLER LİSTESİ	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
ÖNSÖZ	viii
I. GİRİŞ	1
II. TENEDOS/BOZCAADA DOĞAL ÇEVRESİ	7
A. Jeolojik Yapı	7
B. Kıyısal Yapı	15
C. İklim ve Rüzgâr Hareketleri	21
D. Toprak Yapısı ve Arazi Kullanım Kabiliyetleri	27
III. TENEDOS/BOZCAADA YERLEŞİM TARİHİ	32
IV. ESKİ ÇAĞ DENİZCİLİĞİNDE TENEDOS/BOZCADA	58
A. Antik Yazarlar	58
B. Seyahatnameler	66
C. Eski Fotoğraflar	82
D. Arkeolojik Veriler	88
V. TENEDOS/BOZCAADA KIYISAL KULLANIMI	119
A. Arkeolojide Ticaret Modelleri	119
B. Arkeolojide Kıyısal Kullanım	129
C. Bronz Çağ Deniz Ticaretinde Tenedos/Bozcaada	141
D. Antik Çağ Denizciliğinde Tenedos/Bozcaada	148
E. Ortaçağ ve Türk Dönemleri Denizciliğinde Tenedos/Bozcaada	150
VI. SONUÇ	154
VII. KAYNAKÇA	159

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1.1 Bozcaada'nın konumunu gösteren harita.
- Resim 2.1 Bozcaada'nın arazi şekillerini gösteren kontur haritası.
- Resim 2.2 Bozcaada'nın önemli mevkilerini gösteren harita.
- Resim 2.3 Bozcaada ve çevresinin deniz derinliğini gösteren harita.
- Resim 2.4 Biga Yarımadası batısının holosen kıyı değişimi.
- Resim 2.5 Biga Yarımadası batısının holosen kıyı değişimini gösteren diyagram.
- Resim 2.6 Doğu Akdeniz atmosfer basınç ve izobarlarını gösteren harita (Neumann 1986: res. 22).
- Resim 2.7 Bozcaada ve Troia antik kentinin rüzgar ve akıntı durumunu gösteren harita (Korfmann 2001: res.381).
- Resim 2.8 Bozcaada'nın yıllık rüzgâr frekans gülü.
- Resim 2.9 Bozcaada'nın aylara göre fırtınalı gün sayısını gösteren grafik.
- Resim 2.10 Bozcaada'nın toprak yapısını gösteren harita.
- Resim 2.11 Bozcaada'nın arazi kullanım kabiliyetini gösteren harita.
- Resim 3.1 Tenedos/Bozcaada'nın dönemlere göre yerleşim noktalarını gösteren harita.
- Resim 3.2 Tenedos/Bozcaada Nekropol Alanının konumunu gösteren harita.
- Resim 3.3 Erken Bronz II dönemi basit mezar yapıları, Tenedos Kurtarma Kazısı 1993.
- Resim 3.4 Çömlekçik kapağı, Mezar B (Sevinç ve Takaoğlu 2004: res. 4, 3a).
- Resim 3.5 Spiral başlı bakır iğne (Sevinç ve Takaoğlu 2004: res. 3e).
- Resim 3.6 Kemik alet, Mezar A (Sevinç ve Takaoğlu 2004: res. 3d).
- Resim 3.7 Tenedos Nekropolü 1992 kurtarma kazısı Mezar 1 Buluntuları, M.Ö. 6-5 yüzyıl Attika seramikleri; kylix, aryballos ve alabastronlar (Sevinç 1994: res. 2).
- Resim 3.8 Tenedos Nekropolü 1992 kurtarma kazısı Mezar 5 buluntuları, Attika seramikleri; kylix, skyphos ve alabastronlar (Sevinç 1994: res. 3).
- Resim 3.9 Tenedos Nekropolü 1992 kurtarma kazısı, mezar 3 buluntuları gri monokrom seramikler M.Ö.7-6. yüzyıl (Sevinç 1994: res. 9).
- Resim 3.10 Tenedos Nekropol Kazısı 1992.
- Resim 3.11 Demir Çağına ait Sandık Mezarlar, Tenedos Nekropol Kazısı 1992.
- Resim 3.12 Tenedos Demir çağı sandık mezarlarda ele geçen Bronz Fibulae ve Troia örneği.
- Resim 3.13 Cumhuriyet mahallesinde yer alan kilise yapısının bahçe duvarında kullanılan mermer ve andezitten iki sütun (Tavukçu 2003: res. 1).

- Resim 3.14 Attik-Efes tipli mermer sütun altlığı.
- Resim 3.15 İki sıra akanthus yapraklı, Roma Dönemi Korinth sütun başlığı.
- Resim 3.16 Kıvrık dal bezemeli mermer ante başlığı.
- Resim 3.17 Renkli damarlı Roma Dönemine ait yükseltilmiş mermer altlık.
- Resim 3.18 Attik Efes tipli bir mermer pedestal.
- Resim 3.19 Mermer Dor sütun başlığı.
- Resim 3.20 Bozcaada'da Hacımahmutlar Tepesi mevkiinde tespit edilen olası kült alanı.
- Resim 3.21 Frig Kültürüne ait kaya anıtı (Gabriel 1952: ,Lev24.a).
- Resim 3.22 Bozcaada kaya tapınım alanı içerisinde yer alan niş.
- Resim 3.23 Bozcaada kaya tapınım alanında yer alan libasyon çukuru.
- Resim 3.24 Strabon' a göre Tenedos adasının kontrol alanı; *Tenedian Peraea*.
- Resim 3.25 Strabonun Lecton'a yaptığı deniz yolculuğunu gösteren harita.
- Resim 3.26 Tenedos sikkesi, tetradrahmi, M.Ö. 450-389.
- Resim 4.1 Tenedos/Bozcaada'nın güney kıyıları Zunguma Burnu ve Habbale Kumsalı.
- Resim 4.2 Tenedos/Bozcaada'nın güney kıyıları Zunguma Burnu ve Ayazma Kumsalı.
- Resim 4.3 Troia'lıların olası görüş alanı ve Akha donanmasının gizlendiği kıyılar.
- Resim 4.4 Aristoteles'e göre Tenedos-Achaion arası sefer yapan kayıkçıların olası rotası.
- Resim 4.5 Piri Reis' in Bozcaada Haritası (Gürüney 2006:9).
- Resim 4.6 Piri Reis' in Kitab-ı Bahriye yazmalarında Bozcaada ve Çanakkale Boğazı'nı gösteren haritası (Gürüney 2006:9).
- Resim 4.7 Piri Reis' in Kitab-ı Bahriye yazmalarında Bozcaada ve Çanakkale Boğazı'nı gösteren haritası (Gürüney 2006:3).
- Resim 4.8 Hava fotoğrafında Poyraz Limanı'nın bir görüntüsü.
- Resim 4.9 Tournefort'un kitabından Bozcaada Gravürü (Gürüney 2006:145).
- Resim 4.10 Osmanlı donanmasının Çektiri tipi gemilerini gösteren minyatür (Güleryüz 2004: 18).
- Resim 4.11 B. Randolph' un kitabından Bozcaada Limanı Gravürü 1687 (Gürüney 2006:141).
- Resim 4.12 Gouffier'in Bozcada Limanını gösteren bir gravürü (Gürüney 2006:149).
- Resim 4.13 Tenedos kalesinin Türk donanması tarafından alınmasını gösteren minyatür (Gürüney 2006:139).
- Resim 4.14 Bozcaada Kartpostallarında yer alan TENEΔΟΣ ibaresi ve limanın görünüşü.
- Resim 4.15 Bozcaada Miskin Limanı, Bozcaada kartpostalı.

- Resim 4.16 Bozcaada Limanının modern görünümü.
- Resim 4.17 Bozcaada Limanının havadan görünümü.
- Resim 4.18 Bozcaada Limanının derinlik izobarlarını ve vaziyetini gösteren plan.
- Resim 4.19 Bozcaada Kalesinin arkasında kalan koy ve olası demirleme yeri.
- Resim 4.20 Poyraz Limanı batıklarını gösteren harita.
- Resim 4.21 Poyraz Limanı Tabak Batığı, gemi kargosunu oluşturan tabak yığını.
- Resim 4.22 Poyraz Limanı Tabak Batığı, gemi kargosunu oluşturan tabak örnekleri.
- Resim 4.23 Bozcaada kıyılarında yer alan sığlık ve kayalık alanları gösteren harita.
- Resim 4.24 Bozcaada'nın doğu kıyılarını gösteren hava fotoğrafı.
- Resim 4.25 Tenedos araştırmaları sırasında ele geçen bazı amphora kulpları.
- Resim 4.26 Tenedos buluntusu M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen Boğa Kafası kabartmalı Knidos amphora mühürü.
- Resim 4.27 M.Ö. 2. yüzyıla ait Boğa Kafası kabartmalı Knidos amphora mühürü (Grace 1985, Lev.3, res. 19).
- Resim 5.1 Down The Line Ticaret Modelinde kullanılan modelleme diyagramını gösteren örnek (Renfrew ve Bahn 1991:326).
- Resim 5.2 Kula Ticaret Ağını gösteren resim (Renfrew ve Bahn 1991:309).
- Resim 5.3 Uruk ve Asur Ticaret kolonilerinin ticaret için gittikleri bölgelerde kurdukları mahalle tarzı yerleşimleri gösteren harita.
- Resim 5.4 M.Ö. II. bin Ege ve Anadolu'daki ticaret yollarını gösteren harita (Korfmann 2001: res. 383).
- Resim 5.5 Tenedos/Bozcaada'nın doğu kıyılarının havadan görünüşü.
- Resim 5.6 Thera adasında Batı Evin'de ele geçen Flotilla Freski (Throckmorton 1991:41)
- Resim 5.7 Thera adasında ele geçen Flotilla Freski;1- küçük liman 2- büyük liman (Mavor 1987:41 res. 1).
- Resim 5.8 Tenedos/Bozcaada; 1- Küçük koy 2- Büyük koy.
- Resim 5.9 Frying Pan üzerinde resmedilen Erken Kyklad Teknesi, Uzun Bot (Casson 1971: res.22).
- Resim 5.10 Minos dönemine ait Palaikastro'da ele geçen kil tekne modeli, M.Ö. III.bin (Casson 1971:res.23).
- Resim 5.11 Kış aylarında Ege denizindeki akıntıları gösteren harita(NGCC 1976).
- Resim 5.12 Yaz aylarında Ege denizindeki akıntıları gösteren harita(NGCC 1976).
- Resim 5.13 Ege Denizi'nde adalar arasında bağlantıyı oluşturulan olası deniz rotalarını gösteren harita (Agouridis 1997: res. 5).
- Resim 5.14 Bozcaada'nın aylara göre fırtınalı gün sayısı.

TABLÖLAR LİSTESİ

- Tablo 2.1 Bozcaada'nın önemli yükseltileri ve konumları.
- Tablo 2.2 Bozcaada'nın maksimum, minimum ve aylık ortalama sıcaklık değerlerini gösteren tablo.
- Tablo 2.3 Bozcaada'nın aylık yağış ve bulutluluk değerlerini gösteren tablo.
- Tablo 2.4 Bozcaada'da ortalama rüzgâr hızı ve frekanslarını gösteren tablo.
- Tablo 2.5 Bozcaada'da ortalama rüzgâr hızlarını gösteren tablo.
- Tablo 3.1 Tenedos Nekropolünün 1959-1993 yıllarına ait kazılarda ele geçen seramiklerin yüzdesini gösteren grafik.
- Tablo 3.2 Tenedos/Bozcaada'nın M.S. 16. yüzyıldan 1921' e nüfus dağılımını gösteren tablo.
- Tablo 4.1 1893-1899 Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lûgatından alınan bilgilere göre Tenedos/ Bozcaada limanı kayıtları gösteren tablo.
- Tablo 4.2 Tenedos/Bozcaada' da ele geçen amphoraların yıllara göre dağılımını gösteren tablo.
- Tablo 4.3 Ada buluntusu amphoraların kronolojik tablosu.
- Tablo 5.1 Erken Kyklad teknelerinin performans ve teknik özelliklerini gösteren tablo (Broadbank 2000:102).
- Tablo 5.2 Broadbank'e göre Prehistorik Ege'de tarımsal üretim ve denizcilik mevsimini gösteren tablo.

ÖNSÖZ

Arkeolojik çalışmalar içerisinde Prehistorik limanların tespiti, Kuzey Ege bölgesinde yer alan adaların kıyusal kullanımı ve deniz ticareti hakkında çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Özellikle sahip olduğu jeopolitik konumu ile önemli bir konuma sahip olan Tenedos/Bozcaada hakkında arkeoloji alanında yapılmış az sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu alanda çalışılmamış özgün bir konu olması, Troia kentinin uydusu ve Boğazlara girişteki stratejik önemi ile ön plana çıkan Bozcaada ile ilgili yüksek lisans tezi olarak sunulan “Antik Dönem Denizciliğinde Tenedos/Bozcaada: Kıyusal Kullanım ve Ticaret” adlı çalışmanın; ada hakkında şimdiye kadar çok az sayıda ve yetersiz kalan bilimsel çalışma ve araştırmalara destek olacağını düşünmemim yanı sıra özellikle Çanakkale Arkeoloji Müzesi ve Bozcaada Kalesi müzelerinde yer alan amphoraların daha önce çalışılmamış olması ileriki dönemlerde yapılacak olan çalışmalar için referans olacağını, adanın deniz ticaretindeki rolü üzerine yapılacak olan daha kapsamlı çalışmalar için el kitabı niteliğinde yararlı bir kaynak olacağını düşünmekteyim.

Çalışmamın konusunu, amacını, yöntemini ve kapsamını belirleyen, araştırmayı yöneten, önerileri, sunduğu kaynak ve imkânlar ile çalışmamı biçimlendiren değerli danışmanın Sayın Yrd. Doç. Dr. Turan TAKAOĞLU’na, Çanakkale ve Bozcaada müzelerinde sağladıkları imkânlar ve yardımları ile Arkeolog Tevhit KEKEÇ ve Arkeolog Musa TOMBUL’a, sualtı araştırmalarının gerçekleşmesinde sağladığı katkıları ile Arkeolog Balıkadam Serkan DURDAĞI’na, adanın coğrafi harita ve bilgilerine ulaşmamı sağlayan Arş. Gör. Faize SARIŞ’a, ada üzerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarına sağladığı katkılar için Arş. Gör. Oğuz KOÇYİĞİT’e teşekkürlerimi sunarım.

I. GİRİŞ

Bu yüksek lisans tez çalışmasına konu teşkil eden Tenedos/Bozcaada, Troia antik kenti ve Çanakkale Boğazı girişinde önemli bir coğrafi noktada yer alması bakımından çağlar boyunca seyyahların, devlet adamlarının ve tarihçilerin dikkatini çektiği gibi birçok modern araştırmacının adaya gelerek incelemeler yapmasına neden olmuştur. M.S. 16 ve 17. yüzyıllar ile birlikte batılı gezginlerin seyahat notlarında Bozcaada ile ilgili bilgilere rastlamaya başlıyoruz. Bu yüzyılları temsil eden aydınlanma çağıyla birlikte, Homeros destanlarına olan ilgi artmış ve destanlarda Akha donanmasının gizlendiği ada olarak geçen Tenedos/Bozcaada kâşiflerin ilgisini uyandırmıştır. Ortaçağ'dan sonra İlion ve Troia'yı arayan gezginler, araştırmacılar Homeros destanlarını referans almış, Troia'yı arayanlar Tenedos/Bozcaada'yı başlıca nirengi noktası olarak kullanmışlardır. Bu bağlamda Tenedos araştırmalarının Troia'nın ilk keşfinde önemli bir rol oynadığı da ileri sürülebilir.

Antik çağlar boyunca yoğun ve sürekli bir yerleşim yapısına sahip olmayan ada, prehistorik çağlardan beri Ege, Marmara ve Karadeniz arasındaki deniz yollarına, boğaz geçiş noktasına hâkim stratejik ve jeopolitik konumu sebebiyle çağlar boyunca iskân görmüştür. Bu özel konumu sebebiyle yer aldığı Troas Bölgesi'nde geçen olaylar içerisinde sürekli önemini korumuş ve antik kaynaklarda sıkça adı geçmiştir. Tenedos' da bilimsel araştırmaların eksikliği nedeniyle kentin tarihi hakkındaki bilgiler antik kaynaklar ile sınırlı kalmaktadır. Ada limanlarının birçoğunda olduğu gibi, Prehistorik limanlarda da limanın ana fonksiyonu, küçük topluluklar için önem taşıyan yerel ve bölgesel ticari-kültürel etkileşim ağına kolaylıkla bağlantı sağlamaktır. Tenedos/Bozcaada gibi adalar gemicilerin kötü hava şartlarında sığınmaları, su, besin gibi hayati ihtiyaçlarını karşıladığı kaynaklar bulunmasıyla önemli bir konumdadır. Tenedos/Bozcaada'da Prehistorik dönemden itibaren bulunduğu elverişli konumu, doğal koy ve limanlarının yanı sıra kaynakları ile oldukça önemli bir konuma gelmiş olmalıdır.

Res. 1.1. Bozcaada'nın konumunu gösteren harita.

Tenedos/Bozcaada'nın çağlar boyunca önemini belirleyen etkenlerden en önemlisi Troia kentine yakınlığıdır (Res. 1.1). Ada konumu itibariyle Troia ve onun bir uydusu konumundadır. Günümüzde olduğu gibi yılın büyük bir bölümünde kuzeydoğudan esen Poyraz rüzgârı antik kaynaklara bile geçmektedir. Homeros Troia Bölgesi'nden sık sık "Rüzgârlı İlion" diye söz etmektedir (*İlyada* XIII.723, XVIII.165, XXIII.54). Çanakkale Boğazı'na girmek isteyen gemilerin bu rüzgâra karşı ilerlemeleri gerekmekte, boğaza girince güçlük daha da artmaktadır, çünkü Boğaz'ın üst akıntısı Marmara'dan Ege'ye doğrudur ve oldukça güçlüdür.

Bu özellikleri nedeniyle “Çanakkale Geçilmez” deyiminin denizciler için binlerce yıl geçerliliğini sürdürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Eski çağlar boyunca Marmara denizine girmek ve Karadeniz’e çıkmak isteyen gemiler, uygun hava koşulları ve rüzgârları beklemek zorunda olduklarından Troia limanlarında beklemekteydiler. Gemilerin Troia limanlarında beklemeleri, geçişler için alınan vergiler gibi ekonomik gelirler Troia’yı zenginleştirmiş önemli bir ticaret ve kültürel etkileşimin yaşandığı haberleşme merkezi konumuna dönüştürmüştür. Bu zenginliği ve jeopolitik konumu nedeniyle Troia kenti pek çok kez sayısız saldırıya uğramıştır. Bütün bunlar Troia’nın uydusu konumunda olan Tenedos/Bozcaada’yı konumu dolayısıyla, Troia’yı yönetenler için, denizden gelecek saldırılara karşı bir tampon bölge olması ile önemli kılmıştır. Aynı zamanda Troia’ya saldırmak isteyen güçlerin bölgedeki deniz gücünü kontrol altına almak için Tenedos/Bozcaada öncelikle ele geçirilmesi gereken askeri bir üs konumundadır. Tarihi en azından M.Ö. III. bin ortalarına kadar uzanan ada, Troia Savaşları sırasında Akha karargâhı olarak ilk stratejik önemini sergilemiştir. Tenedos Homeros’un yaşadığı dönemden beri antik kaynaklardan bilinmektedir. Yazılı anlamda ada hakkındaki ilk referanslar Homeros’un iki ünlü destanında mevcuttur. Antik dönem kaynaklarında olduğu gibi modern kaynaklarda da Bozcaada’nın bu kadar ilgi çekmesinin ve ün salmasının nedeni kuşkusuz Homeros destanları ve Troia savaşları sırasında Akha donanması için sığınma olanağı sunmasıdır (*Ilyada* I.38, 452; XI.625; *Odyssey* III.159).

Çağlar boyunca gerçekleşen Troia savaşlarından, modern Çanakkale Savaşları’na kadar birçok savaşta Tenedos/Bozcaada stratejik önemi dolayısıyla askeri olaylarda büyük roller üstlenmiştir. Öyle ki ada stratejik konumundan dolayı günümüzde bile Boğazların güvenliğini sağlayan iki önemli adadan biridir. Bozcaada’yı I. Dünya savaşında müttefik devletleri boğazların geçiş hâkimiyetini kontrol altında tutmak için üst olarak kullanmışlardır. Ada Çanakkale savaşları sırasında İtilaf Devletleri tarafından da deniz üssü olarak kullanılmış ve keşif uçakları için üzüm bağları sökülerek 725 metre uzunluğunda bir uçak pisti inşa edilmiştir (Jones 1928: 23-25, Hamilton 1920: 8,102,110).

Bu bağlamda bu yüksek lisans tez çalışması M.Ö. III. binden itibaren Tenedos/Bozcaada'nın deniz ticaretindeki rolü ve adanın kıyısız kullanım özellikleri arkeolojik veriler, antik yazılı kaynaklar ve gezginlerin notları ışığında incelemeyi amaçlar. Özellikle ada kıyılarının jeomorfolojik değişimleri, koyların liman olarak kullanılabilirlik kabiliyetleri ele alınacaktır. Adanın değişen kıyı çizgisi ve deniz seviyesiyle adanın fiziki coğrafyasında kullanılabilir olacak olası liman bölgelerinin tespit edilmeye çalışılması adanın antik çağlar boyunca bölge deniz ticaretinde oynadığı rolünü anlamamız konusunda yardımcı olabilecektir. Bozcaada Kalesi ve Çanakkale Arkeoloji müzelerinde bulunan ve adanın deniz ticaretini ve yerel ekonomisini anlama konusunda bilgiler vereceği umulan buluntular yine bu çalışma kapsamı içinde değerlendirilecektir. Buna bağlı olarak gelişen kıyısız kullanımı, Karadeniz, Marmara ve Kuzey Ege arasında gerçekleşen deniz ticaretinde adanın stratejik bir geçiş noktası olduğunun arkeolojik veriler ışığında açıklanması bu yüksek lisans tez çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

“Antik Dönem Denizciliğinde Tenedos/Bozcaada: Kıyısız Kullanım ve Ticaret” adını taşıyan çalışmada izlenen yöntemin kavram çerçevesine bakılacak olursa; Bozcaada'nın sahip olduğu topografik özellikler, rüzgâr ve akıntı haritaları incelenerek ada üzerinde yapılan yüzey araştırmaları ve sualtı çalışmaları ile elde edilen arkeolojik veriler adanın antik dönem liman alanları ile ilgili somut bilgiler vermiştir. Bunun yanı sıra Çanakkale Arkeoloji Müzesi ve Bozcaada Kalesi Müzesi'ne Tenedos/Bozcaada'dan getirilen amphoraların tarihlendirilmesinde, tipolojik özelliklerinin ön plana alınarak benzerleri ile karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Geniş bir bölgeden getirildiği varsayılan eserlerin buluntu yerlerinin belli olmaması tarihlendirme güçlüğü yaratacağından, tanımlarının sunulacak olan dağılım istatistiklerinin eklenmesi ile deniz ticaret yolları hakkında ve adanın ekonomik yapısı hakkında önemli ipuçları ve somut bilgiler vermesi amaçlanmıştır. Amphoraların incelenerek karşılaştırılması ile adanın antik dönemde deniz ticaretindeki önemi, ekonomik yapısı ve çevre bölgelerle ticari ilişkileri açıklanmaya çalışılmış Karadeniz ve Kuzey Ege arasındaki deniz ticaretinde adanın stratejik önemi ve ünük bir geçiş, sığınma limanı olduğu tezi arkeolojik veriler ışığında antik kaynakların desteği ile ispatlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada kullanılan harita ve resimlerin alıntı yerleri belirtilmiş, ancak çalışmanın bütününde kullanılan topografik ve yeniden modelleme yapılan haritalar ve şekiller “Corel Draw Graphics Suite 12” adındaki grafik programından yararlanılarak bilgisayar ortamında çizilmiştir. Çalışmanın “Arkeolojik Veriler” başlığı bünyesinde yer alan katalog kısmında incelenen amphoraların, orijinal yerlerinde dijital fotoğrafları çekilmiş ve aynı grafik programı ile çizimleri bilgisayar ortamında yapılmıştır. Sualtı ve yüzey araştırmaları kısmında kullanılan resimler, sualtı dijital kamera ve dijital fotoğraf makineleri kullanılarak elde edilmiştir.

Bu yüksek lisans tez çalışması yedi bölümden oluşmaktadır. Metin kısmı yazım kurallarına uygun şekilde yazılmış, çalışmada kullanılan kısaltmalar, resimler ve tabloların listeleri çalışmanın başında belirtilmiştir. Metinlerde yer alan referanslar metin altı dipnot yerine metin içerisinde parantez içinde verilmiştir. Metin kısmı ile bütünlüğü sağlaması açısından bütün resimler, haritalar ve tablolar metin içerisinde metinle bağlantılı olarak verilmiştir. Çalışmada verilen bütün referanslar en son bölümde “Kaynakça” başlığı altında detaylı olarak verilmiştir.

Birinci bölüm “Giriş” başlığı altında çalışmanın konusunu, amacını, kapsam ve sınırlılığını açıklayan bölümdür. Giriş bölümünde ele alınan “Yöntem” bölümü ise ne tür yöntem kullanılarak antik çağ denizciliğinde adanın kıyısız anlamda kullanım gördüğü ve ticarete değişen rolüne paralel olarak adanın sosyal ve ekonomik anlamda değişimlere uğradığı konuları ortaya koyulacağı tartışılacaktır.

İkinci bölüm ise “Tenedos/Bozcaada Doğal Çevresi” adını taşımakta ve bu bölümde yer alan alt başlıklar ile antik çağlar boyunca özellikle şimdiki verilere göre adanın ilk iskan gördüğü dönem olarak kabul edilen M.Ö. III. binden itibaren Tenedos/Bozcaada’nın değişen fiziki coğrafyasının gelişimi ile jeolojik yapısı incelenmiş, buna bağlı olarak değişen kıyı çizgisi ve deniz seviyesiyle adanın kıyısız yapısı ele alınmış, eski çağ denizciliğinde önemli rol oynayan iklim ve rüzgâr hareketleri incelenmiştir. Son olarak adanın arazi yapısının özellikleri ve arazi kullanım kabiliyeti incelenmiştir.

Üçüncü bölümde “Tenedos/Bozcaada Yerleşim Tarihi” başlığı ile adanın M.Ö. III. binden günümüze kadar olan yerleşim tarihi ile ilgili bilgiler, arkeolojik verilerle desteklenerek ada üzerindeki kültür tarihi ve sosyo-ekonomik yapı özetlenmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölüm “Eski Çağ Denizciliğinde Tenedos/Bozcaada” başlığı altında yer alan alt başlıklarla Tenedos/Bozcaada'nın denizcilik, limanları ve kıyısal kullanımı ile ilgili antik kaynaklar ele alınmış, antik kaynaklardan sonra özellikle M.S. 16 ve 17. yüzyıllarda adaya gelen gezginlerin ve araştırmacıların eserlerinde yer alan bilgiler incelenmiştir. Daha sonraki “Eski Fotoğraflar” alt başlığı ile I. Dünya Savaşı yıllarında basılan ada ile ilgili liman ve kasabanın fotoğraflarında oluşan kartpostallardan adanın limanı durumu hakkında değerlendirme yapılmıştır. Son alt başlık olan “Arkeolojik Veriler” başlığı altında ada etrafında gerçekleştirdiğimiz sualtı araştırmaları ve elde edilen arkeolojik buluntulara yer verilmiş özellikle Çanakkale Arkeoloji Müzesi ve Bozcaada Kalesi Amphora Teşhir Salonunda yer alan amphoraların detaylı tarihlendirilmesi, karşılaştırılması, çizim ve fotoğraflarının yer aldığı katalog niteliğinde değerlendirilmiştir.

Beşinci bölüm ise” Tenedos/Bozcaada Kıyısal Kullanımı” başlığı altında adanın ticari faaliyetleri, Ege adaları içerisinde yer alan karakteristik kıyısal kullanım ve denizcilik özellikleri ile geçmişi prehistorik dönemlere kadar gittiği öngörülen liman oluşumları irdelenmeye çalışılmıştır. Özellikle adanın zamansal boyutta deniz ticaretinde oynadığı rol dönemin tarihsel olayları kapsamında değerlendirilerek adanın bu ticaret sisteminde artan ve azalan rolü konusunda değerlendirmeler yapılması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonuç kısmı ise, çalışmanın tümünde ortaya konulan bilgileri özet olarak bir araya getirmekte ve elde edilen somut verileri içermektedir.

II. TENEDOS/BOZCAADA DOĞAL ÇEVRESİ

Tenedos/Bozcaada'nın yerleşim tarihi ve denizcilikteki önemi ele alınmadan önce ilk olarak adanın değişen fiziki coğrafyası bu bölümde incelenmiştir. Öncelikle adanın değişen jeomorfolojik yapısı, denizcilikteki konumunun saptanması ve olası liman bölgelerinin kullanım kabiliyetleri ile konumlarını anlamak için adanın değişen kıyısal yapısı ele alınmıştır. Denizcilik için önemli olan ayrıca adanın doğal limanlarının bu denli önem kazanmasını sağlayan iklim ve rüzgâr hareketlerinin yanı sıra rüzgâr, yağış ve fırtınalı geçen günler ile ilgili veriler tablo ve grafiklerle ele alınmıştır. Son kısımda ise adanın sosyo-ekonomik yapısının incelenmesinde kaynak olacak olan toprak yapısı ve arazi kullanım kabiliyetleri bu bölümde detaylı olarak ele alınmıştır.

A. Jeolojik Yapı

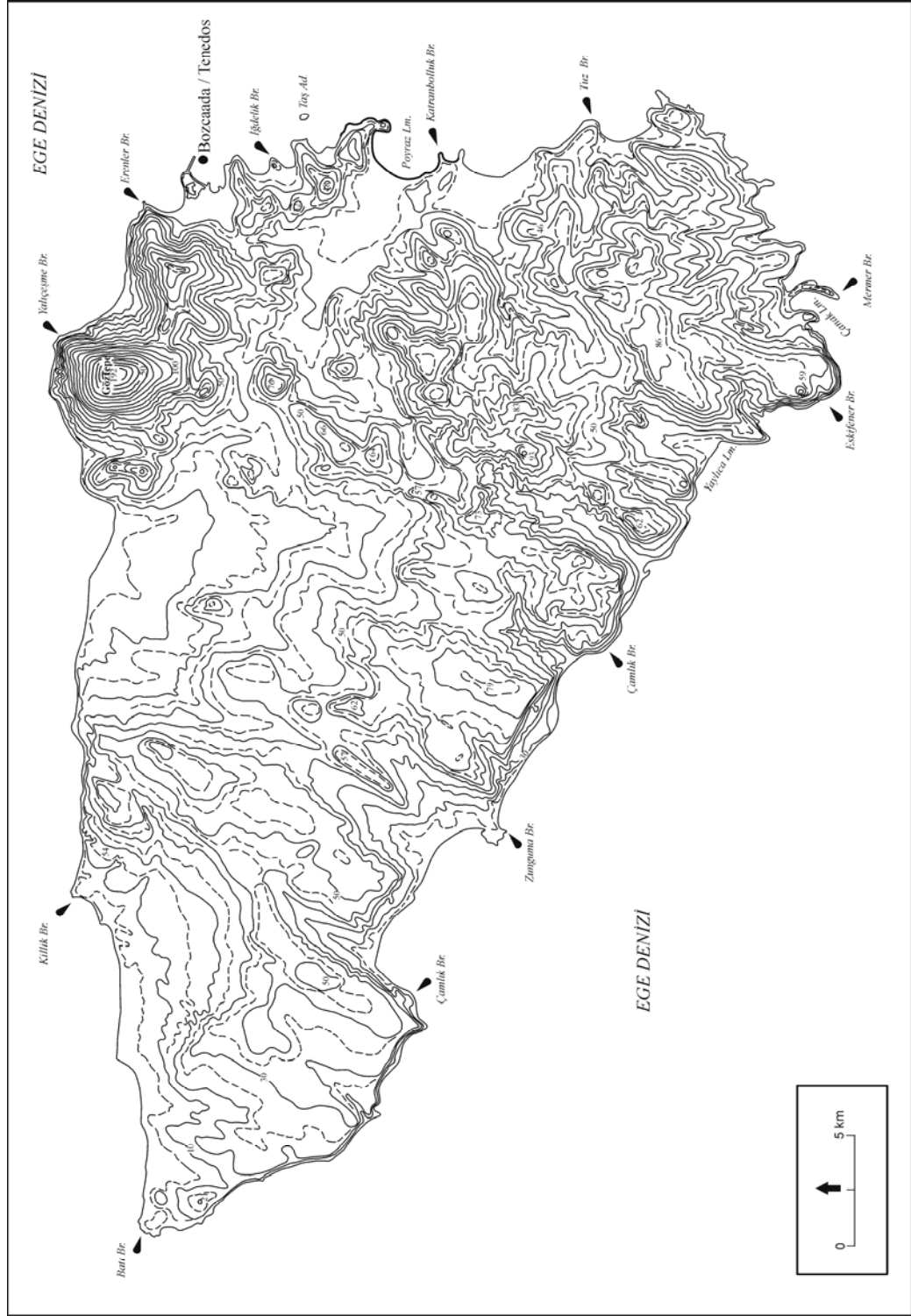
Bozcaada Ege Denizi'nin kuzeydoğusunda Türkiye'ye ait olan iki adadan biri olup Çanakkale ilinin bir ilçesidir. Mevkii olarak 39° 48' Kuzey enleminde, 26° 02' Doğu boylamında yer alan Bozcaada, Çanakkale Boğazı'nın 18 deniz mili güneyinde, doğusundaki en yakın Anadolu kıyısı olan Kumburnu mevkiine 3 deniz mili, ada ile anakara arasında ulaşımın sağlandığı Geyikli-Yükyeri feribot İskelesine 3,5 deniz mili mesafededir. Adanın çevresindeki diğer adalarla olan mesafelerine bakılacak olursa Gökçeada'ya 29 deniz mili, kuzeybatıdaki Gökçeada (Imbros) adasına 20 deniz mili, batıdaki Limni (Lemnos) adasına 30 deniz mili, güneydeki Midilli (Lesbos) adasına 32 deniz mili uzaklıktadır. Bozcaada'nın etrafında büyüklü, küçüklü 13 ada vardır. Yaklaşık olarak 36,03 km²'lik yüzölçümüne sahip adanın çevresi 14 deniz milidir. Ada doğu-batı doğrultusunda 11 km., kuzey-güney doğrultusunda ise 6,5 km. genişliğe sahiptir. Bozcaada yüksekliği fazla olmayan basık bir coğrafi görünüme sahiptir. Adanın topografyasına bakılacak olursa ada

üzerinde yükseklik doğudan batıya doğru azalır ancak bazı kesimlerde alçalma güney-kuzey doğrultusundadır. Bu bakımdan Bozcaada'nın doğu kesimi tepelik bir görünüm arz ederken batı kesimi plato görünümündedir. Adanın en yüksek noktasını doğuda yer alan 192 m. yüksekliğiyle Göztepe oluşturmaktadır (Res. 2.1). Göztepe konik görünümü ile uzak mesafelerden, havanın açık olduğu zamanlarda Çanakkale Boğazı'ndan bile görülebilen dikkat çekici bir yapıya sahiptir.

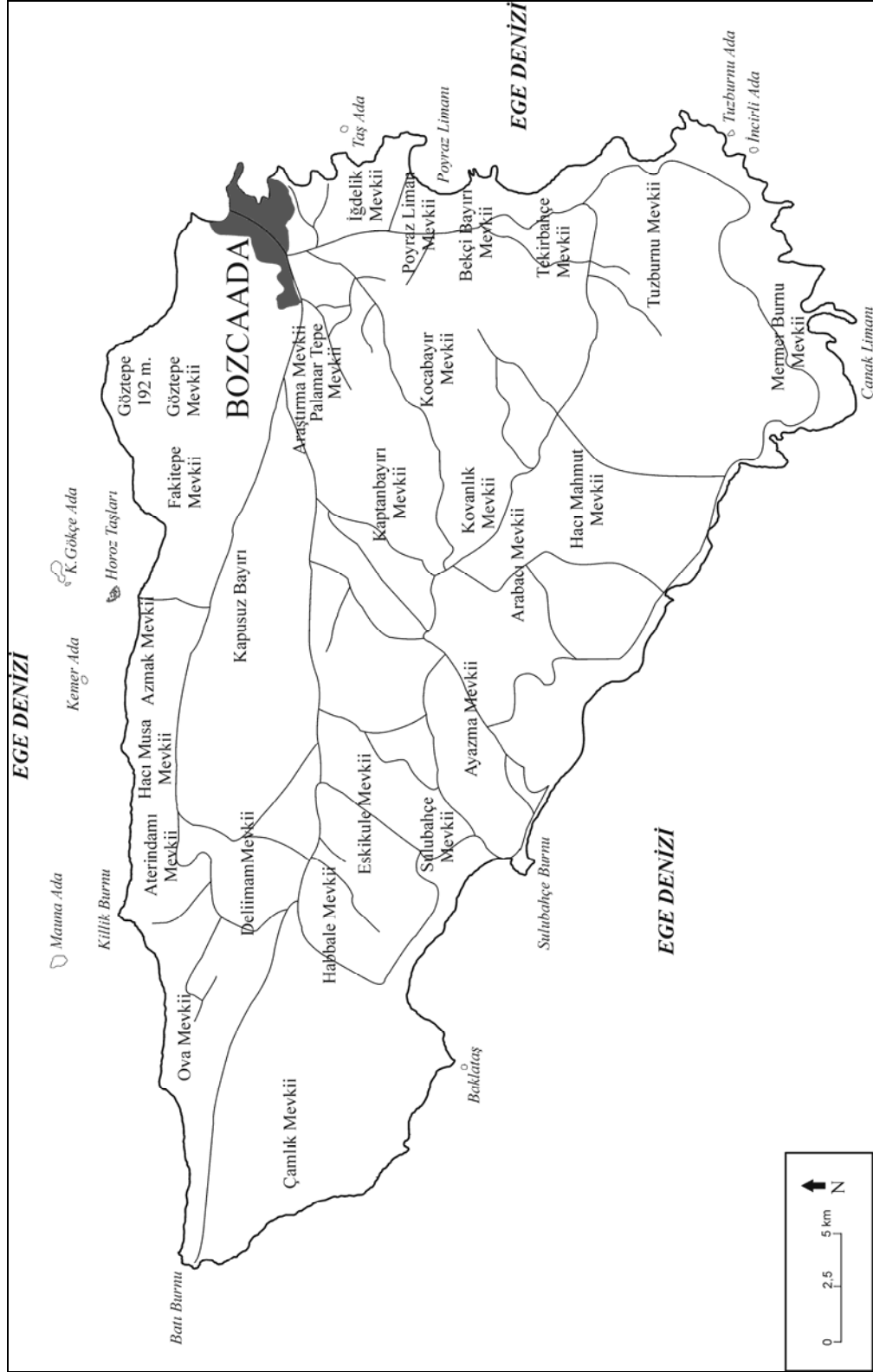
Adanı doğu kesiminde yoğunlaşan başlıca önemli yükseltiler ise şöyledir; Göztepe'nin hemen yanında yer alan Yenikale Tepe, adanın güneydoğu ucunda yer alan Hacımahmut Tepe ve Tuzburnu Tepe, adanın yükseltilerin azaldığı düz bir topografyaya sahip batı kesiminde ise Çamlık Sırtı ve Ayazma Sırtı yer almaktadır. Seramit Tepe, Killik Tepe, Kaptan Tepe ve Yalama Tepe diğer önemli yükseltileri oluşturmaktadır (Tablo 2.1). Diğer yandan bu önemli yükseltiler buldukları mevkilerde bugünkü adlarını vermişlerdir (Res. 2.2). Bozcaada fazla büyük bir yüzölçümüne sahip olmadığından ada üzerinde sürekli akışlı bir akarsu rejimi yoktur. Mevcut akarsular kışları yağışlarla artan, yazın ise sıcaklığın etkisiyle kuruyan mevsimlik akarsulardır. Adanın yeraltı su kaynakları da yok denecek kadar az olduğundan adanın su ihtiyacı anakaradan sağlanan denizaltı su şebekesiyle sağlanmaktadır.

Yükseltiler	Yükseklik	Konum
Göztepe	192 m.	K
Yenikale Tepe	115 m.	KD
Hacımahmut Tepe	95 m.	GD
Tuzburnu Tepe	84 m.	GD
Çamlık Sırtı	52 m.	B
Ayazma Sırtı	78 m.	GB
Killik Tepe	52 m.	KB
Kaptan Tepe	75 m.	KD

Tablo. 2.1. Bozcaada'nın önemli yükseltileri ve konumları.

Res. 2.1. Bozcaada'nın arazi şekillerini gösteren kontur haritası.

Res. 2.2. Bozcaada'nın önemli mevkilerini gösteren harita.

Bozcaada'nın paleocoğrafik yapısı incelendiğinde farklı yaş ve özellikte kayalardan meydana geldiği görülmektedir. Adanın güneydoğu kısmında kristalize olmuş kalkerler geniş bir alana yayılmıştır. İnce taneli ve beyaz olan kristalize kalkerler yani mermerler genellikle adanın kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yer alırlar (Erguvanlı 1955). Bozcaada'nın güneydoğu kesimini meydana getiren kristalize kalkerler ve kristalin şistlerden meydana gelen bu yapı tabakası Permian dönemde oluşmuştur (Kalafatçioğlu 1963). Bozcaada'nın kuzeyinde ise Göztepe etekleri ile Poyraz Limanı arasında kalan sahada ise Eosen tabaka görülür ve yaklaşık 4 km. genişlikte bir kuşak meydana getirir (Hocaoğlu 1984) Yapılan araştırmalarda Göztepe eteğinde kumtaşı kalkerler içinde *Nummilites sp.*, *Assilina spira de Roissy*, *Operculinia sp.*, *Alveolina sp.*, *Discocyclina sp.*, *Rotalia trochidformis Lam.*, *Pararotalia*, *Pyrgo* gibi fosillere bol miktarda saptanmıştır (Erguvanlı 1955).

Yapılan yüzey araştırmalarında Miyosen formasyonlar daha geniş bir alanda tespit edilmiştir. Adanın orta ve batı tarafında Miyosen formasyonları üzeri düz bir satıh halinde uzanmaktadır. Yapılan geniş çaplı araştırmalar sonucu aşağıdan yukarı doğru tespit edilen tabaklar şunlardır; konglomera, kil, kum, kumtaşı marn, mactralı kalker, kil, mactralı kalker ve kaba kalker (Erguvanlı 1955). Bozcaada'nın Miyosen'i sarmatiyen olarak tanımlanmıştır (Kalafatçioğlu 1963). Adada Miyosen formasyonları düzgün tabakalar göstermektedir. Batı Burnu civarında yatay olan bu tabakalar genellikle doğu-batı ve kuzeydoğu-güneydoğu doğrultusunda kuzeybatıya doğru 5-10 derecelik bir dalış yapmaktadır. Tabakaların bu şekilde oluşumları adanın kuzeybatı kıyılarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Hocaoğlu 1984).

Adada az da olsa volkanik yapıli araziye de rastlanmaktadır. Adanın volkanik yapısını oluşturan volkanik kayalar, Poyraz limanı güneyinde görülen ve denizaltı volkanizması ile meydana gelmiş olan serpantinlerdir. Bunlar Üst Paleozoikte tektonik olaylar sırasında Kazdağı kütesinin çöktüğü sırada bir denizaltı intrüzyonu ile meydana gelmişleridir. Serpantinlerin yaşı Permian olarak belirtilmiştir (Kalafatçioğlu 1963).

Eosen flişi içinde denizaltı lav akıntıları Göztepe ve Hacımahmut Tepe arasında kalan sahada aglomeralar, bazalt ve bilhassa andezitlerden meydana gelen ekstrüsif kayalar görülür (Hocaoğlu 1984).

Bozcaada'nın paleocoğrafik evrimine kısaca bakılacak olursa, adanın coğrafi gelişiminin Permiyen dönem ile başladığı görülmektedir. Bugün Biga Yarımadası'nın batısında yer alan Bozcaada, yarımada ile birlikte Hersinyen ve Alp orojenezi geçirmiştir. Bozcaada Permiyen dönemin başlarında deniz altında kalmış ancak dönemin sonunda tekrar su yüzeyine çıkmıştır. Bu dönemde adanın kuzeydoğu kısmında yer alan kristalin kalkerlerden gelen kütle oluşmuştur. Permiyen dönemin sonlarına doğru bölge ofiolitik kayaların oluşumuyla kuzeye doğru biraz daha genişlemiştir. Eosen dönemde ise bölgenin, Bozcaada'nın doğu yarısını oluşturacak şekilde kuzeye doğru genişlediği görülmektedir. Büyük olasılıkla Oligosen esnasında meydana gelen andezitik volkanizma ile kuzeyde Göztepe çevresinde, iç kısımda Palakar Tepe arasında uzanan andezitik kütlelerin oluşumu ile adanın bugünkü Fakı Tepe hattının doğusunda kalan kısımların kara haline geldiği görülür. Neojen dönemde ise adanın batı yarısının da oluştuğu ve günümüzdeki görünümünü Miyosen, Pliyosen ve Pleistosen devirlerinde meydana gelen Post-Alpen hareketlerle kazandığı görülmektedir (Hocaoğlu 1984).

Bozcaada'nın jeomorfolojik yapısına kabaca bakılacak olursa, Fakı Tepe ile Kaptan Tepe arasında çizilen sınır, adanın tepelik görünümlü engebeli arazi yapısına sahip olan doğu kesimi ile alçak bir plato görünümüne sahip olan batı kesimini birbirinden ayırdığı görülmektedir. Plato yüzeyi olarak adlandırılan adanın batı kesimi dereler tarafından derin bir şekilde yarılmıştır. Seramit Tepe'nin sırtının doğusunda plato yüzeyi kuzeye doğru hafif bir meyille alçalmaktadır. Bu kesimde adanın en büyük tarım alanı olan alüvyal bir düzlük yer almaktadır. Adanın tepelik saha olarak adlandırılan doğu kesiminin jeomorfolojik özellikleri ise batı kesime göre daha engebeli ve çeşitlilik göstermektedir. Adanın önemli yükseltileri bu kesimde yer almaktadır. Kristalin şistler, kalkerler, Eosen kalkerleri, andezitler ve serpantinler bu alanda karışık bir yapının oluşumuna sebep olmuştur.

Kaya çeşitliliğinin bu kadar fazla olması topografyanın parçalanmasına ve çeşitli bir görünüm kazanmasını sağlamıştır. Bölgedeki en önemli düzlük Poyraz limanının gerisinde kalan dar ve uzun olan alüvyal düzlüktür. Kuzeybatı-Güneydoğu doğrultusunda uzanan, dik yamaçlı kalker tepeler ve sırtlar ile çevrelenen bu alan bir ucu deniz tarafında işgal edilmiş bir polye görünümündedir (Bilgin 1969). Adanın güneydoğu kısmı kristalize Permiyen kalkerlerinden oluşmuş kütleli bir oluşum gösterirler (Hocaoğlu 1984). Adanın tepelik kısmını oluşturan batı kesiminde dereler doğu kesimin aksine genellikle 1-2 metreyi pek geçmeyen derinlikleriyle iri çakıllı bir yatak içinde farklı yönlerde doğru akarlar.

Bozcaada'nın jeomorfolojik gelişimi içerisinde yer alan kıyı oluşumu ele alındığında adayı çevreleyen kıyılar yüksek kıyı görünümündedir. Adanın doğu kesiminde kalan kıyılar ise diğer kesimlere göre daha girintili ve çıkıntılı tipik Ege kıyı özelliği göstermektedir. Ancak adanın kıyı çizgisi her kesimde aynı değildir, doğu kıyıların aksine kuzey ve güneybatı kıyıları oldukça düz bir görünüme sahiptir. Güneybatı kıyıları ise neredeyse tamamına yakını dik ve falezli bir yapıya sahiptir. Adanın kuzey kıyıların yaklaşık 100 m. açığında yer alan Mavna Adası, Gökçe Ada, Eşek Adası, Taş ada ve Horoz kayalıkları gibi kara parçaları Bozcaada'nın geçmiş dönemlerdeki kıyı çizgisini göstermesi bakımından önemlidir. Ege kıyıların oluşumunda en büyük etken olan tektonik hareketler Bozcaada'nın da kıyıların şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Ege Bölgesi'nde yeni yer değiştirmelere neden olan bu çökme hareketleri neojen dönemin sonunda meydana gelmiş ve daha sonra gelişen yer hareketleri adanın kıyıların bugünkü şeklini almasında önemli bir etken olmuştur (Bilgin 1972).

Bozcaada'nın kıyasal oluşumunu incelerken kıyıları doğu kıyıları, kuzey kıyıları ve güney kıyıları olmak üzere 3 ana başlık altında toplayabiliriz. Öncelikle adanın kuzey kıyıları ele alırsak, Erenler Burnu ile Batı Burnu arasında yer alan adanın kuzey kıyıları litolojik ve stratigrafik farklar sebebiyle yüksek ve alçak kıyıların birbirini takip ettiği kıyı görünümündedir.

Yenikale Tepe ile Göztepe eteklerinde yer alan falezlerin yüksekliği 10 ile 20 metre arasında değişmekte ancak Fakı Tepe önlerinden Seramit Tepe önlerine kadar geniş kumsalların yer aldığı alçak bir kıyı yapısı görülmektedir. Seramit Tepe ile Killik Burnu batısına kadar kıyı bölgesi daralma gösterir ve kıyı dikleşmeye başlar. Adanın bu kesiminde falezlerin yüksekliği 5 ila 10 m. arasında değişmektedir. Bu falezlerin gerisinde ise yükseklikleri 15-20 m. arasında değişen yarlar yer almaktadır. Adanın doğu kıyıları ise girintili ve çıkıntılı bir görünüme sahip olup Erenler Burnu ile Tuzburnu arasında yer alan sahil şeridinde dar ve derin koylar yer almaktadır. Adanın güney ve güney batı kıyıları ise kuzey kıyıları gibi güneydoğu-güney batı doğrultusunda düzgün bir hat şeklinde uzanmaktadır. Bu kıyı şeridinin dik yarlar ve falezlerle sonlanması ve derinliğin birden artmasının yanı sıra Kestanbol kaplıcalarının ve Bahçeli depresyonunda bulunan eski bir volkanın baca dolgusu olan Karayiv Tepesi'nin de aynı doğrultuda üzerinde bulunması bu kıyının eski bir fay yamacı olabileceğini göstermektedir. Adanın Ayazma sırtı ve Sulubahçe önlerinde geniş kumsallar yer almaktadır. Ayrıca güney kısımda yer alan Çamlık Burnu'ndan Batı Burnu'na kadar kıyı düzgün bir hat şeklinde uzanmaktadır(Hocaoğlu 1984).

Bozcaada'nın üzerinde sürekli rejime sahip akarsular yer almadığından ada üzerinde vadi özelliğine sahip önemli düzlükler yer almamaktadır. Ancak adanın güneybatı kesiminde topografik eğime ters yönde, jeolojik tabaka dalımına uygun olarak akan ve denize ulaşan akarsular platoda derin vadiler oluşturmuştur. Bu kesimde dikkati çeken en önemli vadi Çamlık sırtının batı tarafında, plato yüzeyinde kazınmış yaklaşık 500 m. uzunluktaki vadidir. Derinliği yaklaşık 20 m. yi bulan vadinin yamaçları ve tabanı tamamen kızılçam ve frigana topluluğu ile kaplıdır. Ancak adanın güneydoğu ve doğu kıyılarında ise denize ulaşan akarsuların, güneybatı kesimde olduğu gibi derin ve geniş vadiler kazamadıkları görülmektedir. Son olarak adanın kuzey kesiminde denize ulaşan akarsuların sayıca az ve güçsüz olmasından dolayı bu kesimde önemli vadiler dikkati çekmez ancak batıda Hacımusâ yarları ve Killik Burnu batısında sel yarıntılarının oluşturduğu vadiler yer almaktadır.

Bozcaada üzerinde yer alan kumluk alanlar ise adanın Killik Burnu batısında yoğunlaşmıştır. Latif çamlığının batısından başlayarak adanın batı kesimini tamamen kaplayan kumullar, adanın elektrik ihtiyacının sağlandığı rüzgâr santrallerinin bulunduğu kısımda yer almaktadır. Doğu-Batı doğrultusunda 1.5 km. kuzeydoğu-güneydoğu doğrultusunda ise 2.5 km.'yi bulan bu kumulların doğrultuları ada üzerindeki hâkim rüzgâr yönü olan kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanmaktadır. Kumul tepelerinin yüksekliği yer yer 2-3 m. arasında tepeciklerden oluşmakta ve kumulların üzerinde hareketliliği azaltan bitki örtüsü yer almaktadır.

Seramik Sırtı ve Seramit Tepe ile Göztepe arasında kalan alçak düzlük alan bağcılık yapılan adanın en önemli tarım alanlarından biridir. Bu alan adanın önemli alüvyal birikintilerinin oluştuğu kesimdir. Diğer önemli birikinti alanı Poyraz Limanı ile Göztepe eteklerine kadar uzanan alüvyal düzlüktür. Burası da ada halkı için önemli tarım alanlarından birisidir. Adanın güneybatı kıyılarında yer alan önemli alüvyal birikinti alanı ise Habbale ve Sulubahçe derelerinin meydana getirdiği düzlük kesimdir. Son olarak Bozcaada'nın yerleşim merkezinin üzerinde yer aldığı düzlük alanda diğer küçük bir alüvyal birikinti sahasıdır.

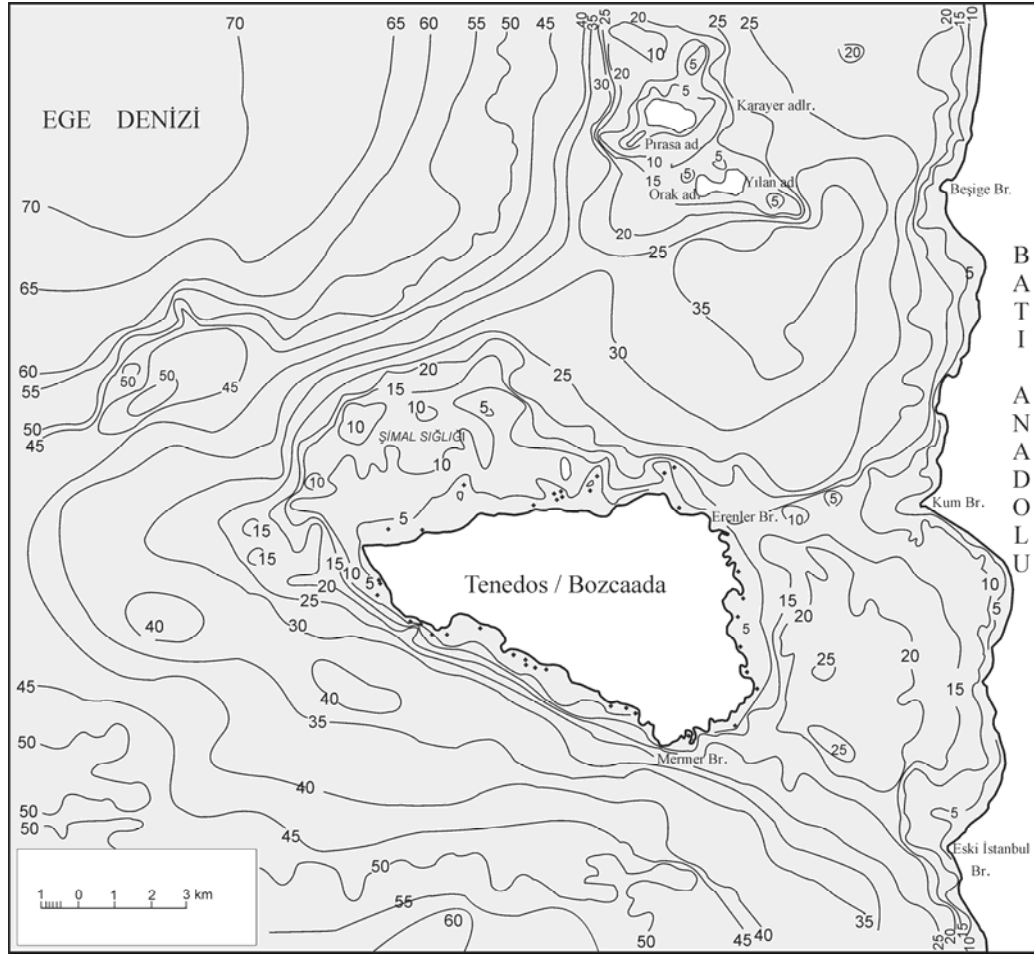
B. Kıyısal Yapı

Bozcaada'nın denizaltı jeomorfolojisi incelendiğinde Biga Yarımadası önlerinde yer alan Gökçeada, Bozcaada, Limni ve Bozbaba adaları Çanakkale Boğazı önünde yayılan şelfin üzerinde yer aldığı görülmektedir. Derinliği oldukça az olan bu şelf sahası kuzeyde Saros körfezi tarafında - 100 m. izobatu ile sınırlanmaktadır (Erinç 1977). Biga Yarımadası'na oldukça yakın bir yerde yer alan Bozcaada'nın etrafındaki şelf sahası oldukça sığdır ve derinlik hiçbir yerde 40 metreyi geçmemektedir. En derin nokta Bozcaada ile Tavşan adaları arasında kalan derinliğin 37 metreyi geçmediği çukurluk alanıdır. Bozcaada, Biga Yarımadası'ndan dar bir boğaz sahası ile ayrılmıştır. Bu boğaz sahasının en derin noktasını 25 metreyi geçmeyen bir çukurluk alan oluşturmaktadır.

Bu çukurluk alan, derinliği 18-20 m. arasında değişen sığ bir eşik ile güneyden Mermer Burnu ile Eski İstanbul Burnu'nu birbirine bağlar. Bu kesimde derinlik Edremit Körfezi'ne doğru artar. Ancak adanın kuzeydoğu kesiminde yer alan Erenler Burnu ile Biga Yarımadası'nda yer alan Kum Burnu arasında derinliği 12-14 m. arasında değişen sığ bir başka eşik bu eşiği kuzeyden sınırlamaktadır (Hocaoğlu 1984).

Adanın Erenler Burnu'ndan Göztepe batısına kadar kuzey kıyılarda derinliğin arttığı, Göztepe batısından itibaren derinliğin sığlaştığı görülmektedir. Şimal sığlığı olarak adlandırılan bölgede derinlik 15 metreyi geçmemektedir. Bu sığlık alanın kuzeybatısından itibaren Limni adasına doğru derinlik yavaş yavaş artmaktadır. Adanın doğu ve kuzey kıyılarında denizin derinliği 20-30 m. arasında değişmekteyken Tuzburnu ve Konyalı Yarıları önünde derinlik 44 metreye yakındır (Res. 2.3). Bozcaada'nın doğu ve kuzey kesiminde kıyı derinliği yavaş yavaş derinleşmeye başlarken adanın kuzey-kuzey batı kıyılarında ise derinlik birden artmaktadır. Bu kıyılar boyunca izobatlar hem sık, hemde kıyı çizgisinin uzanışına uygundur.

Bozcaada, çevresindeki yer alan diğer adalar gibi, jeolojik yapı bakımından Mesozoik-Tersier kıvrım sisteminin bir parçasını meydana getirmektedir (Erinç 1977). Adanın kıyılarının pek çok kesimde düz bir hat şeklinde uzanmasında Ege Bölgesi çökmelerinin etkisi önemlidir. Ege Bölgesi'nde kıyıların şekillenmesinde etkili olan bu hareketler Neojen sonlarında meydana gelmiştir (İnandık 1958). Bozcaada'nın ve çevresinin kıyısal oluşumu ve gelişimini anlamak için geçmiş dönemde gerçekleşen jeolojik olayları incelemek gerekmektedir. Miyosen ve Pliyosen dönemleri arasında meydana gelen tektonik hareketler sırasında Pliyosen aşınım dönemi Pliyopleistosen'deki epirojenik hareketler sırasında kesintiye uğramıştır.

Res. 2.3. Bozcaada ve çevresinin deniz derinliğini gösteren harita.

Alp orojenezinin Eflak sahasındaki tektonik değişimler esnasında Biga Yarımadası blok halinde yükselirken Kuzey ege çökmüş, yarımadanın batı ve güney kıyıları ilk şekillerini kazanmıştır. Bozcaada bu sırada yükselerek günümüzdeki yüksekliğine ulaşmıştır.

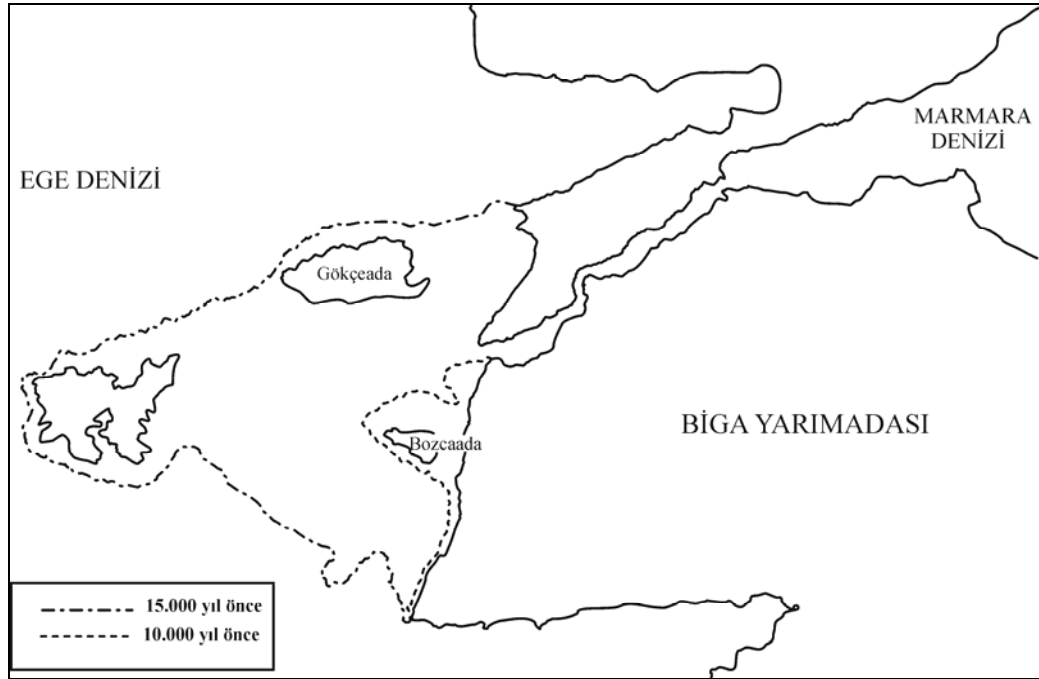
Son Buzul Çağı, günümüzden yaklaşık 74-12 bin yıllık arasındaki bir dönemi kapsamaktadır. Ancak buzullaşmanın en şiddetli dönemi Würm Glasyasyonu olarak adlandırılan kısmı ise günümüzden yaklaşık 18.000 bin yıl önceki dönemi kapsamaktadır. Son buzul çağında günümüzden yaklaşık 18.000 yıl önce Würm glasyasyonu olarak adlandırılan dönemde Bozcaada'nın topografyası akarsular tarafından derin bir şekilde yarılmış, kıyıların şekillenmesinde Flandriyen

transgresyonunun önemli etkisi olmuştur. Kıyı çizgisi bugünkü görünümünü son 10.000 yıl içerisinde gerçekleşen jeolojik ve tektonik hareketler sonucu kazanmıştır. Adanın oluşum sürecini kapsayan Würm glasyasyonu döneminde günümüzden yaklaşık 15.000 yıl önce deniz seviyesi yaklaşık -125 m. alçalmış ve Pleistosen dönemde meydana gelen glayoostatik olarak adlandırılan ve tüm yerküreyi kapsayan toplu jeolojik yer hareketleri, bölgenin paleocoğrafik gelişimini önemli ölçüde etkilenmiştir (Kayan ve Kraft 1980).

Son Buzul Çağı'nda dünya genelinde sıcaklığın günümüz değerlerine göre 4-5°C düşmesine bağlı olarak deniz ve okyanuslarda buharlaşmanın azalması, yağışların da azalmasına yol açmış ve buna bağlı olarak orta ve yüksek enlemlerde soğuk ve kurak iklim koşulları hüküm sürmüştür, yağış sularının kuzey enlemlerde ve Orta kuşağın yüksek kesimlerinde buzul halinde kalmasıyla ani deniz seviyesi değişimleri görülmüştür. Bu dönemde küresel deniz seviyesi günümüzdeki seviyeden ortalama 125 m kadar geriye çekilmiştir. Bu çekilme sonucu günümüzde derinliği 125 m' yi bulan kıyı kesimi, kara haline dönüşmüştür (Fairbanks 1989). Bu dönemde genişliği kilometreleri bulan kıyı ovaları sular altında kalmıştır. Böylelikle su altında kalan girintili çıkıntılı yapıyı sahip haliçler ve nehirlerin denizle birleştiği noktalarda doğal limanlar meydana gelmiştir. (Van Andel ve Shackleton 1982).

Bu gelişmelere bağlı olarak Marmara Denizi'nin üçte ikisi, özellikle Batı Anadolu'daki kıyı kesiminin bir bölümü kara haline gelmiştir. Aynı zamanda, örnek olarak Ege kıyıları ve Bozcaada'nın doğu sahil şeridini gösterebileceğimiz, günümüzdeki girintili çıkıntılı kıyı yapısının gelişimi bu süreç sonucu olmuştur (Erol 1979).Günümüzden yaklaşık 12-11 bin yıl önce buzulların erimeye başlamasıyla deniz seviyesi yavaş yavaş yükselmiştir. Buzulların erimesiyle yükselen deniz seviyesine bağlı olarak daha önce akarsuların kıyı kesimlerinde açtığı vadiler, denizle işgal edilerek koy, tektonik kökenli grabenler ise körfez şekline dönüşmüştür. Buna örnek olarak Ege kıyılarının girintili çıkıntılı yapısı gösterilebilir.

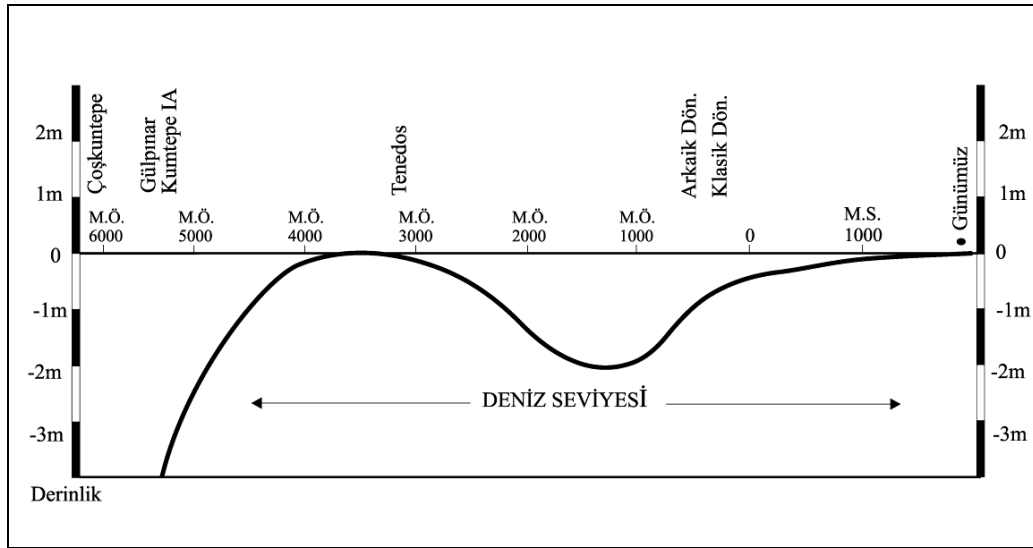
Dördüncü Jeolojik Zaman'ın son çağı olan ve günümüz olarak da adlandırılan Holosen dönem ise, günümüzden yaklaşık 10.000 yıl önce başlamıştır. Buna göre Bozcaada günümüzden 10.000 yıl önce kıyı çizgisinin 40 metreye yükseldiği dönemde, derinlik haritasında -40 metre izobatu takip edilecek olursa henüz adanın Biga Yarımadası'nın bir parçası olarak yer aldığı görülmektedir (Res. 2.4.).

Res. 2.4. Biga Yarımadası batısının Holosen kıyı değişimi.

Holosen'in Klimatik Optimum olarak adlandırılan dönemi ise günümüzden 8.000 yıl önce olarak belirtilmektedir. Günümüzden 7.000 yıl önceki dönem deniz seviyesinin + 20 metreye yükseldiği ve denizi en çok ilerlediği dönemdir (Kraft ve diğ. 1980). Holosen dönemde ise deniz seviyesinin günümüzden daha yüksek bir seviyede olduğuna dair kesin bir kanıt bulunamamıştır (Kayan 1988). Deniz seviyesi değişimleri günümüzden yaklaşık 6.000 yıl önce durmuş, stabil geçen bu dönemde deniz seviyesi uzun bir dönem sabit kalmış ve kıyısız yerleşimler bu dönemde hızlı gelişim sürecine girmişlerdir.

Küresel deniz seviyesi değişimi bugünkü seviyesine günümüzden yaklaşık 6.000 yıl önce ulaşır ancak 5.000-5.300 yılları arasındaki dönemde 2 m.'lik bir alçalma yaşanır. Milattan sonraki dönemlerde ise günümüz seviyesine tekrar ulaşır ve sabit şekilde devam eder (Res. 2.5). Bu değişimin jeomorfolojik, sedimentolojik ve arkeolojik veriler ışığında, tektonik hareketler sonucu olduğu kanıtlanmıştır (Kayan 1996).

Res. 2.5. Biga Yarımadası batısının Holosen kıyı değişimini gösteren diyagram.

Batı Anadolu'nun jeomorfolojik genel karakteristiğine bakılırsa en önemli özelliğinin genç tektonik hareketlere sahip olduğu görülmektedir. Buda deniz seviyesi ve kıyı değişimleri etkileyen ana etmenlerden biridir. Aktif tektonik hareketler kara parçalarının, bölgenin yapılanmasındaki bölgesel deniz seviyesi değişimlerini göstermektedir. Batı Anadolu'da bazı bölgelerde küçük farklar tespit edilmiş ancak bu farklar 1-2 m. arasında sınırlı kalmıştır (Flemming 1972). Bu değişime örnek olarak Datça Yarımadası'ndaki Dalacak ile Biga Yarımadası'nda yer alan Beşige'yi gösterebiliriz (Kayan 1988). Marmara ve Ege denizi arasında Biga Yarımadası batıda Anadolu'nun en geniş uzantısıdır. Yapılan jeomorfolojik araştırmalar ve sondaj çalışmaları sonucunda elde edilen sediment örnekleri ile bu iki

verde saptanan kesin bilgiler 6.000 yıl önceki deniz seviyesinin günümüz seviyesiyle aynı olduğunu göstermiştir (Kayan 1996). Holosen dönemdeki deniz seviyesi ile günümüz seviyesi arasında belirgin bir fark olduğuna dair bir kanıt bulunamamıştır (Kayan 1988). Erken Holosen dönemde ise Biga Yarımadası'nın deniz seviyesi günümüzden yaklaşık 8 m. aşağıda olduğu saptanmıştır (Kayan 1996). Ancak 7.000 yıl önce deniz seviyesinin +20 m. yükselmesiyle öncelikle Bozcaada'nın kuzey kıyılarının açığında yer alan Karayer adaları anakaradan ayrılır. Bozcaada'nın derinlik haritasında -20 metre izobati takip edilecek olursa Karayer adalarının Biga Yarımadası'nda ayrıldığı ancak Bozcaada'nın hala anakaraya bağlı olduğu görülmektedir. Günümüzden 6.000 yıl önce gerçekleşen iklimik optimum döneminde ise deniz seviyesinin + 2 m. yükselmesiyle Bozcaada, Biga Yarımadası'ndan ayrılarak ada halini almıştır (Kayan ve Kraft 1980). Bu dönemden itibaren ise adanın kuzey ve doğusunda yer alan sığ koy ve körfezler kuvaterner çökelleriyle dolmaya başlamış aynı zamanda deniz seviyesi de alçalmaya başlayarak 3.250 yıl önce günümüzdeki seviyesine inerek adanın kıyı oluşumu yaklaşık olarak günümüzdeki görünümünü kazandırmıştır (Kayan 1997).

C. İklim ve Rüzgâr Hareketleri

Bozcaada üzerinde bulunduğu 39° 48' kuzey enleminden dolayı Subtropikal Akdeniz iklimi kuşağının kuzey sınırında yer almaktadır. Ada üzerinde yaz ayları boyunca kuzey sektörlü rüzgârlar Etesien hâkim olduğundan yaz ayları boyunca gökyüzünün açık ve bulutlanmanın en az olduğu Temmuz ve Ağustos ayları boyunca güneşlenme süresi uzundur. Kış aylarında ise bulutlanma fazla olduğunda güneşlenme süresi kısalmış ve gelen güneş ışınlarının eğik gelmesinden dolayı sıcaklık düşük değerlerdedir. 39° 48' Kuzey enlemi üzerinde yer alan Bozcaada, Batı Rüzgârları'nın etki alanı içerisinde yer almaktadır. Batı rüzgârları sistemi mevsimlik değişimlere bağlı olarak sıcaklık, nem, yağış, basınç ve rüzgâr gibi iklim elemanlarının özelliklerini de ortaya koymaktadır (Koçman 1983).

Bozcaada planeter polar cephe boyunca gelişen siklon ve antisyklon gruplarının sürekli etkisi altında bulunur (Hocaoğlu 1984). Bozcaada yerleşim merkezinin denizden yüksekliğinin 10 metre olması, yüksek bir topografik yapıya sahip olmamasından ve etrafının denizlerle çevrili olmasından dolayı denizel etkilerden oldukça etkilenir. Adanın kuzey ve kuzeydoğu yönünden denize açık ve Çanakkale Boğazı'nın meydana getirdiği hava koridorunun hemen çıkışında bulunması sebebiyle kuzey-kuzeydoğulu hava akımlarının etkisi altında kalmaktadır. Bozcaada üzerinde yer alan meteoroloji istasyonunun 1958 yılından beri yaptığı gözlem sonuçlarına göre adada yıllık sıcaklık ortalaması 15.7°, en yüksek sıcaklık ortalaması 37° en düşük sıcaklık ortalaması ise 4.9° dir (Tablo 2.2).

AYLAR	Ortalama sıcaklık °C	En yüksek sıcaklık °C	En düşük Sıcaklık °C
OCAK	7,5	19	-6,8
ŞUBAT	9,2	20,4	-5
MART	9,8	25,9	-1,4
NİSAN	14	29,2	3,2
MAYIS	18,6	32,1	10
HAZİRAN	21,9	33,4	12
TEMMUZ	22,9	37,2	15,9
AĞUSTOS	23,4	35,5	15
EYLÜL	20,7	34,1	6,8
EKİM	16,2	28,4	4,2
KASIM	13,3	22,8	1,4
ARALIK	10,3	20,4	-2,8
YILLIK	15,7	37,2	-6,8

Tablo 2.2. Bozcaada'nın maksimum, minimum ve aylık ortalama sıcaklık değerlerini gösteren tablo.

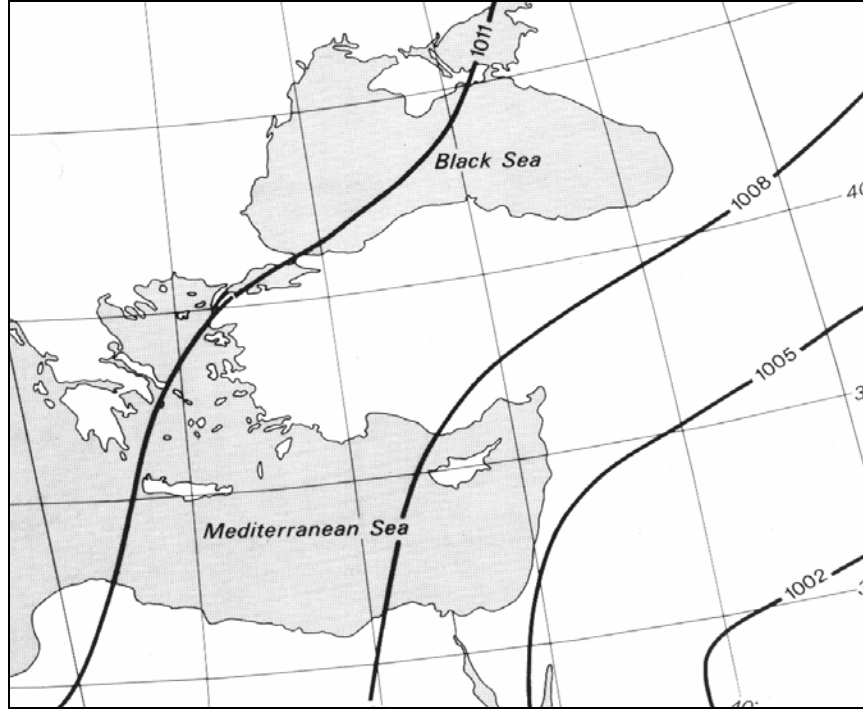
Adada tespit edilen en soğuk ay Ocak ayı 7.5°, en sıcak ay ise 23.4° ile Ağustos ayıdır. Bozcaada yağış rejiminin yüksekliği ile dikkat çekmektedir. Yıllık yağış ortalaması 681.5 mm'dir. En az yağış alan ay 4.7 mm. ile Ağustos ayı olmasına rağmen Eylül ayı ile birlikte yağış rejiminde hızlı bir artış görülmektedir. En yağışlı ay ise 160.8 mm ile Aralık ayıdır. Ortalama bulutluluk değerlerinin aylık değişmelerine paralel olarak aylık yağış ortalamalarının paralel bir şekilde değiştiği görülmektedir (Tablo 2.3).

AYLAR	Yağış (mm.)	Günlük En yüksek Yağış (mm.)	Ortalama Bulutluluk 0-10
OCAK	103,3	60,9	6,9
ŞUBAT	97	86,3	6,5
MART	65,8	87,5	5,9
NİSAN	39,2	65,4	5
MAYIS	47,2	85,4	3,5
HAZİRAN	21,6	75,8	3
TEMMUZ	5,2	46,0	1,3
AĞUSTOS	4,7	30,3	1,3
EYLÜL	28,7	56,3	2,5
EKİM	39,4	85,4	3,7
KASIM	68,5	80,2	5,3
ARALIK	160,8	87,6	6,8
YILLIK	681,5	87,6	4,3

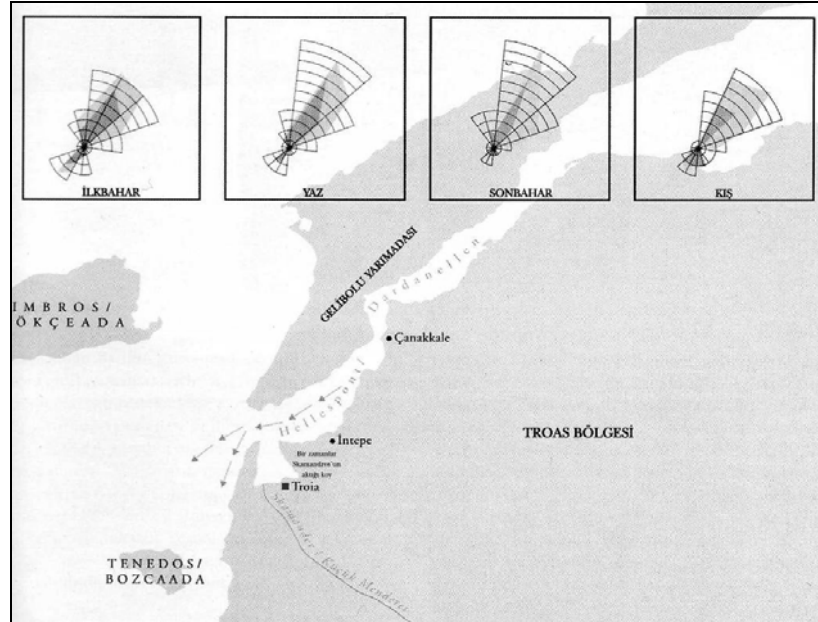
Tablo 2.3. Bozcaada'nın aylık yağış ve bulutluluk değerlerini gösteren tablo.

Netice olarak Bozcaada'nın yağış rejimi tipik Akdeniz yağış rejimidir ve düzenli bir yağış rejimi değildir. Bozcaada'nın yıllık atmosfer basınç değişimleri incelendiğinde iki maksimum ve iki de minimum basınç değişimi gözlemlenmiştir. Şubat ayında 1011.5 milibar ile Haziran ayında görülen 1010.8 milibar basınç minimum değerleri gösterirken, Nisan ayında görülen 1013.7 milibar ile Ekim ayında görülen 1016.8 milibar basınç değerleri maksimum verileri oluşturmaktadır (Res. 2.6).

Adadaki yıllık ortalama basınç değeri ise 1012.8 milibardır. Bozcaada yıl boyunca değişik cephelerden gelen farklı hava kütlelerinin etkisi altında kaldığı için bu basınç değişimleri Akdeniz Tali Cephesinin mevsimlik hareketleriyle yakından ilgilidir (Hocaoğlu 1984). Bozcaada'nın yıllık basınç değişimleri ile rüzgâr frekansları ve esiş yönleri ile Troia antik kentinin doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Rüzgârların esiş yönünde adanın topografik durumunda etkisi önemli yer tutmaktadır. Adada hâkim rüzgâr yönü kuzey sektörlü rüzgârlardır (Res. 2.7).

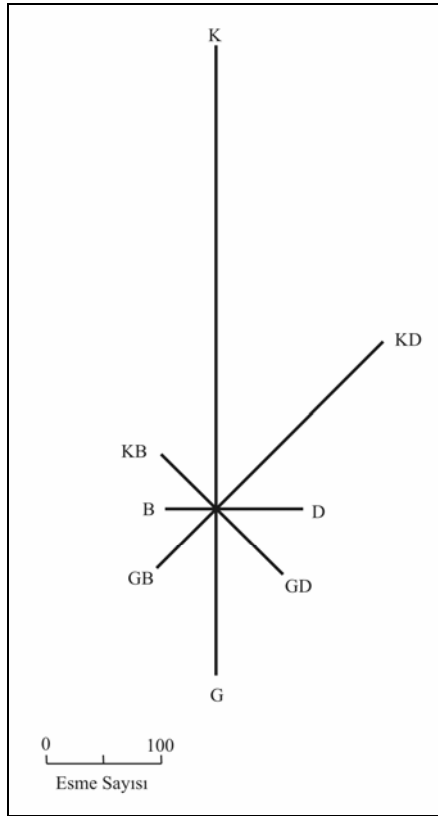

Res. 2.6. Doğu Akdeniz atmosfer basınç ve izobarlarını gösteren harita (Neumann 1987: res. 22).

Res 2.7. Bozcaada ve Troia antik kentinin rüzgar ve akıntı durumunu gösteren harita (Korfmann 2001: res.381).

Yıllık esme sayısı en fazla % 37.6 ile kuzeyli rüzgârlar, en az esen rüzgârlar ise % 3.7 ile batı rüzgârlarıdır (Res. 2.8). Bozcaada' da yıllık esme frekansı olan sektör % 61.1 ile kuzey sektörüdür. Frekansı en fazla olan ikinci sektör % 33.3 ile doğu sektörü, % 28 ile de üçüncü sektör güney sektörüdür. Ocak ayında frekansı en fazla olan sektör kuzey sektörü, frekansı en fazla olan yön ise kuzeydoğudur. Bozcaada kış aylarında Akdeniz Tali Cephesi boyunca gelişen frontal faaliyetlerin etkisi altında kaldığından ve bu cephenin atmosferik faaliyete bağlı olarak sık sık yer değiştirmesi sonucu istikrarsız bir hava görülmektedir (Tablo 2.4). Bunun sonucu olarak güney sektörden de oldukça fazla rüzgâr esmektedir (Hocaoğlu 1984).

Res. 2.8. Bozcaada'nın yıllık rüzgâr frekans gülü.

YÖNLER	YILLIK		OCAK		TEMMUZ	
	Ortalama Rüzgâr Hızı	Ortalama Esmeye Sayısı	Ortalama Rüzgâr Hızı	Ortalama Esmeye Sayısı	Ortalama Rüzgâr Hızı	Ortalama Esmeye Sayısı
K	7,2 m/sn	1181 gün	11,7 m/sn	58 gün	5,9 m/sn	117 gün
KD	5,3 m/sn	561 gün	7,3 m/sn	63 gün	3,6 m/sn	51 gün
D	3,7 m/sn	229 gün	5,4 m/sn	21 gün	2,8 m/sn	10 gün
GD	5,6 m/sn	261 gün	7 m/sn	27 gün	2,7 m/sn	5 gün
G	10,7 m/sn	428 gün	12,6 m/sn	53 gün	6,3 m/sn	15 gün
GB	4,8 m/sn	193 gün	6,5 m/sn	13 gün	6,2 m/sn	12 gün
B	3,5 m/sn	117 gün	4,5 m/sn	11 gün	4,6 m/sn	6 gün
KB	4,2 m/sn	179 gün	2,8 m/sn	2 gün	6,5 m/sn	20 gün

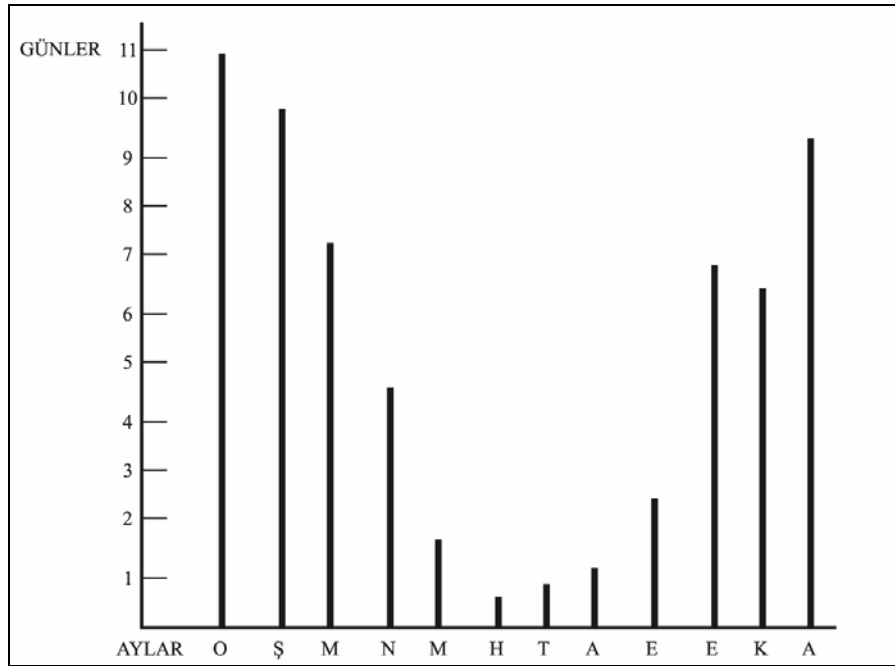
Tablo 2.4. Bozcaada' da ortalama rüzgâr hızı ve frekanslarını gösteren tablo.

Bozcaada' da ortalama rüzgâr hızı bakımından ele alındığında, yıllık ortalama hız 10.7 m/sn güney ile 7.2 m/sn ile kuzey yönü dikkat çekmektedir. Temmuz ayında ise hiçbir yönden rüzgâr hızı 7.0 m/sn yi geçmemektedir. Rüzgâr hızı en az olan ay Haziran iken en fazla olan ay ise Aralık ayıdır (Tablo 2.5).

AYLAR	Ortalama Rüzgâr Hızı (m/sn)
OCAK	9,7
ŞUBAT	8,7
MART	8
NİSAN	6,6
MAYIS	4,8
HAZİRAN	4,6
TEMMUZ	5,7
AĞUSTOS	5,4
EYLÜL	6
EKİM	7,4
KASIM	7
ARALIK	10,5
YILLIK	7,0

Tablo 2.5. Bozcaada' da ortalama rüzgâr hızlarını gösteren tablo.

Bozcaada'da etkili olan ortalama hızı 10.8-17.1m/sn arasında olan rüzgarlı gün sayısı 86.2 gün, ortalama hızı 17.1m/sn den yüksek fırtınalı gün sayısı 34.5 gün dür. Tablodanda anlaşılacağı gibi Aralık, Ocak ve Şubat aylarında kuzey sektörlü rüzgârların hâkim olduğu dönemde her bir ayın yaklaşık 10 günü fırtınalı gün olarak geçmektedir (Res. 2.9). Fırtınalı gün sayısında yaz aylarına gelindiğinde gözle görülür bir azalma yaşanmaktadır. Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında fırtınalı gün sayısı yok denecek kadar azdır.

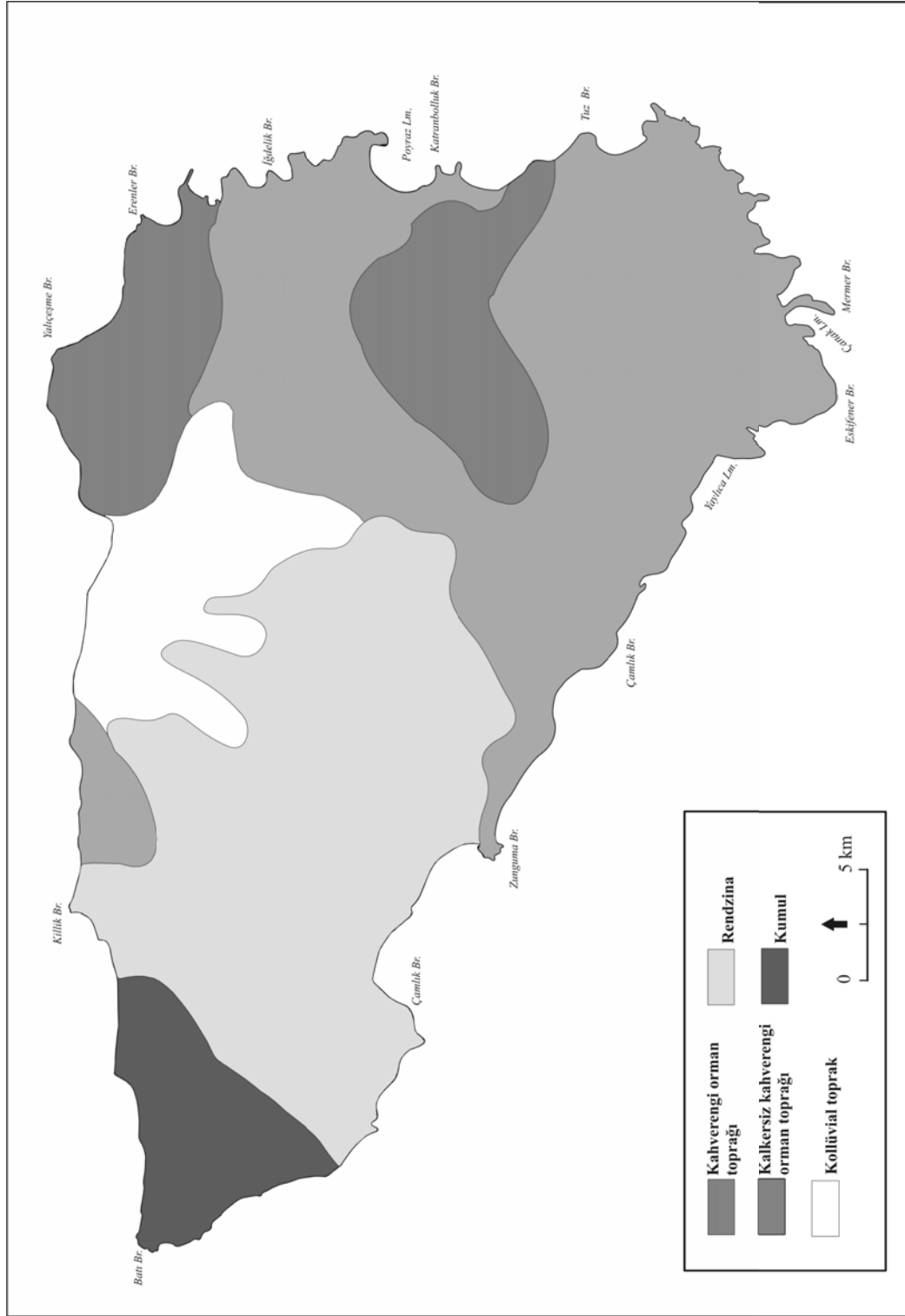
Res. 2.9. Bozcaada'nın aylara göre fırtınalı gün sayısını gösteren grafik.

D. Toprak Yapısı ve Arazi Kullanım Kabiliyetleri

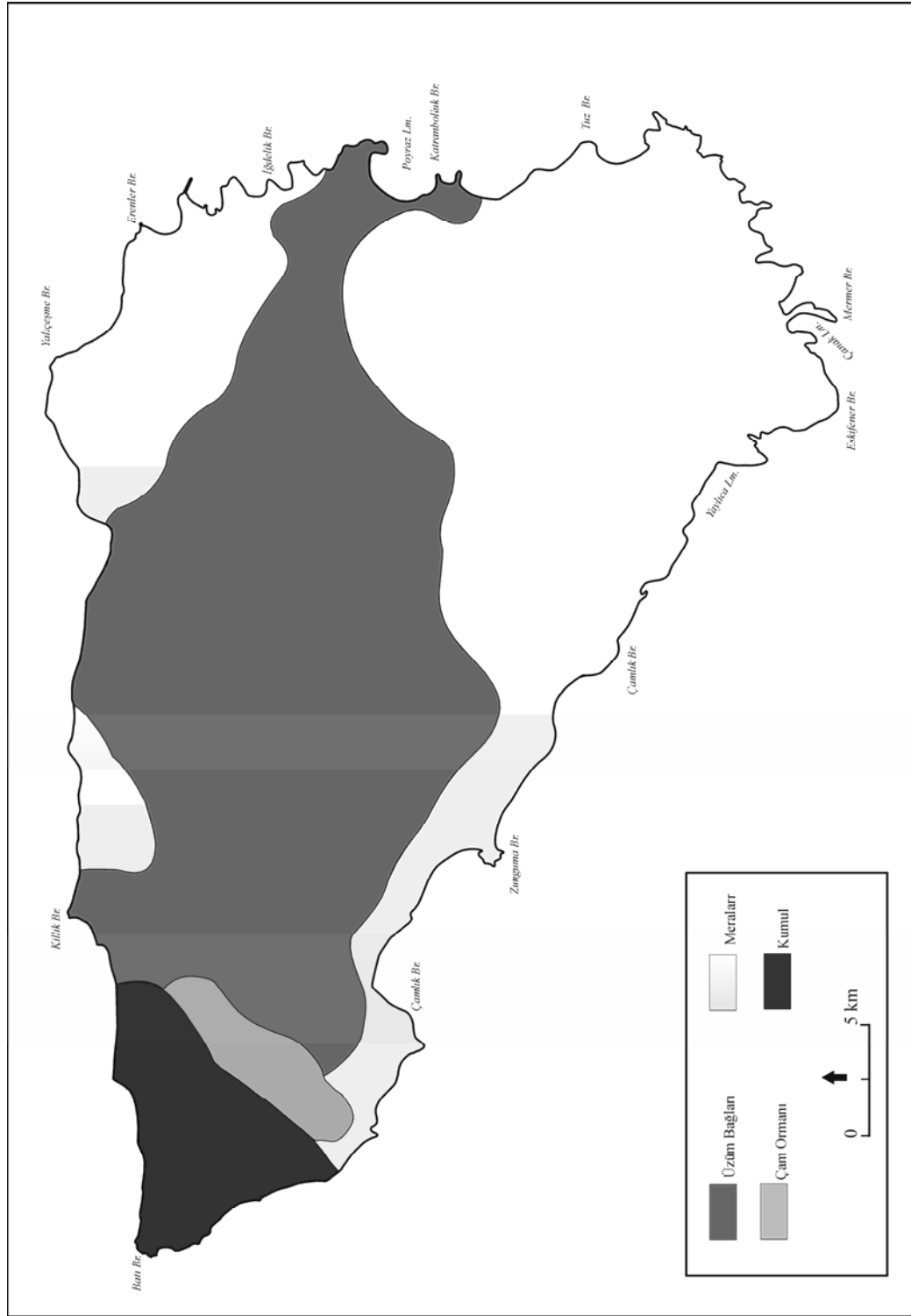
Bozcaada'nın toprak oluşumuna bakıldığında ada topraklarının üst kısmı bağlarla ve tarım alanları dışında maki tarzı çalı ve otlarla kaplıdır. Orman alanları yok denecek kadar azdır. Gre, kalker, marn ve kil gibi Neojen formasyonu sırasında oluşan killi-kumlu, kumlu-killi topraklar yaygındır. Adanın sahip olduğu toprak yapısı dört ana gruba ayrılmaktadır (Res. 2.10). Bozcaada'nın batı kesiminde

Arabacıboynun'dan kumul alanlara kadar olan arazide *Rendzina* toprak tipi yer almaktadır. Kireç ve organik madde bakımından zengin olan bu toprak tipi ana kaya ile ilgili olarak kalker bakımından zengin kayalar üzerinde, nemli ve yarı nemli iklim bölgelerinde meydana gelirler (Erinç 1982). Toprak rengi yıkanmanın çok olduğu Çamlık sırtı, Seramit sırtı, Ayazma sırtı gibi bölgelerde kıvılcık renkte; erozyonun artan meyille şiddetlendiği Sulubahçe, Killik Burnu gibi bölgelerde toprağın rengi gri ve koyu gri arasında değişmektedir. Organik madde bakımından zengin olduğu için bu topraklar üzerindeki bitki örtüsü tahrip edilerek tarım alanlarına çevrilmiştir. Adanın kuzey kesiminde Seramit Tepe ile Fakı Tepe arasında kalan düzlükte yer alan toprak tipi biriktirme sonucu oluşan *Colluvial* toprak olarak tanımlanmıştır. Ancak yapılan incelemelerde toprak yapısında yamaç birikintisi ana materyali tanımlamaya yarayacak belirtiler bulunamamıştır (Cepel 1978). Bu yüzden bu toprak tipinin yer aldığı düz alanların iklimik optimumun görüldüğü dönemden sonra derelerin getirdiği alüvyonlarla dolduğu düşünülmüş ve bu sahalarda bir alüvyon dolgusu olarak değerlendirilmiştir. Tarıma oldukça elverişli olan bu alanlar günümüzde bağcılığın yapıldığı arazilerdir. Kahverengi orman toprağının yer aldığı araziler Bozcaada'nın batısında Ayazma Sırtı, kuzeyde Göztepe etekleri ile sınırlanan alanın doğusu ve güneyinde görülmektedir. Organik madde bakımından fakir olan ve taşlık bir yapıya sahip olan bu araziler mera olarak kullanılmaktadır. Bozcaada'nın sahip olduğu diğer bir toprak tipi olan kalkersiz kahverengi orman toprağı adanın ana kayasında kalkerin hiç bulunmadığı Göztepe civarında görülmektedir. Tarıma elverişli olmayan organik madde bakımından fakir, taşlık ve oldukça sık bir katmana sahip olan bu alanlar mera olarak kullanılmaktadır. Bozcaada'nın sahip olduğu diğer bir toprak grubu da adanın batı kesimini oluşturan kumullardır. Eolitik ana materyalin görüldüğü bu alanda deniz kıyısı ve rüzgârların sürükleyerek getirdiği karasal kumullarla kaplıdır (Hocaoğlu 1984). Yer yer ana kayanın satıhta görülebildiği bu alanda tarıma elverişli değildir.

Bozcaada'nın arazi kullanımına bakıldığında adanın hiçbir yerinde I. dereceden arazi bulunmamaktadır. Fakı Tepe ile Seramit Tepe arasında uzanan alüvyonlu topraklarla kaplı arazi her çeşit bitki ekimine uygun II. dereceden arazi olmasına rağmen bölgenin tamamına yakını bağlarla kaplıdır (Res. 2.11).

Res. 2.10. Bozcaada'nın toprak yapısını gösteren harita.

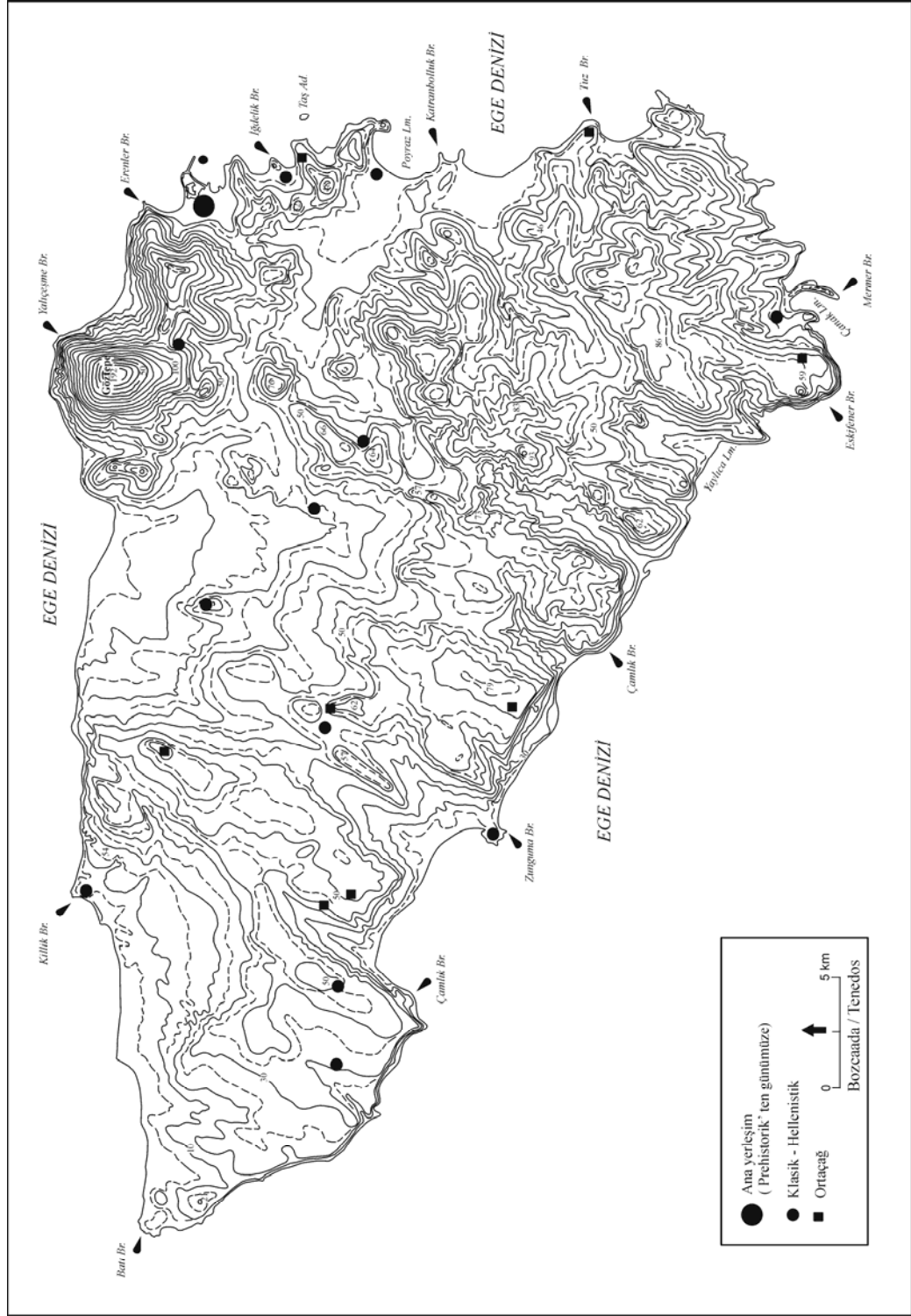
Res. 2.11. Bozcaada'nın arazi kullanım kabiliyetini gösteren harita.

Ada ikliminin bağcılığa çok elverişli olmasında dolayı adanın orta bölgelerin bağcılık için ayrıldığı görülmektedir. Topografyanın elverişsiz olması ve toprak tabakasının sığ olması nedeniyle adanın güney kısmındaki araziler ağaçlık saha ve mera olarak değerlendirilmektedir. Bu alanlarda toprağın çok sığ olması ve yer yer ana kayanın görülmesinden dolayı tarıma elverişli değildir. Adanın batı kesimini oluşturan kumul alanlarıda tarıma elverişli değildir. Bozcaada'da günümüzdeki toprak kullanımına bakıldığında tarım yapılabilecek arazilerin, zeytincilik hatta tahıl ekimine uygun toprakların bağcılık için ayrıldığı görülmektedir. Eğimin arttığı alanlarda geniş teraslar ve taraçalar yapılarak bu kısımlarda da bağcılık yapılmaktadır. Ada ikliminin bağcılık için çok elverişli olması ve ekonomik getirisinden dolayı adada sadece bağcılık tarımı yapıldığı görülmektedir.

III. TENEDOS/BOZCAADA YERLEŞİM TARİHİ

Tenedos/Bozcaada'nın antik dönemdeki yerleşim karakteri, günümüzde olduğu gibi küçük bir kasaba niteliğindeki, merkezi ve tek bir noktada yoğunlaşan yerleşim yapısı göz önüne alındığında, antik çağlar boyuncada büyük bir kentleşme ve yerleşim olmadığını göstermektedir. Çanakkale Arkeoloji Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazıları ve yüzey araştırmaları ile elde edilen arkeolojik veriler sayesinde adanın Prehistorik dönemden Ortaçağ'a kadar uzanan yerleşim noktaları tespit edilebilmiştir (Res. 3.1).

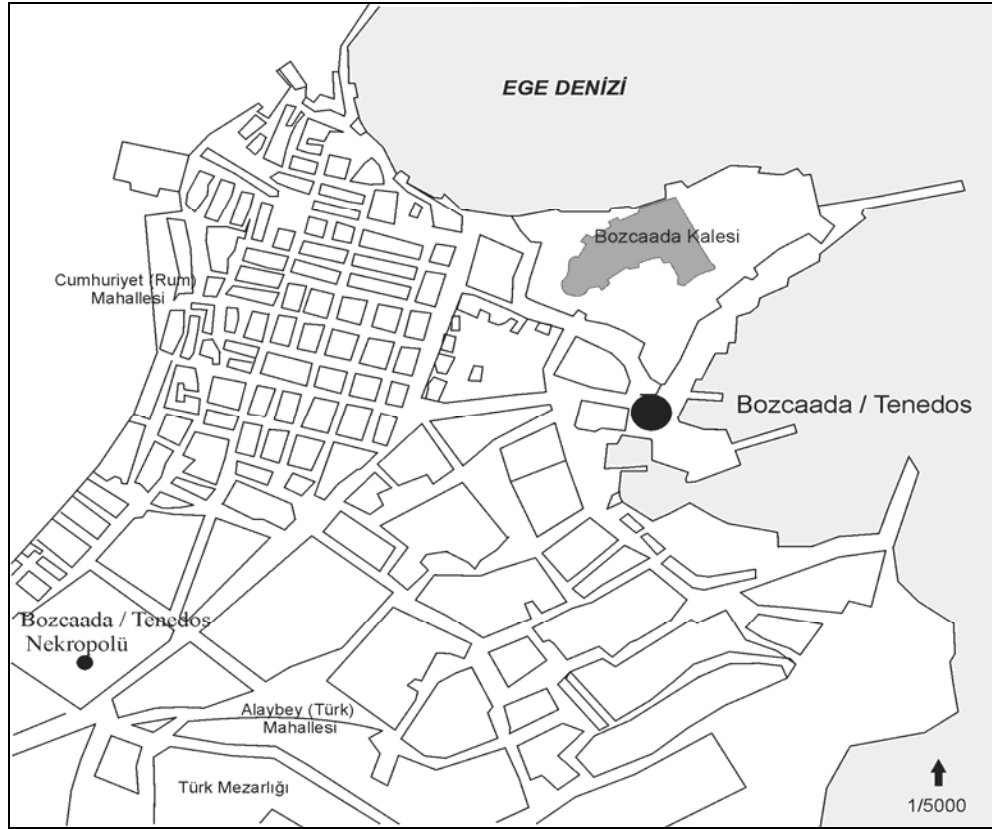
Antik çağlar boyunca yoğun ve sürekli bir yerleşim yapısına sahip olmayan ada, prehistorik çağlardan beri; Ege, Marmara ve Karadeniz arasındaki deniz yollarına ve boğazın geçiş noktasına hâkim stratejik ve jeopolitik konumu sebebiyle çağlar boyunca iskân görmüştür. Bu özel konumu sebebiyle yer aldığı Troas Bölgesi'nde geçen olaylar içerisinde sürekli önemini korumuş ve antik yazılı kaynaklarda sıkça adı yer almıştır. Adada bilimsel araştırmaların eksikliği nedeniyle kentin tarihi hakkındaki bilgiler antik kaynaklar ile sınırlı kalmaktadır. Ada, Homeros'un yaşadığı dönemden itibaren antik kaynaklardan bilinmektedir. Örneğin yazılı anlamda ada hakkındaki ilk referanslar Homeros'un iki ünlü destanında mevcuttur (*İlyada* I.38, 452; XI.6 25; *Odysey* III.159). M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış Herodot ise *Historia* (I. 151) adlı eserinde adanın, Lesbos adasından gelen Aeol'ler tarafından iskân edildiği belirtmektedir. Buna göre adanın Aeol kolonizasyonu sırasındaki ilk yerleşimlerden biri olduğu ileri sürülebilir. Herodot Anadolu karasında yer alan Aeol kentlerinden bahsederken Ida Bölgesi'ndeki ada kentlerinden birinin de Tenedos olduğundan ayrıca Strabon'da bu kentin varlığından bahsetmektedir (*Geographia* XIII. 1.46). Antik kaynakların yanı sıra Tenedos nekropolünde yapılan kurtarma kazıları adanın bu dönemlerine yönelik destekleyici bilgiler sunduğu gibi ada yerleşim tarihine yönelik olarak antik kaynakların sunduğu bilgileride bir ölçüde doğrulamaktadır.

Res.3.1. Tenedos/Bozcaada'nın dönemlere göre yerleşim noktalarını gösteren harita.

Tenedos nekropol alanı kurtarma kazılarına ilk defa 1959 yılında ortaokul binasının yapımı sırasında mezarlara rastlanması üzerine İstanbul Arkeoloji ve Çanakkale Arkeoloji müzeleri adına İlhan Akşit tarafından yapılmıştır (Ataçeri ve Argavan 1962). Kazıların tümü imar faaliyetleri sırasında ortaya çıkan mezarların kurtarılmasına yönelik çalışmalar olup sistemli ve sürekli kazılar değildir. Kazı çalışmaları dönem dönem imar faaliyetlerine bağlı olarak 1968, 1970, 1990, 1991, 1992, 1993 yıllarında tekrar gerçekleştirilmiştir (Sevinç 1994). Ancak 2001 yılında Jandarma karakolu karşısında gerçekleştirilen kurtarma kazısına ait raporlar henüz yayınlanmamıştır. Antik dönem kent dokusu bugünkü Bozcaada ilçesinin yerleşim alanı altında kalan mezarları ve ele geçen buluntular kentin sosyo-ekonomik yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca buluntuların zengin, sayıca çok olması ve mezarların o dönem için pahalı taş malzeme ile inşa edilmeside adanın ekonomik gücünü göstermektedir. Tenedos nekropol alanının modern kent yerleşiminin yoğunluk kaybettiği güney kesimine doğru bugünkü Rum mezarlığına kadar geniş bir alana yayıldığı anlaşılmıştır. Nekropol alanı yer yer düz arazide olmasın karşın çoğunlukla yamaç veya tepelik kısımlara yayılmıştır (Res. 3.2).

Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nin 1992 ve 1993 yıllarında Liman bölgesinin yaklaşık 1 km. batısında bulunan nekropol alanında gerçekleştirdiği kurtarma kazılarında ortaya çıkan mezar tipleri ve buluntular, Tenedos/Bozcaada yerleşim tarihçesini daha da geriye götürmüştür. Şimdiye kadar yapılan kazılarda en erkeni Arkaik ve Helenistik döneme tarihlenen mezarlara ek olarak Erken Bronz Çağı II dönemine tarihlenen bir yerleşim ve mezarlık alanı ortaya çıkarılmıştır. Kendi içinde iki evreye ait bu kültür katmanının ilk evresinde basit bir konuta ait kalıntılar ele geçmiştir. Bu basit yerleşim, kullanım dışı kaldıktan hemen sonra, ikinci evrede bir mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Erken Bronz Çağı II dönemine tarihlenen yerleşim alanı dikdörtgen taşlarla çevrilmiş tuğlalardan yapılmış ve Troia I (M.Ö. 2920-2350) ile çağdaş olduğu ileri sürülen 4 basit sandık mezar yapısından oluşmaktadır (Res. 3.3).

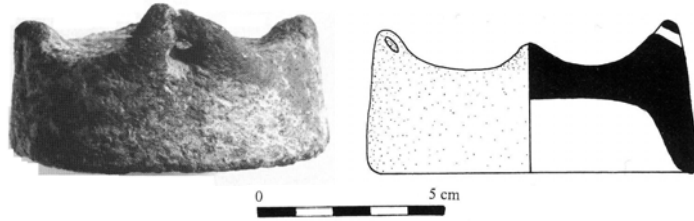

Res. 3.2. Tenedos/Bozcaada Nekropol Alanının konumunu gösteren harita.

Res. 3.3. Erken Bronz II dönemi basit mezar yapıları, Tenedos Kurtarma Kazısı 1993.

Bu prehistorik mezarlarda ele geçen buluntular ada toplumlarının bu dönemdeki kültürel özellikleri konusunda bilgiler sunmaktadır. Örneğin, sandık mezar B içinde ele geçen kapaklı bir çömleğe ait kapak biçimsel olarak Troia I, Kumtepe 1c, Beşik-Yassitepe örnekleri ile benzer özellikler gösterdiği gibi Thermi I-II, Emporio IV ve Poliochni örneklerini de çağrıştırmaktadır (Res. 3.4) .

Res. 3.4. Çömlekçik kapağı, Mezar B (Sevinç ve Takaoğlu 2004: res. 4, 3a).

Mezar A' da bulunan spiral başlı bakır iğne ise batı Anadolu ve Kyklad adalarındaki örnekler gibi zengin olmayan bir ölü hediyesi sunma geleneğini göstermektedir (Res. 3.5). Bu veriler adanın sosyal ve ekonomik yapısı hakkında kısıtlı da olsa bilgi vermektedir.

Res. 3.5. Spiral başlı bakır iğne (Sevinç ve Takaoğlu 2004: res. 3e).

Ele geçen diğer bir buluntu olan kemik aletin benzerleri de Troia ve Yenibademli Höyük gibi kuzeydoğu Ege adaları yanı sıra Lesbos (Midilli) adasında da görülmektedir (Res. 3.6).

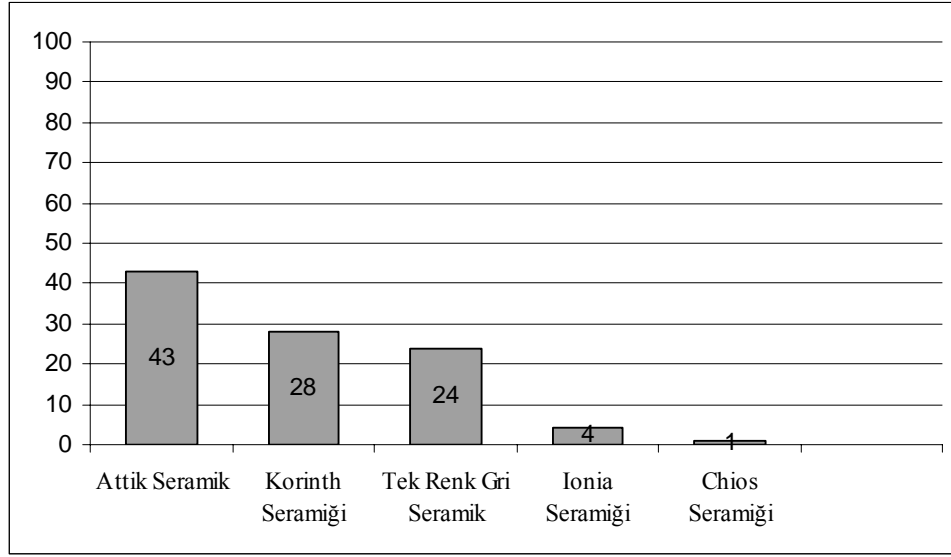

Res. 3.6. Kemik alet, Mezar A (Sevinç ve Takaoğlu 2004: res. 3d).

Erken Bronz Çağı II dönemine tarihlenen konut yapısı ve mezar buluntuları, adanın coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle Batı Anadolu ve Kyklad adaları ile direk bağlantılı olduğunu ve kültürel gelişiminde bu kültürlerin etkili rol oynadığını göstermektedir. Bulunan mezar hediyeleri zengin bir koleksiyon sunmamakta, buna rağmen adanın kültürel yapısı hakkında bilgiler vermesi açısından önem taşımaktadır. Adanın kültürel etkileşime oldukça açık olan coğrafi konumu nedeniyle, Troas Bölgesi ve Kuzey Ege adalarında bulunan kültürlerin, eserleri ve fikirleriyle ada halkını dönemsal ve kültürel olarak etkilemesi kaçınılmazdır. Ele geçen buluntular adadaki yerleşimin daha erken dönemlere ait kültür evrelerine ait olabileceğini ve adanın Ege Kültür Bölgesinin bir bütünü olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Tenedos nekropolünde ortaya çıkarılan mezar yapılarının özellikle oda ve basit oda mezar olarak inşa edildiği, mezarlarda bulunan iskelet sayılarının fazlalığı ve aynı kontektlerden ele geçen buluntuların farklı dönemlere ait olması, mezarların çoğunlukla ikinci defa kullanıldığını göstermektedir. Mezarlarda M.Ö. 7. yüzyıl kontektleri içeren mezarlar sayısal olarak yoğunluktadır. 1959 yılından 1992 yılına kadar gerçekleştirilen kurtarma kazılarında M.Ö. 8. yüzyıl ile M.Ö. 2. yüzyıl başlarını kapsayan dönem arasına kadar buluntu veren mezar yapılarının varlığı bilinmektedir (Ataçeri ve Argavan 1962; Özkan 1992). Ancak 1992 yılında Tenedos nekropolünde yapılan çalışmalar sırasında bu mezarlık alanının kullanım tarihinin M.Ö. III. bin Erken Bronz Çağı II dönemine kadar indiği ortaya çıkmıştır (Sevinç ve Takaoğlu 2004). 1959 ve 1992 yılları arasında gerçekleştirilen kurtarma kazıları sonucu mezar kontektlerinde ele geçen buluntular çoğunlukla Attika kökenli seramiklerdir. Bu tür seramikler Batı Anadolu'da M.Ö. 6. yüzyıl ortalarından itibaren yoğunlaşmaya başlarken Tenedos'da ise M.Ö. 550 yılından itibaren mezar kontektlerinde görülmeye başlanmıştır. 1990-1992 yılları buluntuları ise M.Ö. 7. yüzyıldan M.Ö. 4. yüzyıla kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır. Kontektlere bakıldığında M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına kadar olan gruplarda Korinth seramikleri ile monokrom gri seramiklerin hâkim olduğu, ancak M.Ö. 6. yüzyıl ortalarından itibaren ise Attika seramiklerinin ön plana çıktığı görülmektedir (Özkan 1993:142).

Kontekstlerden ele geçen Attika seramikleri siyah figür tekniğinde vazolar, kylikler ve siyah firnisli seramiklerden oluşan 3 farklı gruba ayrılmıştır (Res. 3.7 Res 3.8., Tablo. 3.1).

Tablo 3.1. Tenedos Nekropolünün 1959-1993 yıllarına ait kazılarda ele geçen seramiklerin yüzdesini gösteren grafik.

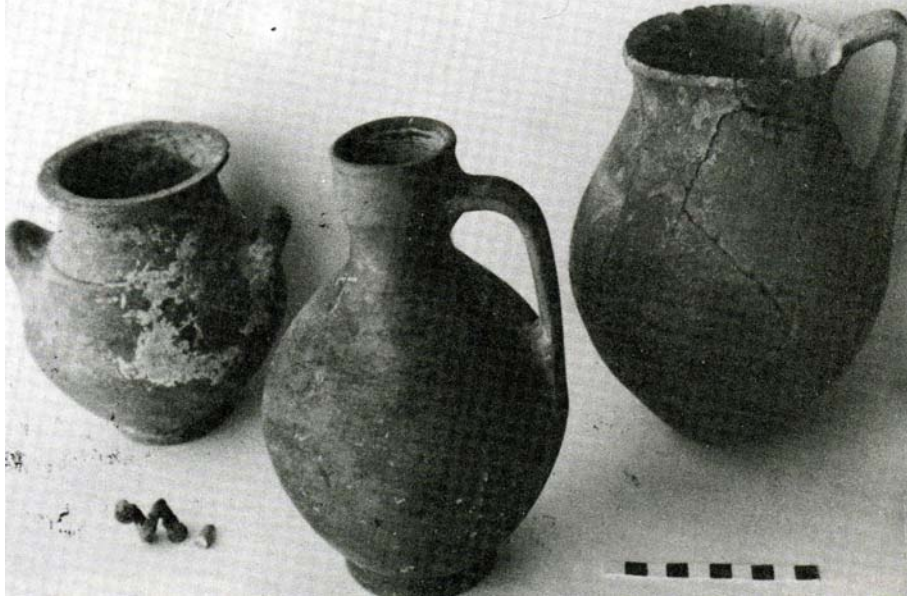

Res. 3.7. Tenedos Nekropolü 1992 kurtarma kazısı Mezar 1 Buluntuları, M.Ö. 6-5 yüzyıl Attika seramikleri; kylix, aryballos ve alabastronlar (Sevinç 1994: res. 2).

Res. 3.8. Tenedos Nekropolü 1992 kurtarma kazısı Mezar 5 Buluntuları, Attika Seramikleri; kylix, skyphos ve alabastronlar (Sevinç 1994: res. 3).

Mezar kontekstlerinde Attik seramiklerin yanı sıra İonia seramikleri de yer almaktadır. Basit form ve bezememe stiline sahip olan, masaüstü kullanıma yönelik kaplar, ada halkı tarafından ithal edilmiş ve kullanım görmüş olmalıdır. M.Ö. 7. yüzyıldan M.Ö. 500 yıllarına kadar tüm örnekleriyle Batı Anadolu merkezlerinde temsil edilen İonia seramikleri Tenedos'da da görülmektedir. Tenedos mezar kontekstlerinden ele geçen M.Ö. 6. yüzyıl ortalarına kadar hâkim olan, Kuzey Batı Anadolu, Lesbos (Midilli), Tenedos ve Aeolis Bölgesi'ndeki yerleşmelerde de ele geçen monokrom gri seramiğin başlıca üretim ve dağılım yeri Troas Bölgesi kökenlidir. Lesbos adasında bulunan örneklerin öncülerinin Troia VI döneminde ele geçen Buckelkeramik olduğu ve Troia VI seramiğinin Gri Minyas seramiği ile olan benzerliği ile kökeninin Troia I ve II dönemine gittiği savunulmuştur (Lamb 1932). Tenedos mezar kontekstlerinde ele geçen gri seramik grubu ise kurşuni ve siyaha yakın tonları ile Larissa (Boehlau ve Schefold 1942:99) ve Lesbos (Lamb 1932) örnekleri ile benzerlik göstermektedir (Özkan 1993:174) (Res. 3.9).

Res. 3.9. Tenedos Nekropolü 1992 kurtarma kazısı, Mezar 3 Buluntuları gri monokrom seramikler M.Ö.7-6. yüzyıl (Sevinç 1994: res. 9.).

Res. 3.10. Tenedos Nekropol Kazısı 1992.

Res. 3.11. Demir Çağına ait Sandık Mezarlar, Tenedos Nekropol Kazısı 1992.

Çanakkale Arkeoloji Müzesinin 1992 yılı Nekropol kazıları sırasında M.Ö. 8. yüzyıl ile M.Ö. 7. yüzyıl arası Demir Çağı'na tarihlenen dikdörtgen blok taş levhalarla oluşturulmuş 6 adet taş sandık mezar ortaya çıkarılmıştır (Res. 3.10 ve Res. 3.11). Mezarda ele geçen buluntular arasında Troas Bölgesi'ne özgü metal ve gri renkli seramikler en büyük grubu oluşturmaktadır. Örnekleri Lefkandi adasında bulunan, bronz fibulae ise Ege Adaları kökenli ithal bir eserdir (Sevinç- ve Arslan 2003: res. 9). Benzer tipleri Ialysos, Ephesos, Khios ve Girit'de ele geçen bronz fibula özellikle Troia'da ele geçen tiplere büyük ölçüde benzemektedir (Res. 3.12) Bu tip buluntular Demir Çağında da adanın Ege Adaları ve Batı Anadolu ile bağlantılarının devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Res.3.12. Tenedos Demir çağı sandık mezarlarda ele geçen Bronz Fibulae ve Troia örneği.

Tenedos mezar kontekstleri ve buluntuları genel olarak değerlendirildiğinde; adanın erken dönemde M.Ö. 650-50 yılları arasında Korinth ile yakın ilişki içinde olduğu görülmektedir ancak M.Ö. 550 yıllarından itibaren Korinth' in tüm antik dünyada ekonomik gücünün zayıflaması paralelinde Tenedos'da yavaş yavaş Attika etkileri görülmeye başlanmıştır. Pers işgaline maruz kalan ada özellikle M.Ö. 498' de ki Ionia isyanında Pers'lere karşı oluşturulan ittifaka katıldığı için ağır bir yaptırım ve darbe altında kalmıştır. Adanın siyasi birlik ve oluşumlarda Attika yanlısı bir siyaset izlemesi adanın ekonomik gücü ile bağlantılı olmalıdır ki bu durum mezar kontekstlerinin zenginliğinden de anlaşılmaktadır (Özkan 1993:219).

Adada gerçekleştirilen kurtarma kazıları dışında gerçekleştirilen ve yayınlanan son bilimsel araştırmalar 2002 yılında Atatürk Üniversitesi'nden Ali Yalçın TAVUKÇU tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasıdır (Tavukçu 2003). Adanın stratejik ve jeopolitik konumu göz önüne alındığında, adanın yerleşim tarihinde pek çok kültürün izlerinin varlığı kaçınılmazdır. Modern Bozcaada kasabasının, antik Tenedos yerleşim dokusunun üstünde kurulması adanın yerleşim tarihine yeni bilgiler sağlayacak arkeolojik verilerin tespitini zorlaştırmaktadır. Yerleşim için sürekli aynı merkezi noktanın seçilmesinde, eski çağlarda olduğu gibi adanın bu kesiminin kuzeyli rüzgârlara kapalı olması, sığınaklı ve elverişli doğal limana sahip olması ve Anadolu anakarasına en yakın kıyı ve çıkış noktası olması gibi avantajlı konumu önemli bir etken olmuştur. Modern yerleşimin antik kentin üzerinde tekrar ve tekrar kurulduğu araştırmalar sırasında karşılaşılan devşirme malzeme kullanımının yoğunluğundan anlaşılmaktadır. Bu durumu en iyi yansıtan örnek Cumhuriyet mahallesinde yer alan kilise yapısının bahçe duvarında kullanılan mermer ve andezitten iki sütundur (Tavukçu 2003: 71) (Res. 3.13).

Kurtarma kazıları, yüzeyde saptanan ve bağış yoluyla toplanan eserler günümüzde açık hava müzesi olarak yapılandırılan Bozcaada Kalesinin bahçesinde ve kale içerisinde yer alan teşhir salonlarında sergilenmektedir. Çeşitli dönemlere ait mermer ve andezit sütun başlıkları, sütunlar, mimari yapı elemanları kalenin bahçesinde, etnografik eserler ve çeşitli seramik eserler ile denizden çıkarılan amphoralar kale içerisinde yer alan teşhir salonlarında sergilenmektedir.

Res. 3.13. Cumhuriyet mahallesinde yer alan kilise yapısının bahçe duvarında kullanılan mermer ve andezitten iki sütun (Tavukçu 2003: res. 1).

Kale bahçesinde sergilenen dikkate değer mimari parçalara bakıldığında, Kale içinde, iç kale girişinin sağında, sonradan su kuyusu bileziği olarak kullanılmış olan 35x95 cm. ölçülerinde Attik Efes tipli mermer sütun altlığı yer almaktadır (Res. 3.14). Bu parçanın yanı sıra, İç kale duvarlarının dibine dizilmiş durumda, adadan getirilen, 65 cm. yüksekliğinde, iki sıra akanthus yapraklı, Roma Çağına ait bir Korinth başlığı (Res. 3.15), 60 x 29 x 27 cm. ölçülerinde kıvrık dal bezemeli mermer ante başlığı (Res. 3.16), 41 x 61 cm. ölçülerinde renkli damarlı Roma Dönemine ait yükseltilmiş mermer altlık (Res. 3.17), 65 x 65 x 33 cm. ölçülerinde Attik Efes tipli bir mermer pedestal (Res. 3.18) ile 33 cm. çaplı, 45 x 45 x 21 cm. ölçülerinde mermer Dor sütun başlığı yer almaktadır (Res. 3.19).

Res. 3.14. Attik Efes tipli mermer sütun altlığı.

Res. 3.15. İki sıra akanthus yapraklı, Roma Dönemi Korinth başlığı.

Res. 3.16. Kıvrık dal bezemeli mermer ante başlığı.

Res. 3.17. Renkli damarlı Roma Dönemine ait yükseltilmiş mermer altlık.

Res. 3.18. Attik Efes tipli bir mermer pedestal.

Res. 3.19. Mermer Dor sütun başlığı.

Tez çalışması kapsamında ada üzerinde yapılan araştırmalarda Hacımahmutlar Tepesi mevkiinde benzerlerine Frig kültüründe rastlanılan (Gabriel 1952), açık hava tapınım alanı olarak nitelendirdiğimiz bir kült alanının varlığı dikkat çekicidir (Res. 3.20). Bu tapınım alanı ile ilgili detaylı çalışmaların yapılması Tenedos/Bozcaada kültür tarihi açısından yeni bulgular sunacağı için önem taşımaktadır. Frig kültüründe rastlanılan bu tip anıtlar altar olarak tanımlanmaktadır (Res. 3.21). Tanrıya dua edilen, adak ve kurban sunulan, zeminden yüksek özel bir alan olarak nitelendirilmelerin yanı sıra tanrıçaya ait “Kaya Tahtları” olarak adlandırılmışlardır (Ramsay 1882). Biçimsel olarak bu yapılar bir koltuğa ya da taş tahta benzemektedirler. Bu taht benzeri yapıların içerisinde yer alan nişler içerisine Kybele kültüne ait Kybele heykelcikleri konulduğu düşünülmektedir (Mellink 1991). Ayrıca bu sunaklarda libasyon ile yapılan tapınımlarda kullanılmak üzere çukurlar yer almaktadır. Bozcaada’ da tespit ettiğimiz kült alanında da Frig benzerlerinde olduğu gibi tapınım heykelciklerinin konulmuş olabileceği nişler bulunmaktadır (Res. 3.22) ve libasyon sunumu ya da kurban sunumları için kullanıldığı düşünülen çukurlar yer almaktadır (Res. 3.23).

Res. 3.20. Bozcaada’da Hacımahmutlar Tepesi Mevkiinde Tespit Edilen Olası Kült Alanı.

Res. 3.21. Frig Kültürüne ait kaya anıtı (Gabriel 1952: ,Lev24.a).

Res. 3.22. Bozcaada kaya tapınım alanı içerisinde yer alan niş.

Res. 3.23. Bozcaada kaya tapınım alanında yer alan libasyon çukuru.

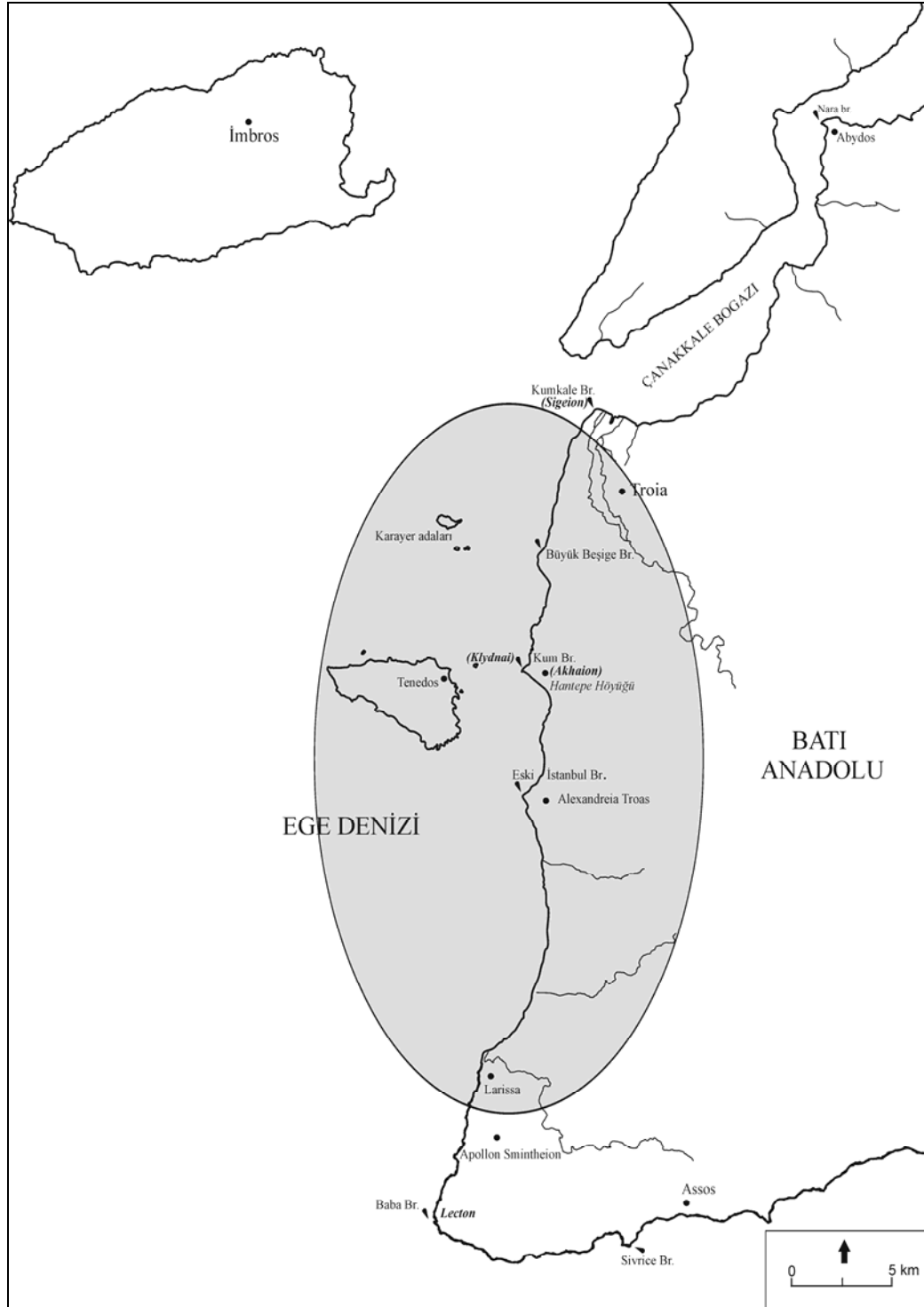
Yüzeyde yapılan gözlemler sonucu, adanın hemen her yerinde rastlanan monolit andezit sütun parçalarının sütunlu cadde, agora veya başka bir yapıya ait olabileceği, çok sayıdaki Attik-Efes tipli mermer sütun altlıkların Strabon' un da bahsettiği nitelikte bir Apollon Smintheus tapınağı (*Geographia* XIII. I.46) gibi büyük ve görkemli bir yapıya ait olabileceği ayrıca adada Dor ve Korinth düzenlerinde yapıların bulunduğu sonucu çıkarılabilmektedir.

Adanın antik kaynaklarda geçen yerleşim tarihine bakılacak olursa Tenedos halkının ilk yerleşim yeri olarak bilinen, bugün Çanakkale'nin Geyikli ilçesi sınırları içerisinde bulunan Hantepe Höyüğü, antik adıyla Akhaion ve Larissa, Tenedos/Bozcaada'nın antik dönemdeki etki alanını göstermektedir. Adanın jeopolitik konumu nedeniyle bölge coğrafyası içinde geçen olaylar içerisinde sürekli önemli bir konumda bulunması adanın Homeros, Heredotos, Pausanias ve Strabon gibi antik kaynaklarda sürekli adının geçmesini sağlamıştır. Antik kaynaklarda

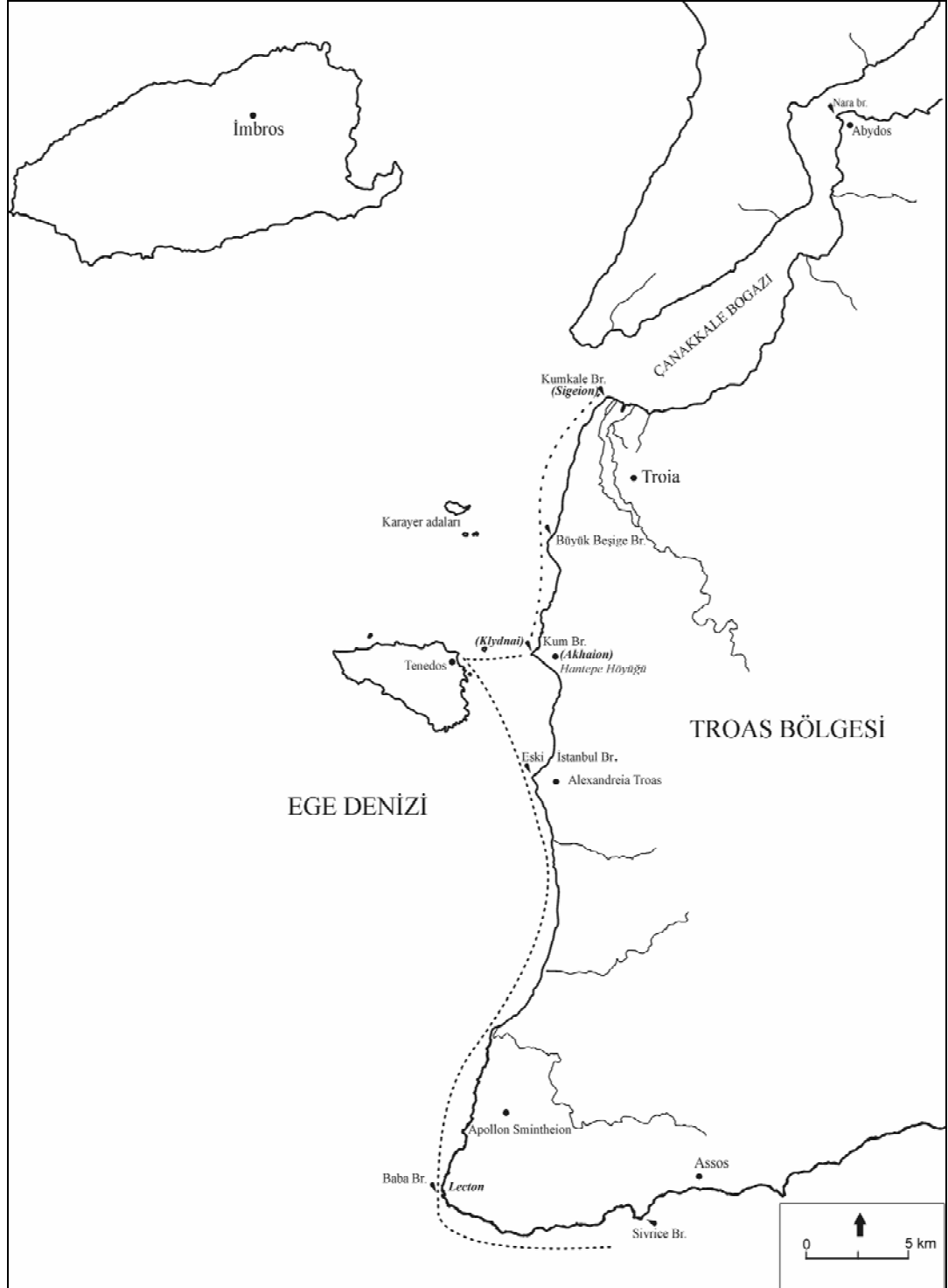
Tenedos/Bozcaada'nın adı ilk olarak Homeros destanlarında karşımıza çıkmaktadır. Ancak yerleşim tarihçesi ile ilgili arkeolojik verileri sunan ilk yazılı veriler Herodot'dan gelmektedir. Herodot'a göre Tenedos/Bozcaada'nın ilk yerleşim sakinleri Pelasglar'dır (*Historia* I.57, V.26) Bunun yanısıra Herodot adada bir Aeol yerleşimin varlığından da bahsetmektedir (*Historia* I, 151). Diğer bir antik kaynak Strabon Tenedos halkının kontrolü altında bulunan bölgeyi *Tenedian Peraea* olarak adlandırmış ve etki alanını Anadolu anakarasının batısında, Kolonai, Larissa ve Sigeum (Kumkale) arasında kalan bölgeye (Ezine-Kumkale) kadar uzanan alanda sınırlandırmış ve kullanımının Tenedos'a ait olduğunu belirtmiştir (Cook 1973: 189) (Res. 3.24).

Bu bilgi anakarada adanın kullanımında verimli toprakların varlığına işaret etmektedir. Strabon'dan edindiğimiz bilgilere göre, Sigeon Burnu'ndan ve Akhilleion'dan sonra Akhaion'a gelindiğinden, kıtanın Tenedoslulara ait olan kısmından ve kıtadan 40 stadya'dan (1 Stadion = 600 ayak = 165-192 m) fazla uzaklıkta olmayan Tenedos adasına gelindiği, adanın çevresinin yaklaşık 80 stadya olduğunu, bir Aeol kentinin ve iki limanının varlığını, ayrıca bir Apollon Smintheus tapınağının burada yer aldığını, ada çevresinde özellikle Lekton'a (Babakale) yolculukta karşılaşılan ve Klydnai denilen iki ada ile diğer bir kaç küçük adacığın bulunduğu bahsetmektedir (Strabon, *Geographia* XIII. I.46) (Res. 3.25).

Ancak bazı kişilerin Klydnai adını bizzat Tenedos'a verdiklerini, bazıların ise adayı Leukophrys olarak adlandırdığından bahsetmektedir (Pausanias, *Periegesis Hellados* X.14.3). Ayrıca Strabon, bunlara ek olarak Tenes mitosunun burada oluştuğunu ve bu olaydan sonra adanın adının Tenedos olarak anıldığını, aynı zamanda Kyknos mitosunun da burada oluştuğundan bahsetmektedir (Strabon, *Geographia* XIII. I,46). Strabon aynı zamanda (*Geographia* XIII. I.46) adanın çevresini 80 stadya olarak bildirmesine rağmen günümüzde yapılan ölçümlere göre, Bozcaada'nın çevresi yaklaşık olarak 6 deniz mili olarak tespit edilmiştir, bu ölçüde yaklaşık 160 stadya'ya denk gelmektedir.

Res. 3.24. Strabon' a göre Tenedos'un etki alanı, Tenedian Peraea.

Res. 3.25. Strabonun Lecton'a yaptığı deniz yolculuğunu gösteren harita.

Res. 3.26. Tenedos sikkesi, tetradrahmi, M.Ö. 450-389.

Bozcaada'nın antik adı olan Tenedos ismini Klonai kralı Kyknos'un oğlu olan ve çeşitli mitoslara sahip Tenes'den aldığını antik yazarlardan öğrenmekteyiz (Pausanias, *Periegesis Hellados* X. 14.1). Bunun yanı sıra Ege dünyasında Miken ve Girit kültürleri ile ilişkili, Anadolu'da da Zeus Labranda kültü ile ilişkili olan çift ağızlı baltanın Tenedos'la ilgili antik metinlerde geçmesi ve Tenedos sikkeleri üzerinde betimlenmesi, çift ağızlı baltanın adanın sembolü olduğunu göstermektedir. Antik kaynaklar dışında kentin varlığını ve de zenginliğini kanıtlayan somut buluntuların başında şehir sikkeleri gelmektedir. Sikkeler ön yüzlerinde zıt yönlere bakan bir kadın ve erkek başı, arka tarafta ise çift başlı balta (*Labrys*), üzüm salkımı, üçayak ve lir gibi semboller yer alır. Çift başlı balta bir taraftan Minos ve Miken diğer taraftan da Anadolu'da Karya'da görülen Zeus Labranda'nın sembolüdür. Ön yüzünde figürlerin kimleri temsil ettiği konusu tartışmalıdır. Bunların Tenes-kız kardeşi, Zeus-Hera veya iki başlı Dionysos olduğu yönünde farklı görüşler vardır. Ön yüzde çift balta ve üzüm yanında baltanın üst kısmı ve kolları arasında TENEΔΙΩΝ (Tenedos Halkının) yazısı yerleştirilmiştir. Bu yazı sikkenin Tenedos halkına itafen yapıldığını gösteren *Etnikon* tipi bir sikke olması ile dikkat çekicidir. Balta sapının sol kenarında ise üzüm salkımı, sağda ise bilicilik ve aynı zamanda güzel sanatların ve müziğinde tanrısı olan Apollon'un üçayak ve lir gibi simgeleri değişimli olarak betimlenmiştir (Res. 3.26).

Tenedos sikkeleri üzerinde yer alan balta sembolünün yanı sıra, M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren balta tasviri yanında üzüm salkımının da görülmeye başlanması adada Dionysos kültü ile bağlantılı şarap kültürünün ada ekonomisi üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Sikkeler üzerinde yer alan çift ağızlı balta ve üzüm tasviri Olympia’da ele geçen bronz bir levha üzerinde de yer almaktadır (Dittenberger 1896: 39).

M.Ö. 5. yüzyılın ünlü tarihçisi Herodot, Aeollerin ilk olarak Lesbos ve Tenedos adasına ve daha sonra Troas'a yerleştiklerini belirtir (Historia I. 151). M.Ö. 5. yüzyılın başlarında Miletos'un öncülüğünü yaptığı İonia ayaklanmasına katılan ada kısa bir süre Perslerin eline geçmiştir. Yeniden bağımsızlıklarını elde eden Tenedoslular Atina kentinin önderliğinde Perslere karşı oluşturulmuş Attik Deniz Birliği'ne katılarak, nüfus ve yüzölçümüne göre çok yüksek bir vergi (3 talent = 26,2 kg. gümüş) ödemiştir. Herodot’un aktardığı bilgilere göre ada M.Ö. 498 İonia ayaklanması sırasında Persler tarafından işgal edilmiştir. Bu işgaller sırasında Tenedos, Atina birliği içerisinde yer almıştır (*Historia* VI. 31). Meydana gelen Peloponnesos savaşları sırasında da Atina birliğinde yer alan Tenedos, Attik Deniz Birliğinin de üyesi durumundadır. Xenophon’un *Anabasis* (VI.I.6) adlı eserine göre ada, M.Ö. 398 yılında Korinth savaşlarında Lakedaimonlar tarafından tahrip edilmiştir. M.Ö. 377 yılında Tenedos, Antalkidas barışı sebebiyle Pers kontrolü altına girmesine rağmen, III. Attika Delos Deniz Birliğine’ de dâhil olmuştur. Tenedos’un Atina ile iyi politik ilişkiler içerisinde yer aldığını ve M.Ö. 346 yılında yapılan Philokrat barışı sırasında Büyük İskender’e bağlılık delegeleri arasında bir Tenedos’luya da yer verilmesinden görmekteyiz. M.Ö. 268-267 yıllarında Tenedos, Seleukoslar idaresine, M.Ö. 2. yüzyılda da Attaloslar egemenliğine girmiştir. Anadolu ve kıyılarının M.Ö. 129’da Roma kontrolü altına tamamen girmesiyle birlikte, ada eski parlaklığını ve önemini yitiren Tenedos M.Ö. 1. yüzyılda Mithridates savaşlarında iyice zayıflayarak Alexandria Troas'a bağlanmıştır (Özkan 1993: 17). Ada ile ilgili ele geçen bir yazıt, adanın Bithynia Kalkhedon’u ile M.Ö. 3 ve 2. yüzyıllarda, politik ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir (Echos d’Orient 1928: 28-43).

Roma döneminde Alexandria Troas limanının Tenedos limanından daha büyük ve hinterlandının geniş olmasında dolayı, Tenedos limanına alternatif olmuş ve Tenedos limanı önemini yitirmiştir. Limanın öneminin azalması ile adadaki nüfus da azalmıştır. Roma dönemine ait Tenedos'da fazla arkeolojik veri bulunmamaktadır. Ancak M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış Roma dönemi yazarlarından Vergilius (*Aeneid* II.30) adanın coğrafik ve jeopolitik öneminden bahsetmekte, adanın boş ve terk edilmiş, limanın ise demirlemeye bile elverişsiz hale geldiğinden bahsetmektedir.

M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesi üzerine tüm Troas Bölgesi kentleri ile birlikte ada Doğu Roma'nın, yani Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. Bizans İmparatoru Justinian (M.S. 527-565) döneminde Konstantinopol'e, Mısır-İskenderiye'den getirilen tahıl için adadaki büyük tahıl depoları inşa edildiği bilinmektedir. 85 m. uzunluğunda, 27 m. genişliğinde bir tahıl ambarı inşa edilmiş, hava ve deniz şartlarının Çanakkale Boğazı'ndan geçişi mümkün kılmadığı zamanlarda Mısır'dan gelen gemiler adadaki ambarları kullanmıştır (Adkins 1998:195). Justinian (*de Aedificis* V.i), Bizans'ın kapısı saydığı bu stratejik bölgede Ada'yı deniz üssü olarak kullanmıştır.

Ada Bizans idaresinde M.S. 670 yılına kadar sakin bir dönem yaşamıştır. Tenedos/Bozcaada Bizans İmparatorluğunun son dönemlerinde merkezi otoritenin zayıflaması ile bölgede faaliyet gösteren Venedikler ve Cenevizliler arasında paylaşılabilen bir ada konumuna gelmiştir. Ancak M.S. 670 yılından sonra bölgeye Emevi akınları başlamış uzun süren istila döneminden sonra haçlı seferleri başlamıştır. M.S. 13. yüzyıl ortalarına doğru, Çanakkale ve diğer Ege adaları gibi ada Haçlıların kurduğu Latin imparatorluğu idaresine girmiştir. İstanbul'dan İtalya'ya uzanan deniz yolu egemenliğini elde tutmak isteyen Venedik, bölgede olduğu gibi Bozcaada'da bir deniz üssü kurmuştur. 1203 yılındaki haçlı seferinde Latinler İstanbul' u ele geçirmişlerdir. Bu saldırı sonucu 24 Haziran 1203 yılında ada Latin imparatorluğu hâkimiyetine girmiştir.

Adada Latin İmparatorluğu hâkimiyeti Venedikler ile ortak yürütmüştür. Bizans İmparatorluğu, adayı 1214'te resmen Latin imparatorluğu hâkimiyetine bırakmıştır. 1258 Bizans-Ceneviz ittifakı sonucunda ada bu kez de Cenevizlilerin hâkimiyetine girmiştir. Bundan sonra Cenova ada da bir koloni kurmuştur (Vasiliev 1964:627-628). 1352'de imparator V. Jean adayı bir borçlanma için rehin olarak vermiştir. 1366 Venedik Kontu Amedee de Savoie Türklere karşı sefere çıkarken Venedik'ten geçmiş, Latin imparatorluğunun savunulması için yaptığı yardıma karşılık Tenedos adasını istemiştir. 1375'de tazminat istemek üzere Bizans imparatorluğunun merkezi İstanbul'a gönderilen bir elçilik kurulu Tenedos adasının Venedik hâkimiyetine devredilmesi konusunda imparatorluğa baskı yapmış, adada Venedik bandırası yanında Bizans bandırası dalgalanması, adada bulunan Bizans rahiplerinin özgürlüğünün sağlanması ve 3000 dukalık para karşılığı Tenedos adası Venedik hâkimiyetine geçmiştir (Heyd 2000: 579-581).

Bu gelişmeler Cenevizliler tarafından yakından takip edilmiş ancak adanın Venedik hükümetine devrinde Ceneviz varlığı göz ardı edilmiştir. Yakın Doğu ticareti için önemli bir istasyon konumunda bulunan Tenedos adasının Cenevizlerin en büyük ticari rakibi olan Venediklilerin eline geçmesi kabul edilememiştir. Akdeniz'de Yakın Doğu ticareti için önemli bir istasyon konumunda bulunan Tenedos adasının hâkimiyeti ve deniz ticaretindeki egemenlik kavgası, Venedik - Ceneviz - Bizans mücadelesi olarak Bizans İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar devam etmiştir. Tenedos adası M.S. 15. yüzyılın ortalarına kadar bu üç devlet arasında çok sık el değiştirmiş ve jeopolitik konumu sebebiyle, çeşitli antlaşmalarda hep pazarlık konusu olmuştur.

Türklerin Bozcaada'yla ilk ilişkileri M.S. XIV. yüzyılın ilk yarısında, Beylikler Dönemi'nde başlamıştı. 1328 - 1329 yıllarında Bozcaada, Aydınoğlu Umur Bey' tarafından işgal edilmiş ancak alınamamıştır (Halil 1928: 20-21). Bu olaydan sonra M.S. 16. yüzyılda Çanakkale Boğazı'nın her iki sahiline Osmanlı Türkleri yerleşince, ada boğazların kontrolü için önem kazanmıştır.

Bu dönemde ada Bizans hâkimiyetinde olmasına rağmen Venedik ve Ceneviz devletleri, deniz ticaret yollarının egemenliği için adayı ele geçirmek için mücadele

vermişlerdir. Bizans imparatorluğu ve Venedik arasında 1381'de Savoie Dukalığının başkenti Turin' de yapılan anlaşma ile adada yer alan kalenin surları yıktırılmış, ada halkı Girit adasına Venedikliler tarafından nakledilmiştir (Miller 1964: 627-628).

1455 - 1456' da Fatih Sultan Mehmet'in Donanma Komutanı Hamza Bey tarafından Venediklilerden alınan ada, Ege denizinde Türklerin hâkimiyetine geçen ilk ada olmuştur. Aynı dönemde, İstanbul'un fethiyle Venediklilerin doğu ticareti aksadığından, kısa süre sonra ilk Osmanlı - Venedik savaşları (1463 - 1479) patlak vermiştir. Onaltı yıl süren savaşlardan Venedik zaman zaman çok sayıda Avrupalı devletle birleşerek bir ara Bozcaada'yı tekrar eline geçirmiş ve üs yapmıştır. 1479'da Türklerin galibiyetiyle biten savaşlar sonunda Gedik Ahmet Paşa, adayı tahkim ederek savaşlar sırasında tahrip olan Bozcada kalesini yeniden yaptırmış ve Anadolu'dan yerli halk getirterek "her türlü vergiden muaf olmak kaydıyla" Bozcaada'ya yerleştirmiştir (Uzunçarşılı 1995:41).

17. yüzyılda Osmanlı donanmasının deniz seferleri sayısında düşme meydana geldiği bu dönemde ele geçirilen tek ada Girit adası olmuştur. Adanın Venedik hâkimiyetinde olması Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır ulaşımı ve İstanbul ticaret ağını tehlikeye sokmaktaydı. Venedik donanması ile yapılan savaşlar her iki donanmanın dayanıklılık yarışına dönmüş, her iki taraf da adada tuttıkları kuvvetleri desteklemek ve yenilemek zorunda kalmışlardır. 17. yüzyılda meydana gelen Osmanlı İmparatorluğu ve Venedik arasında yapılan Girit savaşları sırasında Venedik ile yapılan mücadele ve Osmanlı donanmasının başarısızlığı sebebiyle savaşlar, Çanakkale Boğazı civarına kadar sıçramıştır. 1656'da Çanakkale açıklarında yapılan büyük çarpışmada Osmanlı donanması büyük yenilgiye uğramış, Limni ve Bozcaada kısa süreliğine Venedik hâkimiyetine geçmiştir (İnalçık ve Quataert 2004:555). Bu gelişmeler neticesinde Bozcaada 13 Temmuz 1656 kısa süreli olsa da Venedik hâkimiyetine geçmiştir. Bozcaada 5 Temmuz 1697'de *Kaptan-ı Derya* Mezomorta Hüseyin Paşa'nın Venedik amirali A. Molino idaresindeki Venedik donanmasına karşı kazanılan *Bozcaada Deniz Savaşı* olarak adlandırılan bir deniz zaferi kazanılmıştır (Kurdoğlu 1940: 73). Bu mücadele de *Kaptan-ı Derya* Hüseyin Paşa Venedik donanmasını ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Mora seferi ile

başlayan Osmanlı-Venedik savaşında Bozcaada ve Limni önlerinde 1717 yılında yapılan deniz savaşlarında Venedik donanması başarısızlığa uğratılmıştır. 19. yüzyılda Boğazlar meselesinin milletlerarası siyasette gittikçe önem kazanması sebebiyle Bozcaada önemli olaylara sahne olmuştur. 1807 yılında Osmanlı Devleti nezdinde bazı diplomatik baskılar yapmak üzere adada bir İngiliz donanması konuşlandırılmıştır.

1911 Trablusgarp savaşı ile Bozcaada hâkimiyeti için yeniden mücadele başlamıştır. İtalya devleti, Osmanlı devletine isteklerini kabul ettirmek için Bozcaada'yı işgal etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, İtalya ile barışı sağladıktan hemen sonra bu kez de Balkan savaşları meydana gelmiştir. Savaşlardan sonra yapılan anlaşmalar gereği İtalyanlar adayı Yunanistan' a bırakmış ve ada bundan sonra 12 yıl Yunanistan hâkimiyetinde kalmıştır. Bozcaada'yı I. Dünya savaşında müttefik devletleri boğazların geçiş hâkimiyetini tutmak için üst olarak kullanmışlardır. Ada Çanakkale savaşları sırasında İtilaf Devletleri tarafından deniz üssü olarak kullanılmış ve keşif uçakları için bir uçak pisti inşa edildiği bilinmektedir (Jones 1928: 23-25, Hamilton 1920:8,102,110). Çanakkale Savaşları süresince Yunanistan işgalinde kalan Bozcaada 24 Temmuz 1923' de Lozan anlaşması ile Türkiye Cumhuriyetine bırakılmıştır.

Bozcaada'nın sahip olduğu nüfus ile ilgili ilk yazılı bilgiler 16. yüzyılın sonlarında karşımıza çıkmaktadır. III. Mehmet (1595-1603) devrine ait bir tapu defterine göre Bozcaada padişah hasları arasında olup adada beş küçük mahalle halinde 242 Hıristiyan hanesi oturmaktadır; muhafız olarak 37 nefer olup ayrıca 18 Müslüman hanesi mevcuttur (*Başbakanlık Arşivi; Tapu Tahrir Defteri, Nu. 702:98-101*) Kanuni devrine ait bir diğer tapu-tahrir defterinde bu sayının daha düşük olduğu görülmektedir; buna göre adada 63 Hıristiyan, 18 Müslüman hanesi yer almaktadır. (*Başbakanlık Arşivi; Tapu Tahrir Defteri, Nu.434:40-41*) 1646'da adadaki muhafızlar 73 neferden ibaret olduğu belirtilmektedir (*Başbakanlık Arşivi; Emîrî Tasnifi, Nu.415*).

Bozcaada'nın geçmiş dönemlerde sahip olduğu nüfus hakkında gezginlerin sadece bir kısmı detaylı bilgiler vermiştir. Gezgin Clavijo, *Embajada a Tamer Lán* adlı eserinde ada üzerinde çok sayıda bağların, bahçelerin ve mısır tarlalarının olduğundan, bağların bol ve kaliteli üzüm verdiğinden bahsetmektedir. Buna karşın adanın yerleşim ve nüfus bakımında neredeyse boş olduğunu vurgulamaktadır. Tafur' un verdiği bilgilerden Bozcaada da; Venedik ve Ceneviz devletleri arasında yapılan anlaşma gereği nüfustan arındırılmış olmasına rağmen adada bağların bakımını üstlenen ve konaklayan gemilerin ihtiyaçlarını karşılayan belirli bir nüfusunda ada da yerleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bozcaada üzerinde, Osmanlı egemenliğine kadar etkin olan Yunan ailelerin nüfus üstünlüğü bu dönemden itibaren Türk ailelerin adaya yerleştirilmesiyle dengelenmeye çalışılmıştır. M.S. 16. yüzyılda Osmanlı imparatorluğu tarafından yapılan nüfus sayımına göre Bozcaada' da 242 Yunan ailesi olmasına rağmen sadece 55 Türk ailesi bulunmaktadır. Adanın stratejik öneminden dolayı Türk ailelerinin sayısı bu dönemden itibaren arttırılmış ve Osmanlı imparatorluğunun zayıflama dönemine girdiği 19. yüzyılın sonlarına kadar hep Yunan ailelerinin sayısından fazla tutulmuştur. Bu durum gezginlerin yaptığı sayım ve gözlemlerin yanı sıra Osmanlı imparatorluğu kayıtlarından da anlaşılmaktadır (Tablo 3.2).

Kaynak	Dönem	Rum	Türk	Toplam	km ² 'ye Düşen İnsan Sayısı
Osmanlı Kaynakları	16. yy	242 aile	55 aile	292 aile	N/A
R. Petcock	1739	200 aile	300 aile	500 aile	N/A
W. Chandler	1765	300 aile	600 aile	900 aile	N/A
De Choisel-Gouffier	1770	300 aile	600 aile	900 aile	N/A
R. Walpole	1801	300 aile	450 aile	750 aile	N/A
Osmanlı Nüfus Sayımı	1831	439 kişi	793 kişi	1232 kişi	34
Cezair-i Bahr-i Sefid Salnamesi	1876	1438	580 kişi	2027 kişi	56
Şemseddin Sami	1890	2453 kişi	1214 kişi	3667 kişi	101
V. Cuinet	1890	2820 kişi	1300 kişi	4140 kişi	115
Ali Cevat	1893	N/A	N/A	4140 kişi	115
Osmanlı Nüfus Sayımı	1921	N/A	N/A	1632	45

Tablo 3.2. Tenedos/Bozcaada'nın 16. yüzyıldan 1921' e nüfus dağılımını gösteren tablo.

IV. ESKİ ÇAĞ DENİZCİLİĞİNDE TENEDOS/BOZCAADA

“Eski Çağ Denizciliğinde Tenedos/Bozcaada” başlığı altında ele alacağımız bölümde adanın denizcilikle ilgili olarak elimize ulaşan ilk veriler olan antik kaynaklardan, ortaçağ dönemlerinde ise adaya uğrayan seyyahların gezi notlarından, 1900’ lü yıllarda da adanın limanı ile ilgili ilk fotoğrafları olan kartpostalları ve son olarak ada buluntusu ticari amphoraları katalog niteliğinde incelenmesinden oluşmaktadır. Tenedos’un Homerik Çağlardan günümüze denizcilikte yer aldığı konum, yapısal ve kullanımsal değişimi arkeolojik veriler ve tarihi kaynaklarla desteklenerek ele alınmaya çalışılmıştır.

A. Antik Yazarlar

Eski Çağ denizciliğinde Tenedos’un deniz yollarına hâkim coğrafi konumu, sığınma ve gizlenme amaçlı kullanılan kıyısal kullanımı hakkında bilgilere antik kaynaklarda da rastlamaktayız. Ege adaları, Marmara ve Karadeniz arasındaki deniz yollarına, Çanakkale Boğazı’na giriş noktasına hâkim stratejik konumu sebebiyle çağlar boyunca iskân gören ve bu özel konumu sebebiyle yer aldığı Troas ve Kyklad adaları bölgesinde geçen olaylar içerisinde sürekli önemini koruyan adanın ismi; Homeros, Herodot, Pausanias, Xenophon, Aristoteles, Vergilius, Apollodoros, Strabon ve Plutarchos’a ait eserlerde bahsedilmiştir.

Bu antik yazarların eserleri arasında Tenedos adı ilk olarak M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı ileri sürülen Homeros’un ünlü İlyada destanının I. bölümünün 38. dizesinde karşımıza çıkmaktadır. Destanın bu kıtalarından adada Smintheus adında bir kralın varlığı ve Apollon’a adanmış bir tapınağın varlığı anlaşılmaktadır.

Ada üzerinde inşa edilmiş bir Apollon Smintheus tapınağı olabileceğini savunulmaktadır. İlyada destanının I. Bölümü 448. dizesinde ise aynı yakarış ve Apollon kültüyle ilgili satırlar karşımıza çıkmaktadır.

“Ey Khryse’yi, kutsal Killa’yı koruyan, gümüş yaylı, Tenedos’un güçlü kralı, Smintheus, dinle beni, bir gün sana yaraşır bir tapınak yaptysam...”
(I.38)

“ Ey Khryse’yi, kutsal Killa’yı koruyan, gümüş yaylı, Tenedos’un güçlü kralı, dinle beni! Yakarmalarımı nasıl dinlediysen bundan önce... ” (I.448)

İlyada destanın ilerleyen bölümlerinde Tenedos adı iki defa daha karşımıza çıkmaktadır. XI. bölümün 625. dizesinde Akhilleus’un dostu Nestor’a armağan olarak sunduğu Tenedos’lu bir kızdı bahsedilmekte, XIII. bölümün 33. dizesinde ise Tenedos ile Semadirek adası arasında bir mağaradan bahsedilmektedir.

“Denizin diplerinde, ta en derinde kayalık Imbros Adasıyla Tenedos arasında bir mağara vardır. Adaları titreten işte buraya indirdi atlarını, söktü koşumlarını, tanrısal yemlerini attı önlerine toynaklarına kırılmaz, açılmaz zincirler bağladı ki beklesinler burada efendilerinin dönüşünü; sonra tuttu Troia’nın yolunu.”

İlyada destanının devamı sayılabilecek, Troia savaşından sonra Yunanlıların anayurtlarına dönüş yolculuklarını anlatan destanı *Odysseia*’da (III.159) Tenedos adı bir kez karşımıza çıkmaktadır. Homeros destanlarından Tenedos’un Troia Savaşları sırasında Akha donanmasının Troia önlerine gelmeden önce uğradıkları, sığındıkları, ikmal yaptıkları liman, savaş boyunca gizlendikleri ve üs olarak kullanıldıkları, dönüş yolculuğunda ise yine sığındıkları liman olarak ilk stratejik önemini antik dönemde göstermiştir.

“...Şafak sökerken çektik gemilerimizi denize tıka basa doluydu hepsi, Troia'nın ganimeti ve güzel kemerli tutsak kadınlarıyla. Ordunun yarısı orada kalmayı seçti,başlarında Agamennon, ötekiler atlayıp teknelere tam yol uzaklaştı, uçuyorduk sanki canavarların yurdu engin deniz tanrılarının eli değmemiş gibi dümdüz olmuştu önümüzde,kolayca vardık Tenedos'a çıktık adaya, dedik hemen kurbanlar keselim ki varalım sılamıza bir an önce....”

Dönemin Akha savaş gemilerinin küçük boyutlu ve hafif olmaları kıyıya çekilmelerine olanak sağlamıştır. Tenedos'un ise güney sahillerindeki geniş kumsallar ve koylar bu tip gemilerin yüzlercesinin kıyıya çekilebileceği niteliktedir (Res. 4.1. ve Res. 4.2). Ayrıca adanın güney kıyıları Troia kentinin görüş alanı dışında kalması büyük bir donanmanın saklanabileceği önemli bir gizlenme noktası konumundadır (Res. 4.3.).

Res. 4.1. Tenedos/Bozcaada'nın güney kıyısı Zunguma Burnu ve Habbale Kumsalı.

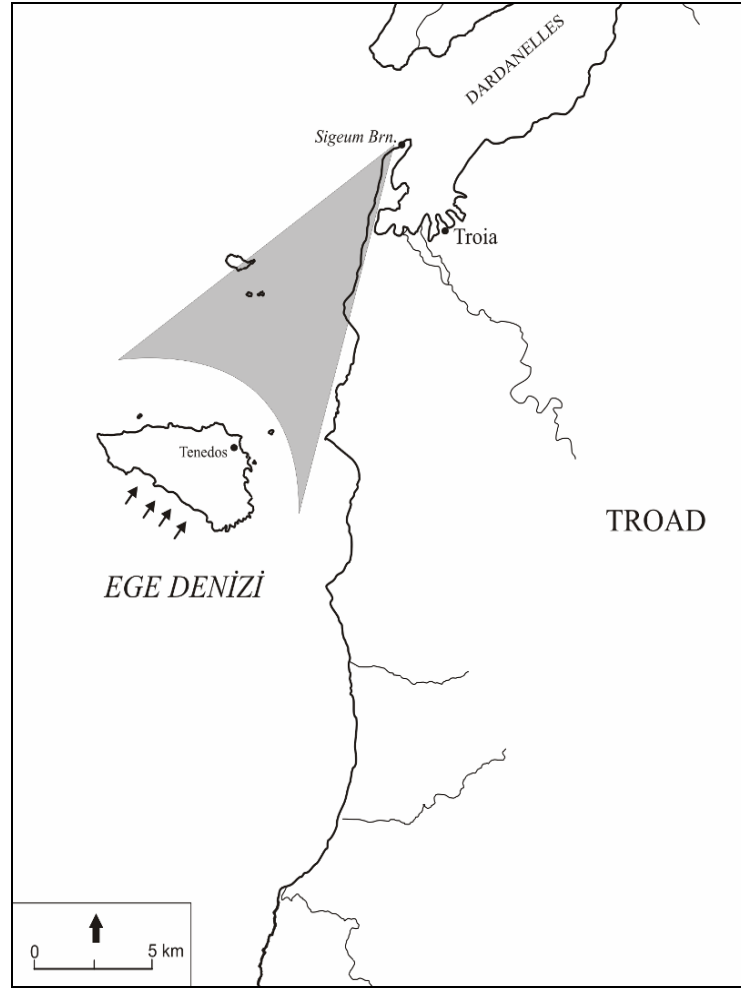

Res. 4.2. Tenedos/Bozcaada'nın güney kıyısı Zunguma Burnu ve Ayazma Kumsalı.

Ünlü tarihçi Herodot (*Historia* VI.31) ise Peleponnesos savaşları sırasında Pers donanmasının Tenedos adasına gelerek adayı tahrip ettiğinden bahsetmektedir.

“Pers donanması Miletos yakınlarında kışladı, ikinci yıl denize açıldı ve anakaraya yakın olan Khios, Lesbos ve Tenedos adalarına kolayca baş eğdirdi. Barbarlar adaları aldıkları zaman halkı ağla avlar gibi topluyordu. Ağ dedimse şöyle: Her biri yanındakinin elini tutuyor, adanın kuzey kıyısından güney kıyısına kadar uzanan bir zincir meydana gelmiş oluyor, sonra bir baştan öbür başa yürüyor ve önlerine çıkan insanları sürgün avındaki gibi topluyorlardı.”

Tenedos ismine Xenophon'un *EΛΛΗΝΙΚΑ* (V.6) eserinde de rastlamaktayız. Atinalılarla Ispartalılar arasında Aegina için yapılan mücadele (M.Ö. 389) döneminde, Ispartalı donanma komutanı Antalkidas'ın yardımcısı Nikolokhos'un, Abydos'luların yardımına gitmek üzere Rodos'dan yola çıktıktan sonra Tenedos'a uğrayarak adayı tahrip ettiğinden bahsetmektedir.

Res. 4.3. Troia'lıların olası görüş alanı ve Akha donanmasının gizlendiği kıyılar.

M.Ö. 4. yüzyılda yaşamış ünlü felsefeci Aristoteles (*Poetika* IV) eserinde toplumdaki iş bölümünü anlatırken Tenedoslulardan bahsetmekte ve Tenedos-Achaion arasında karşıdan karşıya insan geçiren kayıkçılardan bahsetmektedir. Aristoteles' in bahsettiği kayıkçıların karşıdan karşıya insan taşıyan kayıkçılar büyük olasılıkla bugünkü Odunluk İskelesinin bulunduğu bölgeden Tenedos'a sefer yapmaktaydılar (Res. 4.4).

“...Birçok yerde bu sınıflarda herhangi biri, nüfusun önemli bir bölümünü oluşturabilir; örneğin, Terentum ve Bizans' ta balıkçılar, Atina' da tirireme kürekçileri, Aegina ve Kios'ta tüccar denizciler, Tenedos'da karşıdan karşıya insan geçiren kayıkçılar.”

Res. 4.4 Aristoteles'e göre Tenedos-Achaion arası sefer yapan kayıkçıların olası rotası.

Apollodoros ise M.Ö. 2. yüzyılda yazdığı eserinde ise, (*Bibliotheka* IV.1.2) Tenedos adasının mitolojisinden ve savaş sonrasında Akhalıların Troia sahillerinden yurtlarına dönmek üzere Tenedos'a doğru yola çıktıklarından bahsetmektedir.

“ Önder seçtikleri Ulysses'in önerisine uyup en cesurları atın içine soktular ve atın üzerine şöyle yazdılar: Yunanlılardan Athena'ya armağan, şükürler olsun yurdumuza dönüyoruz. Sonra çadırlarını yaktılar, Tenedos'a doğru denize açıldılar.”

M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış Roma dönemi yazarlarından Vergilius Troia savaşından sağ olarak kurtulan Aeneas'ın İtalya'ya ulaşip Roma'yı kurma serüvenini anlattığı eseri Aeneid'de, adanın coğrafik ve jeopolitik öneminden bahsetmekte, adanın boş ve terkedilmiş, limanın ise demirlemeye bile elverişsiz hale geldiğinden bahsetmektedir (*Vergilius, The Aeneid, II.30, II.135*)

“Anakaranın tam karşısında bir ada görünür. Dillere destan Tenedos Adası'dır bu. Priamos' un krallığının iyi günlerinde rahatça yaşardı zengin insanları ama şimdi in cin top oynuyor doğru dürüst çapa bile tutmuyor limanı. Yunanlılar buraya gelip saklandılar işte...”

“...Yunan donanması ay ışığının dost sessizliğinde Tenedos'tan yola çıkmıştı bile ilk hedefleri, avuçlarının içi gibi bildikleri karşı kıyıları...”

Romalı yazar Plutarchos ise *Vita Luculli adlı eserinde* M.Ö. 1. yüzyılda meydana gelen Mithridates savaşları sırasında Neoptolemos komutasındaki büyük bir donanmanın Tenedos yakınlarında gizlendiğini ve savaş için beklediğinden bahsetmektedir. Roma imparatoru Lucullus komutasındaki Roma kuvvetleri ve donanması ile çarpışan Pontus kralı Mithridates ve donanma komutanı Neoptolemos, Tenedos önlerinde yapılan deniz savaşında Roma kuvvetlerine yenilirler. Bir müddet sonra tekrar Pontus-Roma savaşı başlar, Roma donanması bu esnada Tenedos karşısında demirlemiş olan Pontus donanmasına baskın yapar ve yenilgiye uğratar. Bu galibiyetle Roma'lılar boğazlar ve bölgede üstünlük sağlamışlardır (*Plutarchos, Vita Luculli XVI.35*).

Diğer bir antik yazar Strabon'dan (*Geographia XIII. I.46*) edindiğimiz bilgilere göre Sigeon burnundan ve Akhilleion'dan sonra, Akhaion'a, kıtanın Tenedos'lulara ait olan kısmından ve kıtadan 40 stadya'dan (1 Stadion= 600 ayak=165-192 m) fazla uzaklıkta olmayan Tenedos adasına gelindiği, adanın çevresinin yaklaşık 80 stadya olduğunu, bir Aeol kentinin ve iki limanının varlığını, ayrıca Homeros'un bildirdiği bir Apollon Smintheus tapınağının varlığını öğrenmekteyiz.

M.S. II yüzyılda yaşamış Pausanias *Periegesis Hellados* adlı eserinde Tenedos'un eski çağda bölgenin tarihi ve coğrafyası için önemli bir kaynak sağlamaktadır. Pausanias, ada hakkında kısa coğrafi bilgiler verirken, adanın Alexandria Troas kentine bağlanması ve Troia savaşları sırasında adaya hapsedilen ve adada yaşamaya başlayan topluluk hakkında bilgiler vermektedir.

“Yunanlılara göre Tenes, ülkesini savunurken Akhilleus tarafından öldürülmüş. Zamanla Tenedos'lular zayı düşmüşler ve Troad anakarasında yaşayan Aleksandreia'lılar la birleşmek zorunda kalmıştır” (X.14.4).

“Tenea adı verilen kasaba 60 stadya uzaklıktaydı. Oturanların söylediğine göre burada ikamet edenlerin çoğunluğu Troia savaşları sırasında Yunanlılar tarafından esir alınmış ve adaya hapsedilmişlerdir. Daha sonraları Agamemnon tarafından serbest bırakılmışlar ve burada yaşamaya başlamışlardır. Bu yüzden onlar tanrı Apollon'a diğer tanrılardan daha çok tapmaktaydılar ve bağlıydılar.” (II.2.5.4).

Antik kaynaklardan edindiğimiz referanslar ışığında adanın eski çağ denizciliğinde etkin ve önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Adanın ilk stratejik konumunu ve önemini Homeros'un Troia savaşlarını anlattığı destanlarda görmekteyiz. Bu destanlarda ada kıyılarının ve koylarının Hellen donanması için uygun bir gizlenme noktası olduğu ayrıca antik dönemde gerçekleşen deniz savaşlarında da Tenedos'un etkin bir rol oynadığı antik referanslardan görülmektedir. Tenedos adası, savaşlar esnasında donanmaların savaş stratejileri gereği gizlenmelerine, ikmal ya da gemilerin bakım için sığındığı elverişli konumu nedeniyle ön planda olmuştur.

B. Seyahatnameler

Antik dönem kaynaklarının yanı sıra, modern gezginlerin seyahat notları ve anı kitapları gibi modern kaynaklardan da adanın denizcilik ile olan ilişkileri konusunda bilgi edinmekteyiz. Bu kaynaklarda adı geçen Tenedos/Bozcaada'nın bu kadar ilgi çekmesinin ve ün salmasının nedeni kuşkusuz Homeros destanları ve Troia savaşları sırasında Akha donanması için elverişli sığınma olanağı sunmasıdır (*Ilyada* I.38, 452; XI.625; *Odyssey* III.159).

Tenedos/Bozcaada'nın Troia antik kenti ve Çanakkale Boğazı'na yakınlığı çağlar boyunca seyyahların, devlet adamlarının ve tarihçilerin dikkatini çekerek birçok modern gezginin adaya gelerek ada hakkındaki gözlemlerini yazıya dökmesine neden olmuştur. Ada hakkındaki bilgilere genellikle M.S. 16 ve 17. yüzyıllarda batılı gezginlerin seyahat notlarından yayınladıkları kitaplarda rastlamaktayız. Bu dönemlerde de aydınlanma çağıyla Homeros destanlarına ilgi yoğunlaşmış ve destanlarda Troia hazineleri ve Akha donanmasının gizlendiği ada olarak geçen Tenedos / Bozcaada kâşiflerin ilgisini uyandırmıştır.

Tenedos/Bozcaada hakkında bilinen ilk modern kaynak, İspanyol gezgin Ruy Gonzáles de Clavijo' nun *Embajada a Tamer Lán, 1403-1406* adlı kitabıdır. Clavijo, İspanya kralı III. Henry döneminde Semarkant gezisinden dönerken adaya uğramış ve ada hakkındaki gözlemlerini yazmıştır. 1403 yılında 10 gün süreyle adada konaklayan Clavijo'nun ada ile ilgili verdiği bilgile dikkat çekicidir. Clavijo adanın Troia antik kentinin tam karşısında yer aldığını, adadan Troia savaşı için gelen Yunan donanmasının karaya çekildiği ada olarak bahsetmesi, adada yer alan kalenin Troia savaşları sırasında Kral Priamos tarafından inşa ettirildiğinden bahsetmiştir. Claviyo ada üzerinde çok sayıda bağların, bahçelerin ve mısır tarlalarının olduğundan, bağların bol ve kaliteli üzüm verdiğinden bahsetmektedir. Buna karşın adanın yerleşim ve nüfus bakımında neredeyse boş olduğunu vurgulamaktadır. Claviyo ada ilgili yazdığı anılarında adanın ikliminden de dolaylı olarak bahsetmiştir.

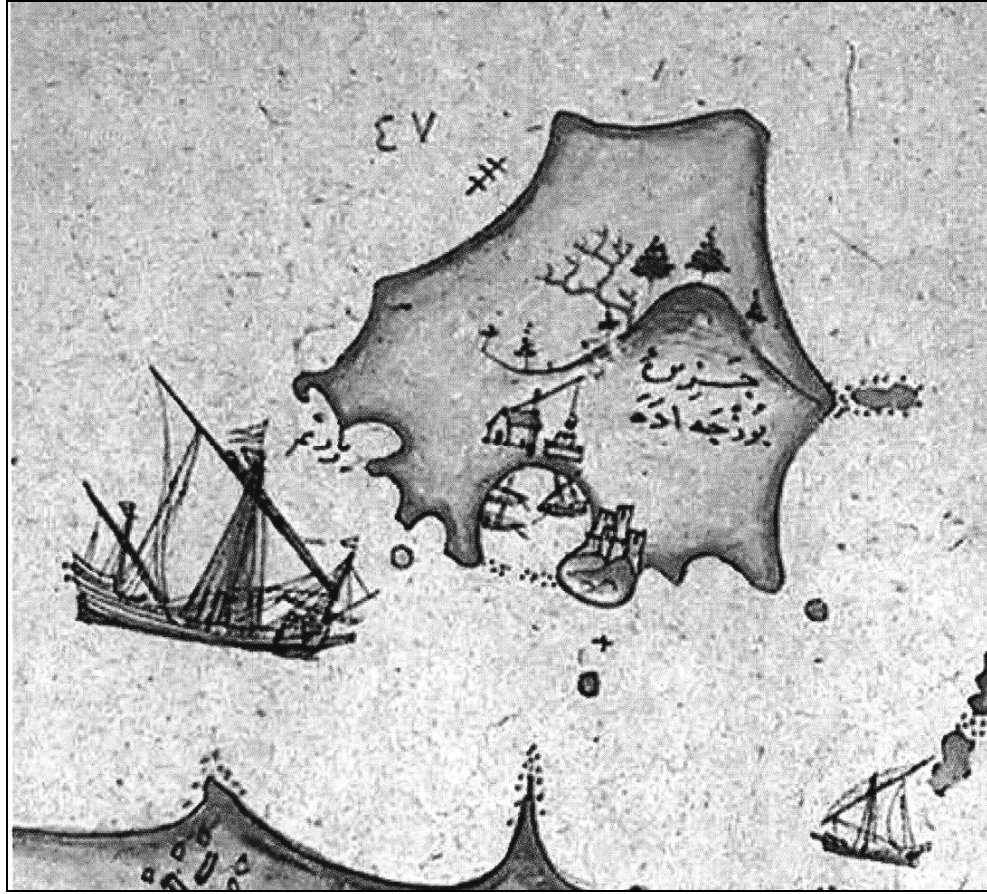
Clavijo, adadan ayrılmak istediklerinde kuzeyden esen sert rüzgâr ve fırtına nedeniyle denize açılmadıklarından ve 3-4 gün süreyle adada fırtınanın dinmesini beklemek zorunda olduklarından bahsetmiştir. Aynı zamanda Bizans İmparatorluğunun başkenti Konstantinopolis'ten (İstanbul) Kios (Sakız) adasına buğday sevkıyatı yapan bir ticaret gemisinin de fırtına nedeniyle ada limanına sığındığından bahsetmektedir. Clavijo'nun ada hakkında yaptığı gözlemlerden bahsettiği dönemin Ekim ayı olduğu anlaşılmaktadır. Bozcaada'da kuzey sektörlü rüzgârların hâkim olduğu dönemde her bir ayın yaklaşık 10 günü fırtınalı gün olarak geçmektedir. Adada hâkim rüzgâr yönü ise kuzey sektörlü rüzgârlardır. Yıllık esme sayısı en fazla olan % 37.6 ile kuzeyli rüzgârlardır ve Ekim ayında ortalama rüzgâr hızı 7.4 m/sn'dir. (Hocaoğlu 1984) Bu veriler Clavijo'nun verdiği bilgileri doğrulamaktadır. Clavijo'nun aktardığı bilgilerin, Bozcaada'da Ekim ayının deniz yolculuğu için sert rüzgârların estiği bir dönem olması, ada limanının elverişsiz hava koşullarında özellikle ticaret gemileri için bir sığınma ve konaklama limanı olduğunun yazılı kaynaklar doğrultusunda belgelenmesi bakımından önemlidir. Aktarılan bilgilerden limana sığınan gemilerin 4 - 5 gün süreyle sert rüzgârların dinmesini bekledikleri ve bu süre içerisinde gerekli ihtiyaçlarını karşıladıkları anlaşılmaktadır. Bozcaada da; Venedik ve Ceneviz devletleri arasında yapılan anlaşma gereği nüfustan arındırılmış olmasına rağmen adada bağların bakımını üstlenen ve konaklayan gemilerin ihtiyaçlarını karşılayan belirli bir nüfusunda adada yerleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Adayı ziyaret eden diğer bir İspanyol gezgin Pero Tafur' dur. Tafur; Bozcaada'yı 1436 yılında adaya gelerek ada hakkındaki izlenimlerini *Travels and Adventures 1435-1439* adlı kitabında aktarmıştır. Tafur'un Bozcaada'ya gelişi bir tesadüf üzerine olmuştur. Deniz yolculuğu sırasında artan fırtınanın şiddeti ve gemilerinin hasar olması sonucu Bozcaada'da limanına sığınmak zorunda kalan Tafur'un ada hakkında verdiği bilgiler önemlidir. Tafur, adanın 8-10 mil genişliğinde olduğundan, adanın tamamıyla üzüm bağları ile kaplı olduğundan ancak bağların bakımsız olduğundan bahsetmektedir. Tafur ada limanı hakkında da çeşitli bilgiler vermiştir. Limanın gemilerin bağlanması ve demir atmasına çok uygun olduğunu, gemilerin demirleyebileceği başka yerler olmasına rağmen, demirleme için en uygun

yerin günümüzdeki Bozcaada kalesinin önünde bulunan modern liman olduğundan bahsetmektedir. Tafur ayrıca, bu kadar iyi bir limanın zor bulunacağını, boğazlara girmek isteyen gemilerin dönemin sınırlı denizcilik olanakları dâhilinde önce Bozcaada limanında ya da açıklarında durmadan, girişi oldukça dar olan boğaz girişini bulamayacağından bahsetmektedir. Ayrıca limanın birçok ticaret gemisinin uğrak yeri olmasından dolayı Türk korsanların ada etrafında pusu kurduklarından bahsetmektedir. Tafur' un verdiği bilgiler Bozcaada limanının, Boğazlara girmeden önce dönemin gemilerinin güvenli seyirleri için önemli bir durak noktası olduğunu göstermesi, fırtınalı havalarda yine önemli ve en uygun sığınma ve konaklama limanı olduğunu göstermesi, ayrıca limanın ticaret korsanları için uygun gizlenme olanakları ile stratejik önemini büyük ölçüde vurgulamaktadır.

Ünlü Türk seyyahlarından Evliya Çelebi 1650 yılının Eylül ayında Bozcaada'ya gelerek ada hakkındaki gözlemlerinden Seyahatnamesinde bahsetmiştir. Çelebi Bozcaada'ya, adanın tam karşı kıyısında bulunan bugün Odunluk İskelesi olarak adlandırılan mevkiiden kayıkla ve zorlu bir yolculuk sonrası ulaşmıştır. Çelebi; adanın 60 mil uzunluğunda olduğundan bahsetmiş ve adanın topografik yapısı hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Çelebi, Bozcaada kalesi hakkında bilgiler verirken kalenin hemen önünde yer alan liman hakkında da çeşitli bilgiler vermiştir. Çelebi, limanın Venedikliler tarafından temizlendiğinden ve limana 60 tane Patrona Kalyonu'nun demirleyebileceğinden bahsetmektedir. Bozcaada limanının temizliğinin yapıldığı hakkında ilk bilgiyi Evliya Çelebi'den öğrenmekteyiz. Çelebide adanın şarabına değinmiş, yetişen misket üzümünün eşinin hiçbir yerde olmadığından bahsetmiştir (Dağlı v.d. 2001: 97,157,158).

M.S. 16. yüzyılın önemli denizcilerinden olan Piri Reis, dönemin en kapsamlı Ege ve Akdeniz denizci kılavuzu sayılan, içerisinde çeşitli haritaların yer aldığı, denizcilik hakkında bilgiler içeren eseri *Kitab-ı Bahriye*'de Bozcaada ve çevresi hakkında denizcilerin güvenli seyir yapabilmesi için çeşitli bilgiler vermiştir. Bozcaada ile ilgili belgelen ilk haritanın da Piri Reis'in kitabında yer alması önemlidir (Res. 4.5).

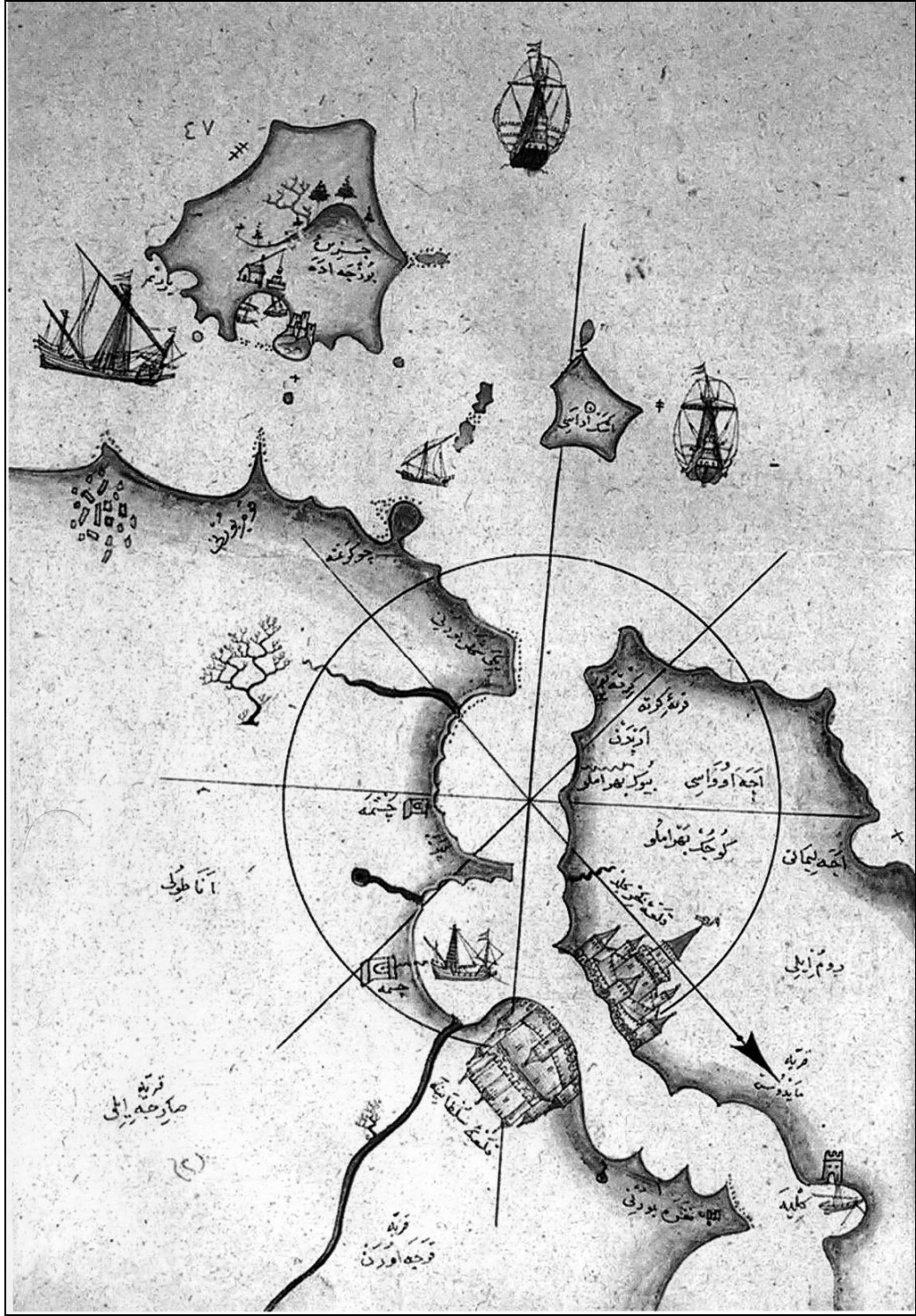

Res. 4.5. Piri Reis' in Bozcaada Haritası (Gürüney 2006:9).

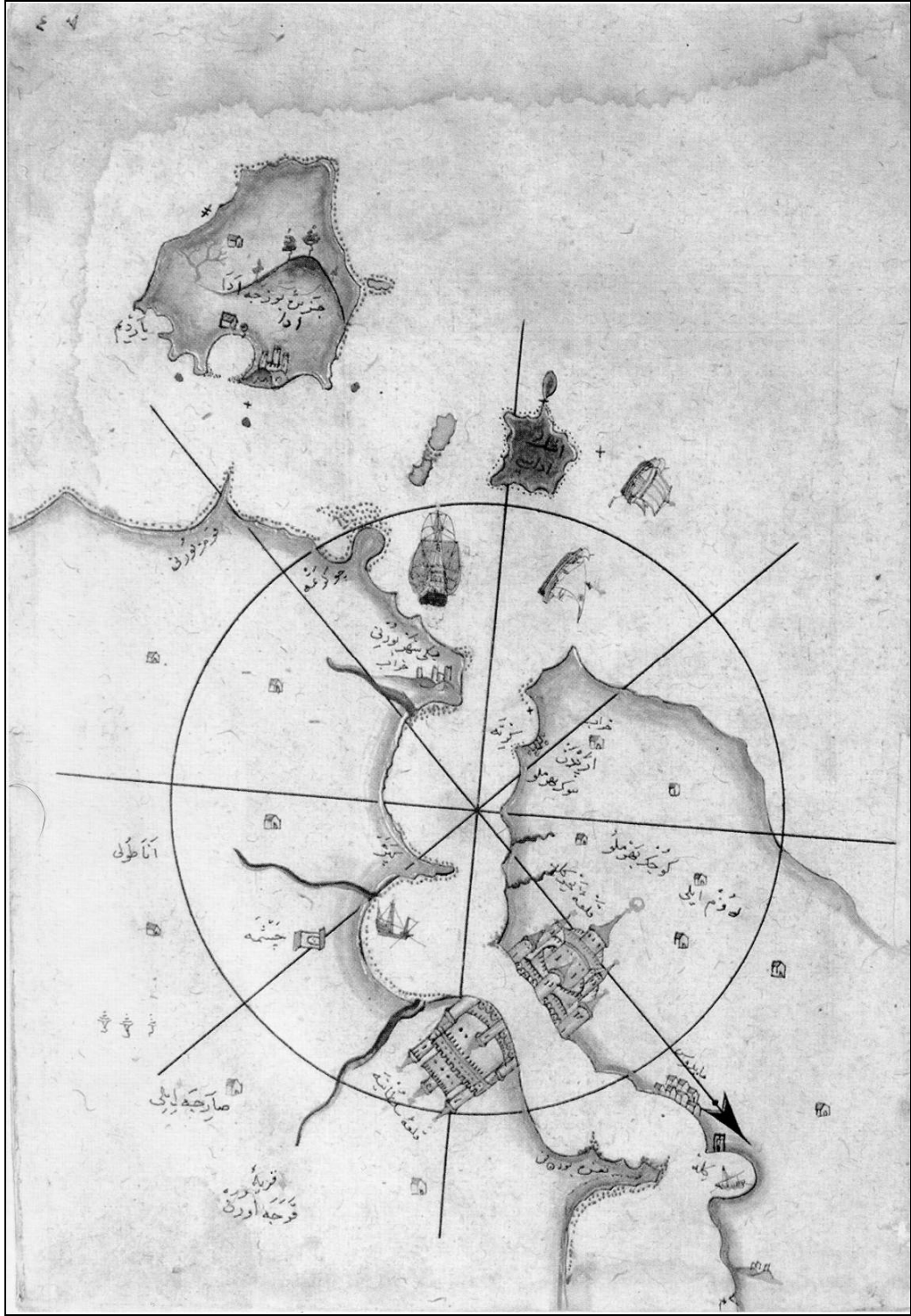
Piri Reis Bozcaada ve etrafının detaylı bilgilerini, gemilerin hangi kesimlerden güvenle geçebilecekleri gibi detayları kitabında denizcilere aktarmaktadır. Ayrıca Bozcaada'nın karşısında Eski İstanbulluk (Alexandria Troas) ve Troia antik kentlerinin yer aldığından bahsetmektedir. Piri Reis'in Bozcaada limanı hakkında verdiği bilgilerde önemli yer tutmaktadır. Piri Reis limanın sığınma ve demirleme için oldukça elverişli olduğunu, bunun yanı sıra Eski İstanbulluk (Alexandria Troas) limanının da elverişliğinden ve birçok ticaret gemisinin buraya geldiğinden bahsetmektedir. Bu sebeple birçok korsan gemisinin de, korsanlık faaliyetlerini gerçekleştirmek için Bozcaada limanını bir gizlenme limanı olarak kullandıklarından bahsetmektedir

Bozcaada limanının korsanlık faaliyetlerinde sıklıkla kullanılması neticesi deniz ticaretinin sağlıklı sürdürülebilmesi için Osmanlı imparatorluğu Sultan Mehmet döneminde Venedik ve Cenevizliler' in ada hâkimiyeti için yaptıkları mücadele sırasında yıkılan kalenin yerine yeni bir kale inşa ettirilmiştir. İnşa edilen kale günümüzdeki modern kalenin temelini oluşturmaktadır ve günümüzdeki Bozcaada Kalesi büyük ölçülerde o dönemdeki özellikleri yansıtmaktadır. Böylece Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Bozcaada limanına korsanlık faaliyetleri yapan yabancı gemilerin girmesi engellenmiştir.

Piri Reis, Bozcaada limanının Anadolu sahillerine 7 deniz mili, Yenişehir Burnu'na 12 deniz mili ve Çanakkale Boğazı'nda yer alan Çimenlik Kalesine 30 deniz mili uzaklıkta olduğunu söylemektedir (Res.4.6 ve Res.4.7). Piri Reis'in verdiği mesafeler yaklaşık olarak modern ölçümlere göre doğruluk göstermektedir. Ayrıca Bozcaada'nın tepelerinden bakılınca 40 deniz mili içerisindeki gemilerin görülebildiği, denizden bakılınca da 30 deniz mili mesafeden tepenin bir çadır şeklinde görülebildiğinden bahsetmektedir. Piri Reis'in bahsettiği tepenin günümüzdeki modern adı Göktepe ve adanın en yüksek yükseltisi olan tepe olduğunu kesin olarak söyleyebiliriz. Piri Reis, ada limanın güneyinde yardım bucağı olarak adlandırılan bir bucaktan bahsetmektedir. Burasının poyrazlı havalarda küçük gemiler ve tekneler için iyi bir sığınma yeri olduğundan, çevresinin demirleme için oldukça uygun olduğunun ve dalga etkilerinin zayıf, sakin sulu doğal bir sığınma limanı olduğundan bahsetmektedir. Piri Reis'in bahsettiği doğal liman büyük olasılıkla günümüzde Poyraz Limanı olarak adlandırılan doğal koy olmalıdır (Res. 4.8).

Res. 4.6. Piri Reis' in Kitab-ı Bahriye yazmalarında Bozcaada ve Çanakkale Boğazı'nı gösteren haritası (Gürüney 2006:9).

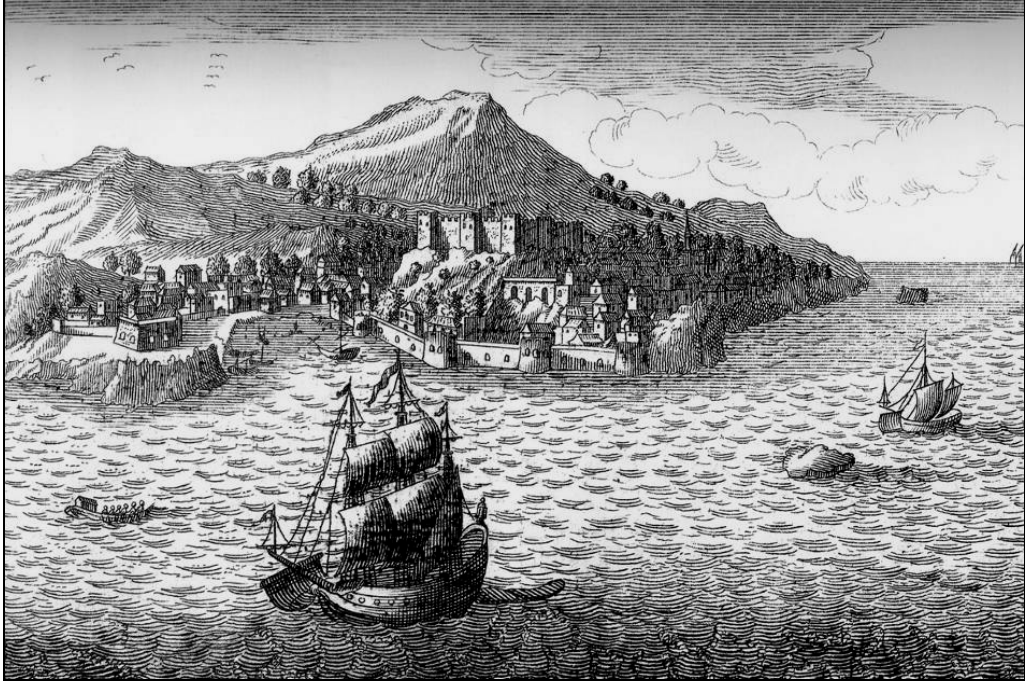

Res. 4.7. Piri Reis' in Kitab-ı Bahriye yazmalarında Bozcaada ve Çanakkale Boğazı'nı gösteren haritası (Gürüney 2006:3).

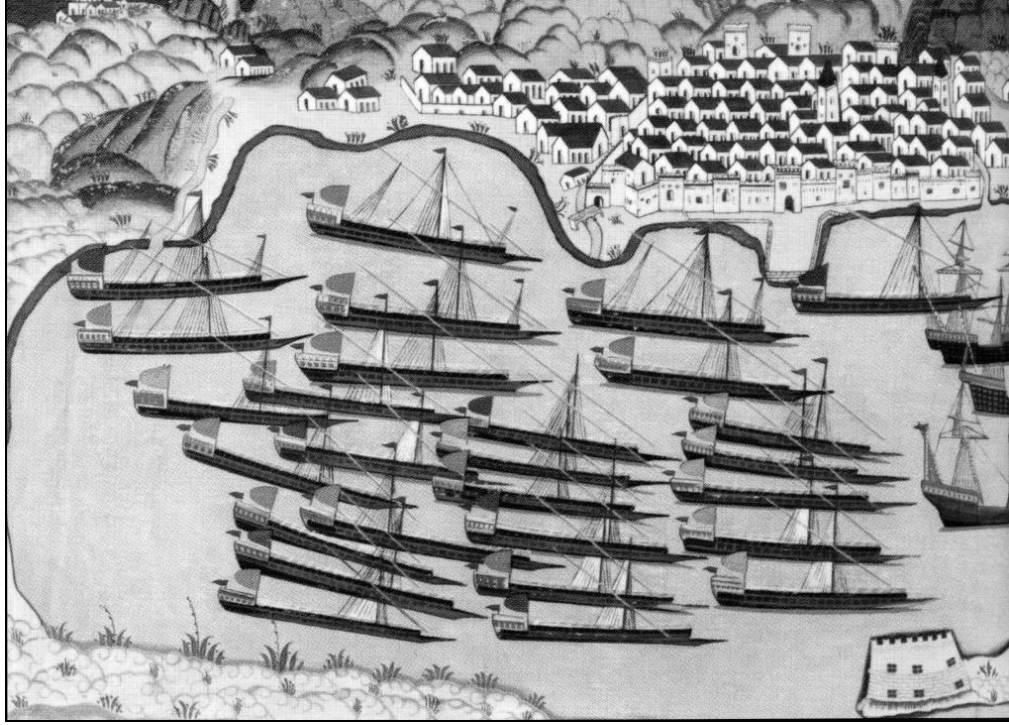
Res. 4.8. Hava fotoğrafında Poyraz Limanı'nın bir görüntüsü.

Bozcaada' ya gelen diğer bir gezgin Fransa kralının emriyle Levant Bölgesi'ni araştırma kapsamında adayı 1717 yılında gezmeye gelen Joseph Pitton de Tournefort'dur. Tournefort adaya gelerek çeşitli incelemeler, gözlemler ve gravürler yaptırarak bu bilgileri *Relation d'un Voyage de Levant* (1717) adlı kitabında yayımlamıştır. Tournefort' la beraber Bozcaada ile ilgili günümüze ulaşan ilk gravür yayınlanmıştır (Res. 4.9). Kitabında adanın antik dönemleri hakkında verdiği bilgiler dışında çoğunlukla ada bağlarından ve şarabından bahsetmiştir. Tournefort'a göre Bozcaada'nın misket olarak adlandırılan üzümlerinden yapılan şarabı Levant Bölgesi'nin en lezzetli şaraplarından biridir.

Res. 4.9. Tournefort'un kitabından Bozcaada Gravürü (Gürüney 2006:145).

18. yüzyılda adaya gelen diğer bir gezgin ise İngiliz Richard Chandler'dır. Chandler o dönemde Küçük Asya'ya yaptığı seyahatlerini 1775 yılında *Travels in Asia Minor, or an Account of atour made at the expense of the Society of Dilettanti* adlı kitabında yayınlamıştır. 1764 yılında adaya gelen Chandler'in adaya geliş şekli İspanyol gezgin Tafur'ununki ile aynıdır. Asıl amaçları Lemnos adası ve çevresini gezmek olan Chandler'ın sert esen rüzgârlar ve fırtına nedeniyle Bozcaada'ya sığınmak zorunda kalmışlardır. Chandler limana ulaştıklarında birçok küçük geminin burada bulunduğundan ayrıca boğazdaki gemi geçişlerinin ya bir anlaşma ile ya da konulan bir yasaklama nedeniyle geçiş haklarını kaybeden Venediklilerin temsilcilerini, İstanbul' a götürmek üzere bekleyen aynı tipte üç Osmanlı kadırgasından bahsetmektedir. Dönemin Osmanlı kadırgalarının boyu ortalama 40-42 m. arası, çektiri sınıfına dâhil kürek ve yelkenle yol alan teknelerdir (Res. 4.10).

Res. 4.10. Osmanlı Donanması Çektiri tipi gemileri gösteren minyatür (Gülyüz 2004:18).

Chandler ayrıca Bozcaada limanının Çanakkale Boğazı girişine çok yakın olan konumundan, İstanbul' a giden gemilerin sert ve fırtınalı hava koşullarında sığınabilecek, güvenle demirlenebilecek nitelikte bir liman olduğundan bahsetmektedir. Bunun yanı sıra limanın bir duvarla çevrili olduğundan, ancak bu duvardan geriye su yüzeyinde görülebilecek bir kalıntı kalmadığından, sadece bu duvarın temelleri üzerine kayalar ve taş dökülerek bir dalga kıran yapısı işlevi kazandırıldığından bahsetmektedir. Chandler'ın aktardığı bilgilere göre liman sırtını bir tepeye yaslamış, güneyinde -yakın geçmişe kadar varlığını korumuş- birçok rüzgâr değirmeni ve tabya yer almaktadır. Sayıları oldukça fazla olan evler yamacın dibinde ya da üzerinde dağınık bir yerleşim sergilemektedir. Chandler'ın tarif ettiği yerleşim özellikleri, günümüz Bozcaada'sıyla oldukça örtüşmektedir. Chandler Bozcaada'nın boz ve kayalık görünmesine karşılık bereketli ve çok verimli topraklara sahip olduğundan ayrıca tadı ve kokusu çok güzel olan, misket olarak adlandırılan ve adanın bu üzümlerden yapılan şarabıyla meşhur olduğundan bahsetmiştir.

Chandler, Bozcaada' da dikkat çekici fazla bir kalıntı olmadığını, ancak antik değer taşıyan ve o dönemde çeşme olarak kullanılan büyük ve sağlam durumda, bir yüzünde yazıt bulunan lahdin varlığından ayrıca caddelerde ve duvarlarda birçok mermer sütun parçalarının ve az sayıda yazıtların varlığından bahsetmektedir. İngiliz gezgin ve arkeolog William Gell, Troia antik kentini ziyaret etmiş ve izlenimlerini ele aldığı *Topography of Troy and it's Vicinity* (1801) adlı kitabında Tenedos/Bozcaada'dan da bahsetmiştir. Gell, Bozcaada limanının güneyinde küçük kale, kuzeyinde ise ve daha büyük olan iki kale tarafından korunduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Gell' de güneydeki kaleden kasabaya doğru bir sıra halinde uzanan yel değirmenlerinden ve adanın meşhur şarabından bahsetmiştir. Gell' in bahsettiği kaleler Konstantinopolisli Bernard Randolph adlı tüccarın yaptığı seyahatlerinden bahsettiği ve 1687 yılında yayınladığı *Travels in Greece* adlı kitabındaki bir gravürde görülmektedir (Res. 4.11).

Res. 4.11. B. Randolph' un kitabından Bozcaada Limanı Gravürü 1687 (Gürüney 2006:141).

Adayı ziyaret eden diğer bir gezgin arkeolojik kalıntılar ve antik eserler aramak amacıyla 1814 yılında İstanbul'a daha sonra Troia antik kentini incelemeye giden Polonyalı Kont Edward Raczynski'dir. Raczynski gözlemlerini *Malerische Reise in einigen Provinzen des Osmanischen Reichs* (1825) adlı kitabında yayınlamıştır. Raczynski, adanın limanından bahsederken, limanın önemli bir körfez olduğunu, burada demirleyen gemilerin kuzey, güney ve batı rüzgârlarından korunduklarına dikkat çekmiştir. Ayrıca limanın dibinin kumlu ve liman ağzının oldukça derin olduğundan ve su kesimi derin olan dönemin savaş gemilerinin bile burada rahatlıkla demirleyebileceklerinden bahsetmiştir. Raczynski, Homeros destanlarının etkisiyle adanın batı kıyılarında Troia savaşları sırasında Agamemnon'un donanmasının karaya çekildiği geniş bir liman ağzı aramış, ancak sadece 20-30 kadar geminin demirlenebileceği küçük bir koy bulabildiğinden bahsetmiştir. Ancak Bozcaada'nın topografik haritasına bakıldığında adanın batı kıyısında Raczynski'nin bahsettiği nitelikte bir koy bulunmamaktadır. Büyük olasılıkla Raczynski'nin bahsettiği kesim Çamlıkburnu kıyılarıdır. Raczynski Bozcaada' da Türk ailelerin sahip olduğu çiftliklerden bahsetmiş ancak köye rastlamadığını bildirmiştir. Bu bilgilerden asıl yerleşimin merkezde olduğu ancak bağbozumu gibi hasat zamanlarında mevsimlik olarak kullanılan çiftlik niteliğinde bağ evleri ve hayvan damlarından bahsettiği anlaşılmaktadır. Bu durum günümüz ada yerleşimiyle büyük ölçüde aynı nitelikte olması ve kırsal kullanım alışkanlıklarının devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Raczynski ayrıca Bozcaada'nın stratejik konumundan da bahsetmiştir. Raczynski, adanın savaş zamanlarında İstanbul ve Marmara kıyılarındaki Türk vilayetlerinin ticaretinde önemli bir yer tuttuğundan, boğazlardaki akıntının çok kuvvetli olmasından dolayı Ege denizinden İstanbul'a giden ticaret gemilerinin, İodos yardımıyla Çanakkale Boğazı'nı geçebilmek için Sigeion/Yenişehir Burnu önlerinde beklemek zorunda olduklarından bahseder. Raczynski'ye göre düşman kuvvetleri, Bozcaada'yı ele geçirirse Çanakkale Boğazı'nın deniz trafiğini ve güneyden gelen İstanbul, Yunanistan, Mısır ve Suriye arasındaki deniz ticaretini kesebileceğini ve Osmanlı hükümetinin Bozcaada'ya gereken önemi göstermesi gerekliliğinden bahsetmiştir.

Res. 4.12. Gouffier'in Bozcaada Limanını gösteren bir gravürü (Gürüney 2006:149).

Fransa'nın Osmanlı elçisi Comte de Choisel Gouffier'de Troas Bölgesi'ni gezen araştırmacılardan birisidir. Gouffier'in bölgeye geliş amacı Troia kalıntılarını incelemek ve resmetmektir. Gouffier'in bölge ve Bozcaada ile ilgili izlenimleri 1822 yılında *Voyage Pittoresque de la Grèce* (1822) adlı kitabında yayımlanmıştır. Gouffier, Bozcaada'da Ege'deki adalar grubu içerisinde en güzel şarabın üretildiğini, bu şarabın 14-15 yıl saklanabilecek nitelikte bir şarap olduğunu söylemektedir. Ancak ada şarabının yıllandırıldığında zamanla kırmızı rengini kaybederek beyazlaştığını buna rağmen lezzetli tadını uzun süre koruduğunu da söylemektedir. Gouffier Bozcaada limanının ters rüzgârların estiği veya fırtınalı zamanlarda İstanbul' a giden gemilere güvenli demirleme imkânı sunduğundan ayrıca geçmişte limanın şuan sualtında bulunan bir dalga kıranla çevrili olduğundan, limanın etrafının tepelerle çevrili ve bir dizi yel değirmeninin varlığından bahsetmektedir. Ayrıca Gouffier adanın limanını bir gravürünü de yaptırmıştır (Res. 4.12).

Osmanlı imparatorluğunun Avusturya elçisi Anton von Prokesch'in 1824 yılında Bozcaada'yı ziyaret ettiği bilinmektedir. Prokesch adanın küçük bir limana sahip olduğunu ve sadece sığınma amaçlı gemilerin geldiklerinden bahsetmektedir.

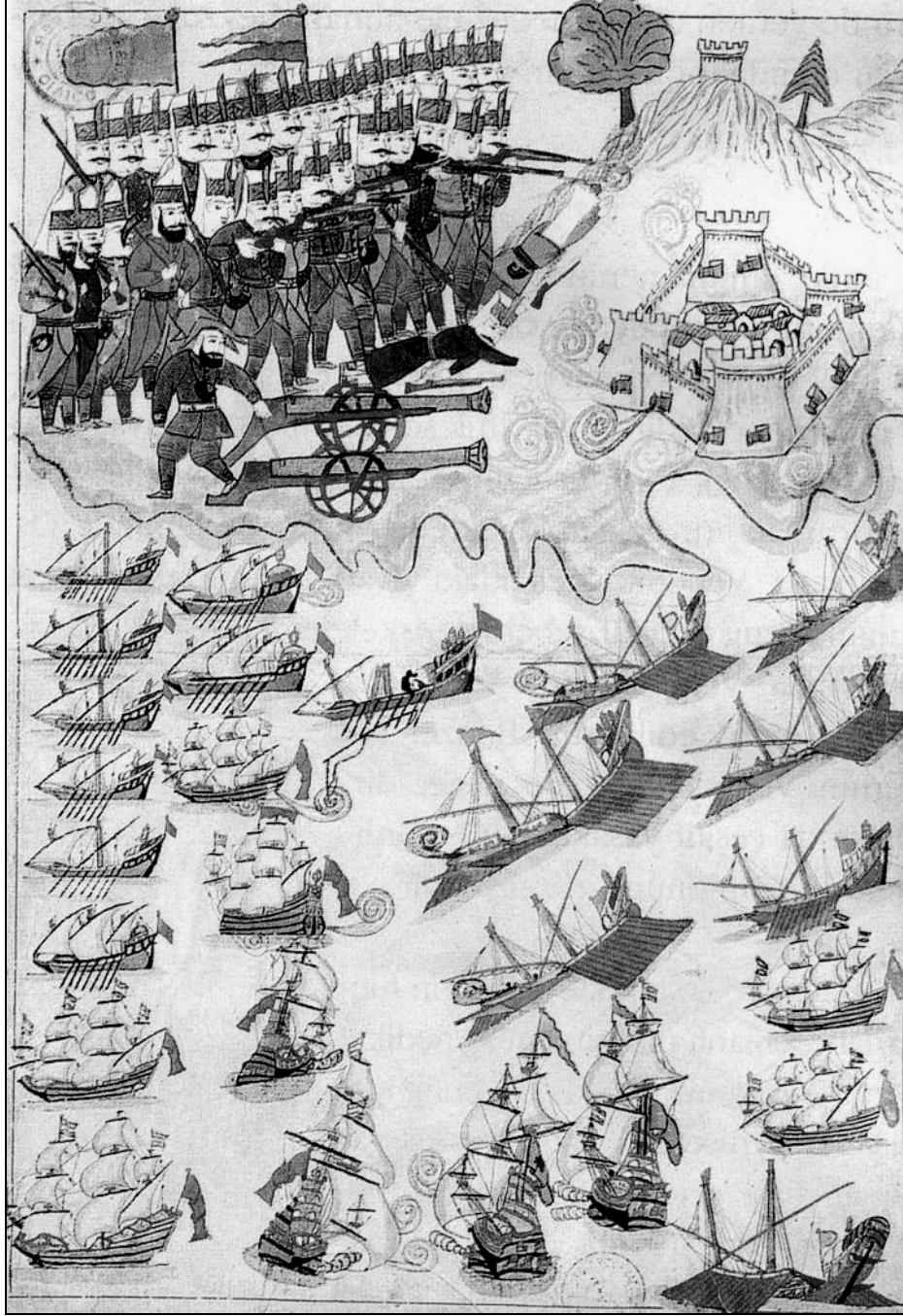
Bozcaada'yı ziyaret eden diğer bir gezgin İngiliz subay ve seyyah Adolphus Slade'dir. Slade ada hakkındaki izlenimlerini 1833 yılında *Records of Travel in Turkey and Greece* adlı kitabında yayınlamıştır. Slade adaya 1829 yılında gelmiş ve adada birkaç höyükten başka antik kalıntı olmadığından ve Ege adalarında en iyi şarabın burada yapıldığından bahsetmektedir. Slade ada şarabının koyu renkli, lezzetli olduğundan ayrıca litresinin 18 para, iki yıl fıçıda bekletilmiş olanlarının ise 25 para olduğundan bahsetmektedir.

Bozcaada'ya gelen son modern gezginlerden biri antik yazarlardan Strabon'un yolunu takip ederek onun gezdiği yerlerin coğrafyasının doğruluğunu kanıtlamaya çalışan ve gözlemlerini 1923 yılında *Strabo on the Troad* adlı kitabında yayımlayan İngiliz gezgin Walter Leaf'dir. Leaf, Bozcaada hakkında daha çok Strabon'un XIII kitabında bahsettiği Tenedos ile ilgili bölümün doğruluğunu kanıtlamaya çalışmış ancak Strabon'un verdiği bilgilerin tam olarak doğruyu yansıtmadığını belirtmiştir. Leaf'in verdiği bilgilerde adanın Strabon'un belirttiği gibi biri büyük diğeri küçük iki limana sahip olmadığını ancak küçük balıkçı teknelerinin korunma amaçlı demirleyebildiği ana limanın güneyinde küçük bir koy ya da doğal limanın varlığından bahsetmektedir. Leaf'in bahsettiği küçük liman büyük olasılıkla günümüzdeki Poyraz limanı olmalıdır. Leaf kitabında ayrıca Tenedos/Bozcaada'nın antik kaynaklarda nasıl geçtiğine ve adanın antik tarihinin yanı sıra mitolojisine de değinmiştir.

Bozcaada'nın adı Birleşik Devletler Donanması, Hidrografi Dairesinin 1925 yılında yayınlamış olduğu *Mediterranean Pilot, Volume IV: H. O. No. 154* adlı ciltte de geçmektedir. Burada Bozcaada'nın ana limanının yanı sıra en iyi demirlenebilecek yerin adanın güney batı kıyısında, Mermer Burnu'nun 1½ deniz mili kuzeybatısında yer alan bir koy olduğundan bahsedilmektedir. Burada konumu belirtilen koy bugünkü Poyraz Limanıdır.

Bozcaada konumu itibariyle günümüzde olduğu gibi geçmiş dönemlerde de boğazlar aracılığıyla yapılan deniz ticaretini kontrol etmesi bakımından stratejik bir konuma sahiptir. Ayrıca kısa mesafe ve uzun mesafe deniz ticaretinde sığınma hatta aktarma limanı konumuna da sahiptir. M.S. 14. yüzyılda Venedik ve Cenevizlilerin Yakındoğu ve Levant Bölgesi ticareti için önem taşıyan Bozcaada' ya sahip olma çabaları sonucu bir takım savaşlar gerçekleşmiştir. Papalığın isteği üzerine Cenova ile Venedik arasında 1381 yılında Torino'da imzalanan antlaşma gereği Bozcaada'nın bütün kaleleri yıktırılarak ve nüfustan arındırılarak Savoia dükü Amede'yo teslim edilmiştir. Bozcaada'nın stratejik konumunun öneminin anlaşılmasından sonra Fatih Sultan Mehmet döneminde 1455 yılında Osmanlı egemenliğine girmiştir. Bozcaada stratejik konumunun yanı sıra Osmanlı imparatorluğunun Ege denizinde sahip olduğu ilk ada olması bakımından önemli bir ada haline gelmiştir. Ancak Venedik ile Osmanlı devletinin ada için mücadeleleri devam etmiş ve ada egemenliği değişmiştir.

Osmanlı devletinin denizlerdeki genişleme sürecinde, hedef çoğunlukla Venedik üsleri olan Bozcaada gibi Ege ve Akdeniz adaları olmuştur (Bostan 1997). Venediklilerin elinden birçok ada alınmış ancak 1570 İnebahtı Savaşı ile bu adaların hâkimiyeti kaybedilmiştir. Bozcaada 5 Temmuz 1697'de Kaptan-ı Derya Mezemorta Hüseyin Paşa'nın Venedik amirali A.Molino idaresindeki Venedik donanmasına karşı kazanılan Bozcaada deniz zaferi ile dönem dönem Venediklilerin idaresine giren Bozcaada 1911-1912 yılına kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır (Res. 4.13).

Res. 4.13. Tenedos kalesinin Türk donanması tarafından alınmasını gösteren minyatür (Gürüney 2006:139).

C. Eski Fotoğraflar

18. yüzyıl gezginlerine ait seyahat notlarında Tenedos/Bozcaada'ya ait çeşitli gravürler yer almasına rağmen, adaya ait en erken fotoğrafları 1915 yılında meydana gelen Çanakkale Savaşları sırasında ada üzerinde konuşlanan İngiliz ve Fransız askeri birliklerinde yer alan askerlerin evlerine gönderdikleri kartpostallarda görmekteyiz. Bu kartpostallardan adanın ana limanı ile ilgili olan fotoğraflardan limanın durumu hakkında bilgiler elde etmekteyiz. Gönderilen kartpostalların önyüzünde Tenedos/Bozcaada limanı ile ilgili görüntüler yer almaktadır. Kartpostalların arka yüzlerindeki damgalardan hangi askeri birliklerin adada konuşlandığı gibi bilgilerde elde edilmektedir. Çoğunluğu siyah beyaz, bir kısmı ise sonradan renklendirilen kartpostalların ön yüzlerinde günümüzde çok azının sadece kalıntıları kalan yel değirmenleri, kale içindeki cami ve evler ile ada limanın eski hali fotoğraflanmıştır. Kartpostallarda ΤΕΝΕΔΟΣ (Tenedos) ibaresinin yer alması dikkat çekicidir. Liman ile ilgili kartpostallara bakıldığında, liman içerisinde demirlemiş ve kalenin önündeki rıhtıma bağlanmış yaklaşık 20 adet, çoğunluğu yaklaşık 5-10 m. arası küçük boyutlu yelkenli yük ve yolcu tekneleri görülmektedir (Res. 4.14). Yine liman ile ilgili diğer bir kartpostalda limanın Taş iskele ve Miskin liman olarak adlandırılan kısmında daha büyük boyutlu 15-20 m. arası yelkenli yük ve yolcu gemileri görülmektedir (Res.4.15).

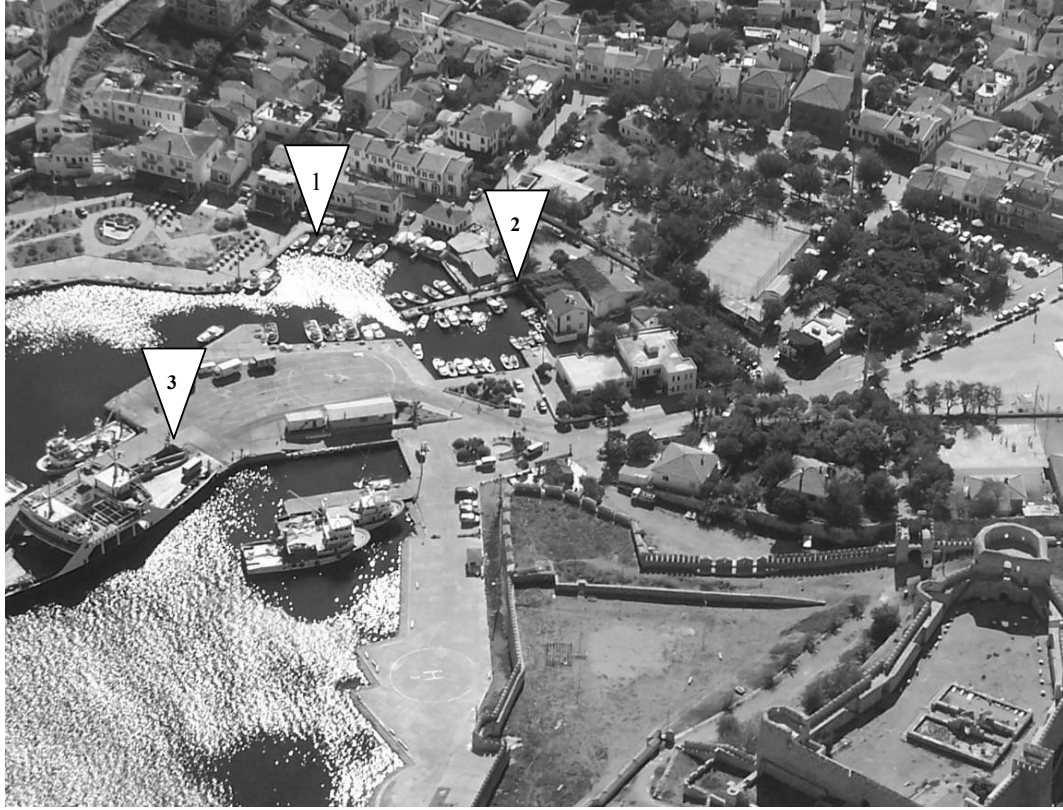
Tenedos/Bozcaada'nın ana limanı şehir merkezinin kuzeydoğusunda bulunan körfezde yer almaktadır. Adanın M.Ö. III. bine tarihlendiği ana yerleşim alanı bugünkü modern yerleşim dokusunun altında kalmaktadır. Bu nedenle prehistorik dönemlerden beri kullanıldığı varsayılan demirleme ve sığınma alanı bugünkü modern limanla aynı mevkide yer almakta ve antik liman kalıntıları modern liman yapısının altında kalmaktadır. Bozcaada limanında Taş iskele adı verilen iskele ile 1967 yılında betonlaştırılan ve uzatılan günümüzdeki feribotların yanaştığı ana iskele ve bu iki iskele arasında bulunan sandallar ve balıkçı teknelerinin kullandığı Miskin liman iskelesi olmak üzere 3 iskele yer almaktadır (Res. 4.16).

Res. 4.14. Bozcaada Kartpostallarında yer alan TENEΔΟΣ ibaresi ve limanın görünüşü.

Res. 4.15. Bozcaada Miskin Limanı, Bozcaada Kartpostalı.

Res. 4.16. Bozcaada Limanı'nın modern görünümü 1. Taş İskele 2. Miskin Liman 3. Feribot İskelesi.

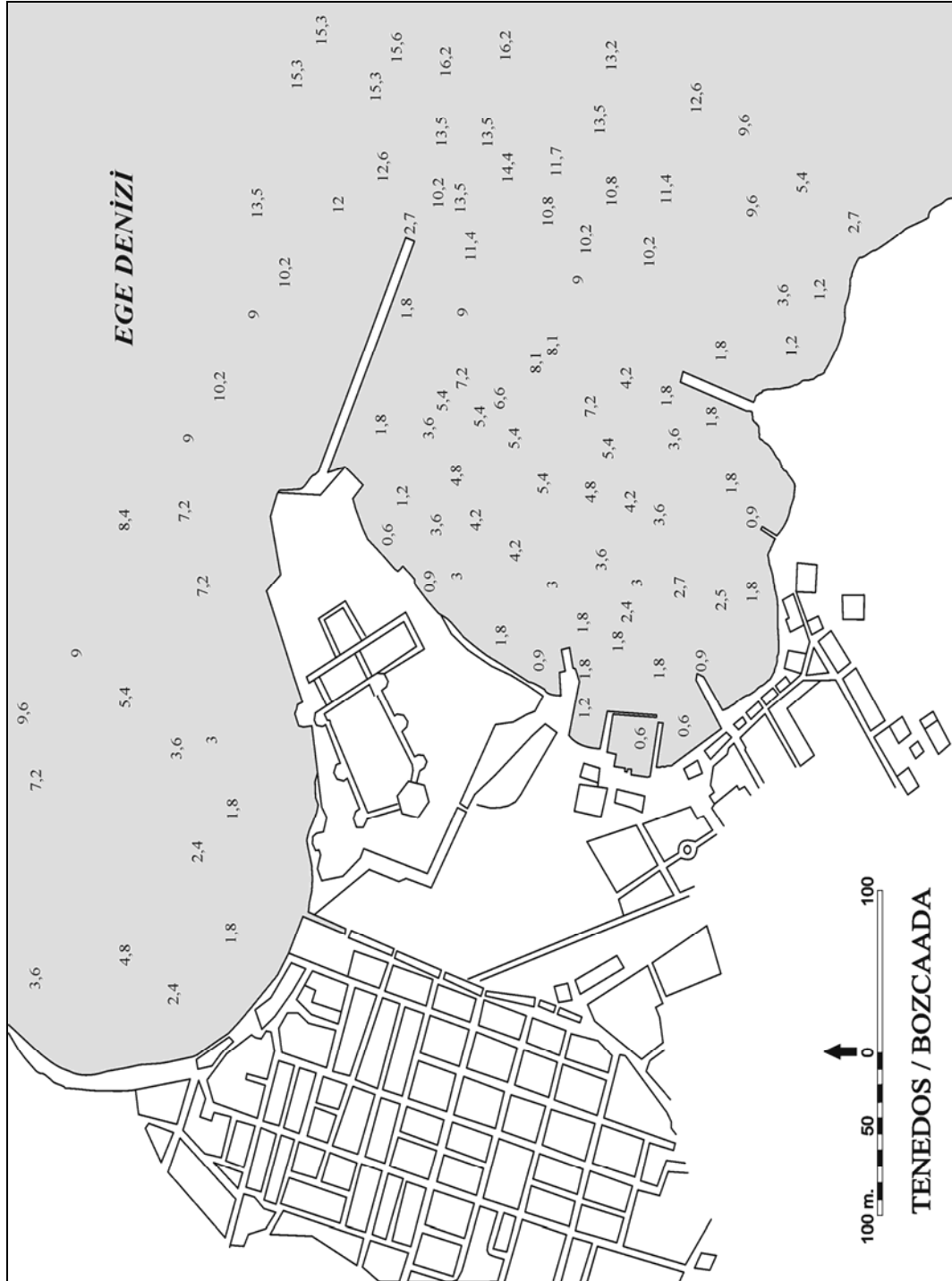
Büyük bir liman sayılmayan Tenedos/Bozcaada limanı 1890-1900'lü yıllarda yapılan iki mendirek ile kuzeyden esen poyraz rüzgârına karşı koruma altına alınmış, özellikle lodos rüzgârına karşı korunaklı düşen liman bilhassa küçük tekneler için ideal bir sığınma yeri konumuna gelmiştir. Aygen'in bildirdiğine göre lodos zamanı liman o kadar sakin olur ki özellikle yelkenli kayıklar devrinde lodos fırtınası başlayınca karşı sahilde yer alan Odunluk ve Dalyan iskelelerinde palamut yüklemeye gelen yelkenli gemiler Bozcaada limanına sığınırldardı. En az 40-50 gemi çepeçevre limana sırlanır, sığmayanlarda hemen mendireğin ve Değirmen Burnu'nun önüne demirlerlerdi (Aygen 1985: 103).

Fotoğraflardan ve verilen bilgilerden adanın bu limanına yaklaşık orta büyüklükte 50 geminin sığınabileceği, ayrıca liman içerisine ve mendirekler arasına demirleyen gemilerle bu sayının yaklaşık 70 ve daha fazla gemiye ulaşacağı anlaşılmaktadır. Limanın büyük kapasitesi hava fotoğraflarından da rahatlıkla

görülebilmektedir (Res. 4.17). Benzer bir şekilde, limanın kapasitesine bakılacak olursa 1839 Osmanlı kayıtlarına göre Bozcaada limanı ihraç limanları arasından yer almaktadır. Ali Cevat'ın *1893-1899 Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lûgati* adlı eserde Bozcaada limanın kayıtlı en büyüğü 90 tonluk olmak üzere 80 kayık mevcut olduğu bildirilmektedir. 1889-1890 yıllarına ait verilerde Bozcaada limanının oldukça yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir (Tablo 4.1). Limanın bugünkü rıhtımı 66 metre uzunluğu ve 3 metre su derinliği ile 45 yat barındırma kapasitesine sahiptir, sert havalarda ise balıkçı barınağı 10 kadar yatı ağırlayacak kapasitededir. Ancak rıhtımın kaleye bakan kısmında birçok bağlama yeri olmasına karşın, gerekli sualtı çalışmaları yapıp rıhtım derinliği artırılmadığı için tam işleviyle kullanılamamaktadır. Liman iç havzasının derinliklerini gösteren haritadan da bu durum açıkça görülmektedir (Res. 4.18). Bozcaada'nın ana limanına alternatif olarak ise kalenin hemen arkasındaki koy, hem korunaklılığı hem de lojistik kaynaklara ve merkeze yakınlığı ile değerlendirilmesi gereken bir alandır. Günümüzde değerlendirilmeyen koy, eski çağlarda büyük olasılıkla bu koy doğal liman işlevi olarak kullanılmış olmalıdır (Res. 4.19).

Res. 4.17. Bozcaada Limanı'nın havadan görünümü.

Res. 4.18. Bozcaada Limanının derinlik izobatlarını ve vaziyetini gösteren plan.

Res. 4.19. Bozcaada Kalesinin arkasında kalan koy ve olası demirleme yeri.

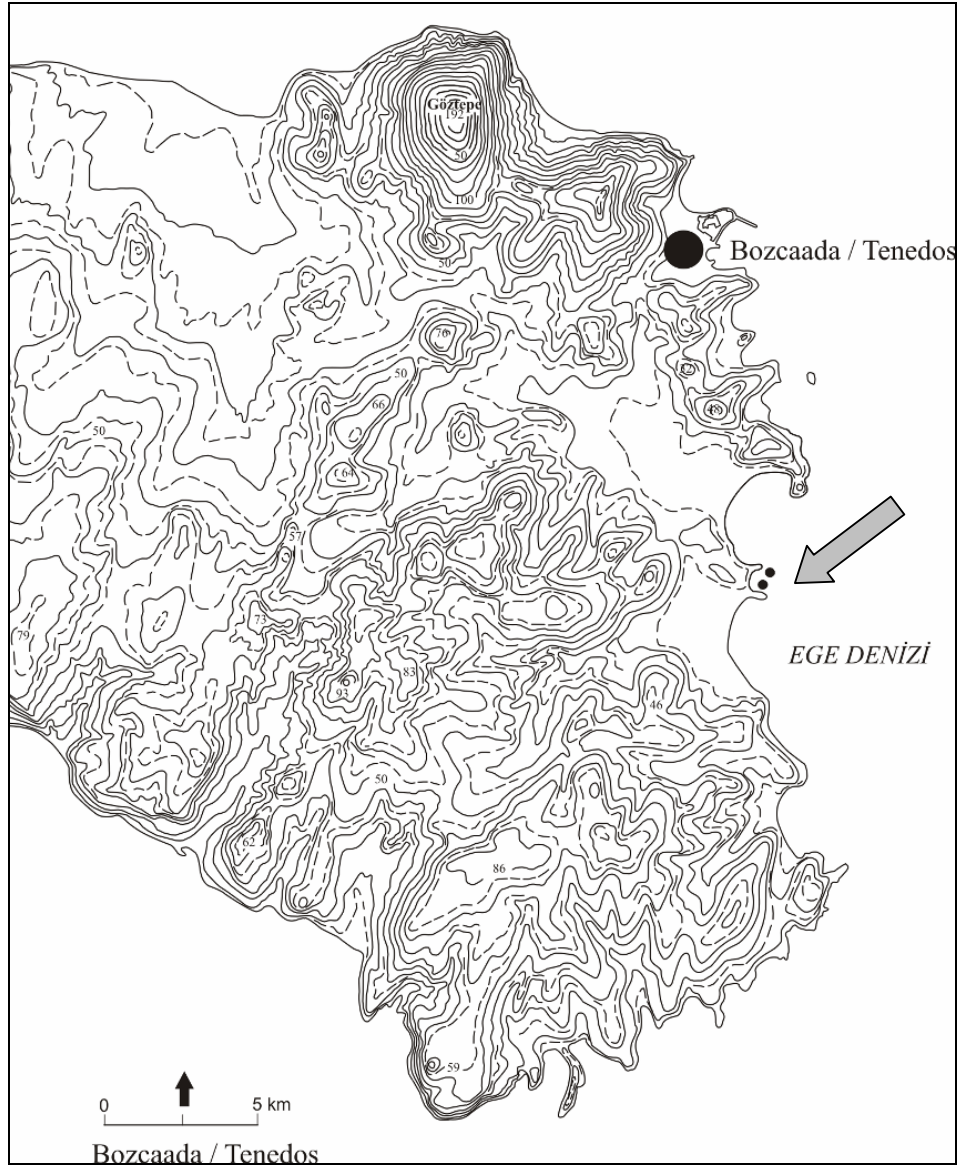
1889-1890 Bozcaada Liman Kayıtları			
Ülke	Gemi Tipi	Tonaj	Sayı
Avusturya	Vapur	57000	125
İngiltere	Vapur / Yelkenli	7000	2
Fransa	Vapur / Yelkenli	1158	2
Yunanistan	Vapur / Yelkenli	857 vapur/ 2100 yelkenli	33
İsveç-Norveç	Vapur	1712	5
Osmanlı	Vapur / Yelkenli	93 vapur/15470 yelkenli	2089
Toplam:			2256

Tablo 4.1. 1893-1899 Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lûgatından alınan bilgilere göre Tenedos/ Bozcaada limanı kayıtları gösteren tablo.

Tenedos/Bozcaada'nın limanına ait ilk fotoğraflar burada ele alınan bu kartpostallardır. Gezgin seyahatnamelerinde yer alan gravürlerle örtüşen bu fotoğraflardan adanın eski dönemlerden beri aynı büyüklükte kalan orta kapasiteli ve kullanışlı rotalar arası bir ara liman konumuna sahip olduğu görülmektedir. Limanın gelişimi 1900'lü yıllarda başlamış ve iki büyük mendirek inşa edilmiştir. Son dönemlerde ise Bozcaada Kalesi önünde yer alan rıhtım modernize edilerek, yat turizmi için gerekli olan su, elektrik, yakıt gibi lojistik hizmetler sağlanmış ayrıca arabalı vapurların yanaşması için var olan vapur iskelesi genişletilmiştir. Görüldüğü gibi Tenedos/Bozcaada limanı ister doğal yapısıyla ister ki bugünkü modern yapısıyla çağlar boyunca gemilerin sığınması ve demirlemesi için elverişli imkânıyla önemini sürekli korumuş ve korumaya devam edecektir.

D. Arkeolojik Veriler

Tenedos/Bozcaada'da gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının yanı sıra bu tez çalışması kapsamında ada kıyılarında olası batık alanlarının tespiti için bir takım sualtı araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bozcaada'da modern liman ve çevresi yoğun tekne trafiğine açık olduğundan, modern limanın altında yer alan antik limana ait sualtı araştırmaları gerçekleştirilememiş, ancak dalışa elverişli diğer kesimlerde, olası batık alanlarının tespiti için bir takım sualtı araştırmaları tarafımızdan gerçekleştirilmiştir. Ada halkının yer göstermesi ve yardımları ile Poyraz Limanı mevkiinde 5-9 m. arası derinlikte iki batık tespit edilmiştir (Res. 4.20). Sualtı dalışları sırasında araştırma düzeyinde dalışlar gerçekleştirildiği için bu batıklara ait veriler toplanmamış sadece iki örnek alınmış olup çoğunlukla buluntuların görüntülenmesi gerçekleştirilmiştir (Res. 4.21). Araştırmalar sırasında dikkate değer tek batık alanı yaklaşık 15-20 m.'lik bir alana dağılmış, 5 m. derinlikte sığ bir alanda oldukça tahrip olmuş durumda olan Tabak Batığı olarak adlandırdığımız batıktır. Batık alanında dalga aşındırmasının etkisiyle çoğunluğu parçalanmış ancak yer yer bütün eserlerin yer aldığı büyük miktarda tabak kargosu tespit edilmiştir.

Res. 4.20. Poyraz Limanı Batıklarını gösteren harita.

Elde edilen buluntulardan yapılan tarihlemeye göre batık geç döneme ait olup kargosu yaklaşık olarak M.S. 17-18. yüzyıla ait İtalyan kökenli, koyu kahverengi sırlı ve siyah bezemeli tabaklardan oluşmaktadır (Res. 4.22).

Sualtı dalaşları sırasında rastlanılan arkeolojik verilerin çokluğu ada ve çevresinde oldukça çok sayıda batığın varlığını göstermektedir. Yapılan incelemelere

göre adanın özellikle kuzey kıyılarında yer alan kayalık ve sığlık alanlar, sert hava koşullarında gemilerin sürüklenerek batmasını kaçınılmaz kılmıştır. Adanın fiziki haritasında da anlaşılacağı üzere güney ve kuzey kıyılarında yer alan kayalık alanlar, adanın bu kesimlerinin olası batık alanlarını oluşturduğu düşünülmekte ancak adanın kuzey ve güney kıyılarına göre daha girintili-çukuntulu ve daha derin olan doğu sahillerinin, tespit edilen buluntuların ışığında gerçek batık alanlarını oluşturduğu anlaşılmıştır (Res. 4.23).

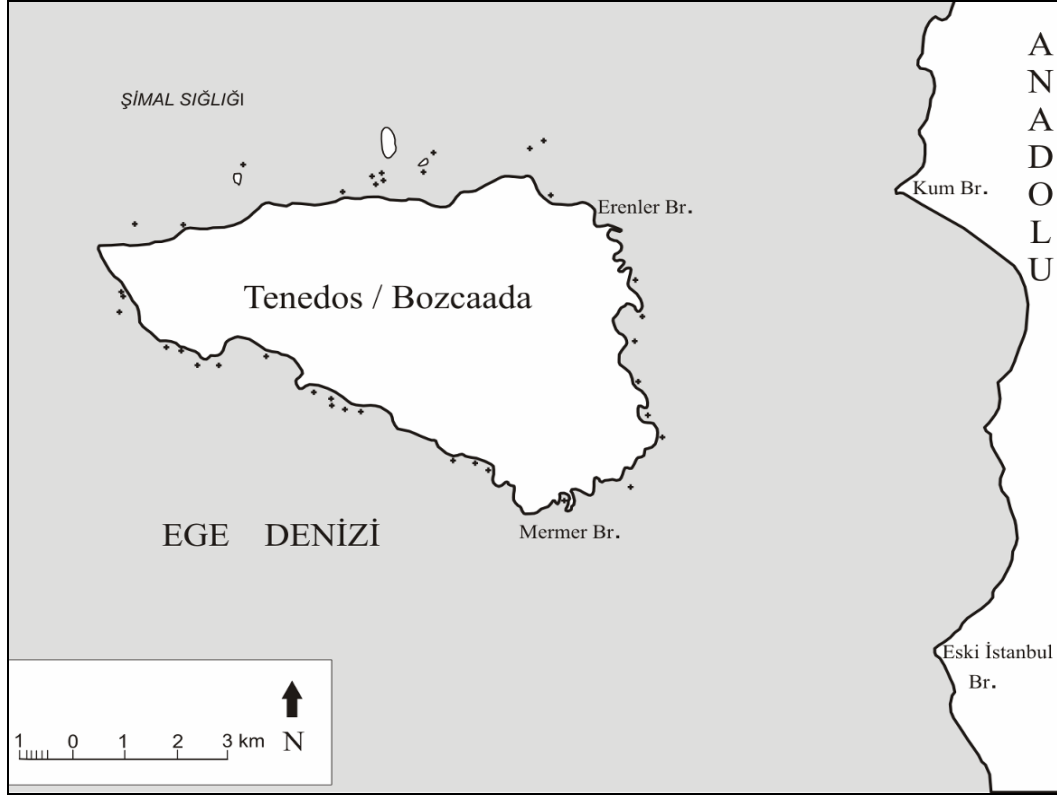
Bu tespite gerekçe olarak buluntuların bu kesimlerde yoğunlaşması ve antik deniz rotalarının ana kıtaya yakın seyredildiği doğu kıyıları ile set hava koşullarında sığınacak elverişli doğal liman ve koyların bu kesimde olması gösterilebilir (Res. 4.24).

Res. 4.21. Poyraz Limanı Tabak Batığı, gemi kargosunu oluşturan tabak yığını.

Res. 4.22. Poyraz Limanı Tabak Batığı, gemi kargosunu oluşturan tabak örnekleri.

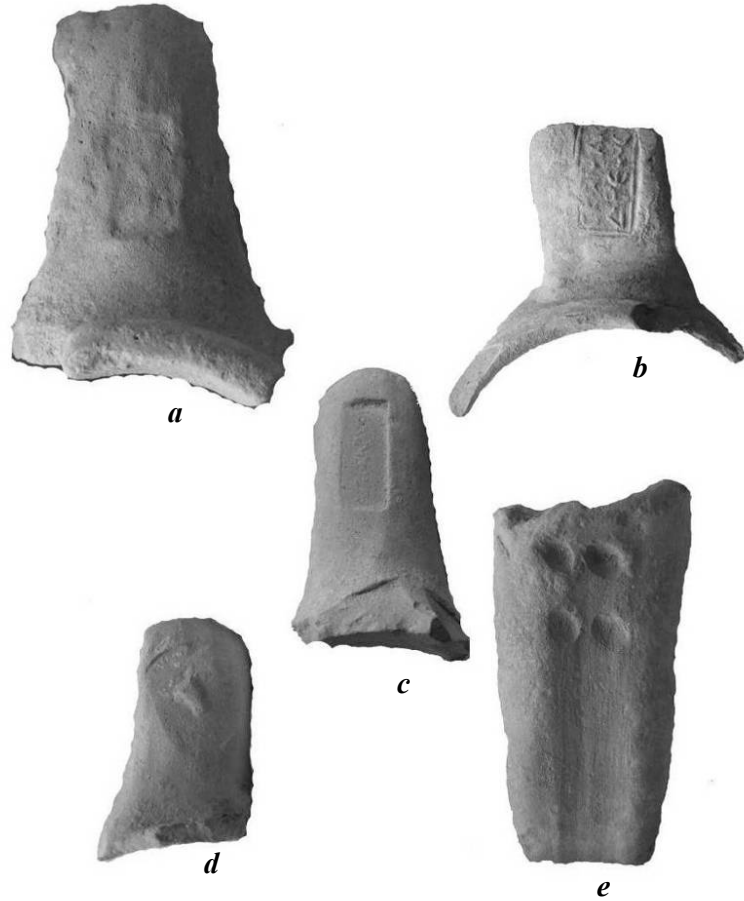

Res. 4.23. Bozcaada Kıyılarında yer alan sıgık ve kayalık alanları gösteren harita.

Res. 4.24. Bozcaada'nın doğu kıyılarını gösteren hava fotoğrafı.

Çanakkale Arkeoloji Müzesi tarafından gerçekleştirilen araştırmalar sırasında nekropol alanında bazı amphora kulpları bulunmuştur. Ele geçen kulplar aşırı derecede tahrip olmuş ve mühür yer alan kulplardaki yazılar silinmiş durumdadır. Mhrlerdeki yazılardan bazıları okunabilmektedir (Res. 4.25). Okunabilen kulplardan birinde Grekçe *ATHΣAPXOY* yani Atesarkhes'in anlamına gelen mühür yazı okunmaktadır (Res. 4.25c). Diğer bir kulpta ise Yunanca Skamandreu's 'un anlamına gelen *CKAMANΔPCΩC* mührü yer almaktadır (Res. 4.25b). Her iki mühürde sahip olduğu kişilerin ya da üreticilerin adını belirtmektedir.

Res. 4.25. Tenedos araştırmaları sırasında ele geçen bazı amphora kulpları.

Diğer kulplardan bir tanesi üzerinde yer alan damga mühürde, merkezde bir boğa kafası yer almakta ancak figürü çevreleyen lejantta yer alan yazı silinmiş durumdadır (Res. 4.26). Bu damga mühürlü kulp tipik Knidos amphoralarında yer alan mühürlere oldukça benzemektedir. M.Ö. 2. yüzyılda kullanılan Knidos amphoralarında, Knidos kent sikkelerinden adapte edilen çoğunlukla boğa kafası, aslan başı gibi figürler yer almakta bunun yanı sıra lejantta *Αριστοκλής* yazısı yer almaktadır (Grace 1985: 18). Bu yazı muhtemelen üreticinin adını göstermektedir (Res. 4.27). Tenedos örneğinde ise bu yazı okunamamaktadır.

Res. 4.26. Tenedos buluntusu M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen Boğa Kafası kabartmalı Knidos amphora mühürü.

Res. 4.27. M.Ö. 2. yüzyıla ait Boğa Kafası kabartmalı Knidos amphora mühürü. (Grace 1985, Lev.3, rs. 19).

Ele geçen az sayıda amphora mühürü adanın antik dönemlerdeki ticari faaliyetleri hakkında ve adanın kendisinin ürettiği bir amphora formunun olup olmadığını göstermekte yetersiz kalmaktadır. Okunabilen kuptardan amphoraların sadece ait olduğu tüccar ya da kişilerin isimlerinin yer aldığı yazılar okunabilmekte, amphoranın üretim yeri, içerisinde taşınan malzeme ile ilgili bilgiler bulunmamaktadır. Ele geçen mühürlerden sadece birisinin Knidos şehrine ait iyi bilinen bir amphora mühürüne ait olması dikkat çekicidir. Buda Tenedos/Bozcaada'da Knidos amphoraların ve buna bağlı olarak şarabın ada ticaretindeki dolaşımında yeri olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Kültürler arası ilişkilerin ortaya çıkarılması ve anlaşılması için antik dönem ticaretiyle ilgili ayrıntılı bilgiye sahip olmamız gerekmektedir. Bunun temel yolu da yazılı kaynakların yanı sıra ekonomik ilişkilerin somut verileri durumundaki amphoraları incelemekten geçmektedir. Antik dönem ticaretinin arkeolojik verilerinden biri olan amphoralar, buldukları merkezlerin ekonomik durumunu, ticareti yapılan ürünleri, ticaret biçimleri ve ticaret rotaları hakkında bilgiler sunması açısından önemlidir.

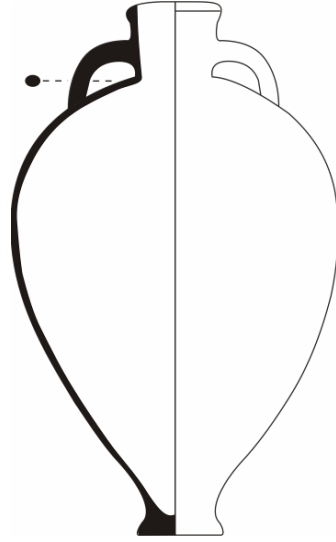
Adanın eski çağlardaki ticari faaliyetlerine ışık tutacak olan ve sualtı buluntuları olarak değerlendirdiğimiz amphoralar detaylı olarak incelenmiş, karşılaştırmalı tarihlemesi yapılarak kataloglanması gerçekleştirilmiştir. Çanakkale Arkeoloji Müzesi ve Bozcaada Kalesi, Amphora Teşhir Salonunda bulunan amphoralara genel olarak bakıldığında birçoğunun farklı dönemlere ait ve farklı bölgelerde üretilmiş olduğunu görmekteyiz. Birçok Ege adasında kendi kültürlerine özgü amphora formları üretilmiş olmasına rağmen Bozcaada’ da üretilmiş herhangi bir amphora tipi ya da üretim atölyesi henüz tespit edilememiştir. Buna rağmen adadan geldiği saptanan amphoraların adanın antik dönemlerdeki ticari faaliyetlerini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Müzeye getirilen amphoraların buluntu yerleri ile ilgili kesin bilgilere sahip olamayışımız, bu eserlerin incelenmesinde tipolojik özelliklerinin göz önünde tutularak, benzerleri ile karşılaştırma yönteminin kullanılması ile tarihlendirilmeye çalışılmıştır. Eserlerin buluntu yerlerinin kesin olmaması tarihleme güçlüğü yaratırken geniş bir bölgeden getirildiği varsayılan eserlerin, tanımlamalarının yanı sıra dağılım alanlarında ele alınması, dönemin deniz ticaret yolları hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Çanakkale Arkeoloji Müzesinde teşhirde bulunan amphoraların tümü, depolarda bulunan amphora türlerini temsil edecek biçimde toplam 17 amphoradan oluşmaktadır. Depolarda farklı türde bir amphora tipi bulunmamakta, dolayısıyla teşhirde bulunan amphoralar müzenin bünyesinde bulunan tüm amphoraların tipolojisi hakkında genel bilgi vermektedir.

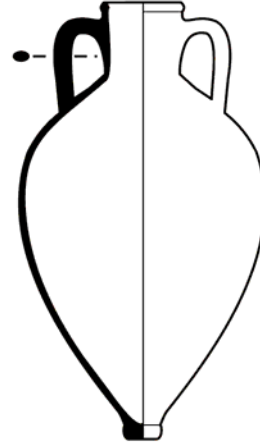
Envanter kayıtlarından incelendiği üzere Çanakkale Arkeoloji Müzesinin bünyesinde bulunan toplam 122 amphora, Bozcaada Kalesi Amphora Teşhir Salonu'nda da 35 tane olmak üzere toplam 157 amphora Bozcaada ve çevresinden müze bünyesine kazandırılmıştır (Tablo 4.2). Bu veriler Bozcaada / Tenedos ' un ticari faaliyetlerde antik çağlardaki yoğun etkinlik sürecini göstermektedir. Amphora sayısının yoğunluğu, antik dönemden itibaren bağcılık ve şarap üreticiliği yapıldığı bilinen Bozcaada /Tenedos şaraplarının ihracatı için kullanıldığını düşündürmektedir.

Buluntu Yeri: Bozcaada / Tenedos	Adet
1969 (Nekropol Alanı Kazısı)	2
1972	70
1972 (Nekropol Alanı Kazısı)	3
1989	25
1990 (Bozcaada Açıkları - deniz)	21
1990 (Nekropol Alanı Kazısı)	1 (Amphora Mezar)
Bozcaada Kalesi, Amphora Teşhir Salonu	35
Toplam:	157

Tablo 4.2. Tenedos/Bozcaada' da ele geçen amphoraların yıllara göre dağılımını gösteren tablo.

Katalog No:	1
Envanter No:	005 (Bozcaada Kalesi Amphora Teşhir Salonu)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Miletos / Samos grubu
Hamur Katkıları:	Mika katkılı
Hamur Rengi:	Açık kahverengi
Ölçüler:	Yükseklik: 65 cm. Ağız Çapı: 14,5 cm. Gövde Çapı: 43 cm.
Tarihleme:	M.Ö. 7. yüzyıl- 6. yüzyılın ilk çeyreği
Karşılaştırma:	Cook-Dupont 1998: 173, r.23.9/a, Şenol 2003:9, Johnson 1990:48, r.7
Dağılım Alanı:	Karadeniz, Doğu Akdeniz, Kıbrıs, Khios, Güney İtalya, Kuzey Ege, Yunanistan
Tanım:	Dışa çekik üçgen formulu ağız kenarına, kalın ve silindirik boyuna, boynun ortasından başlayarak omuzda gövdesi ile birleşen oval kesitli kulplara, oval gövdeye ve yüksek konik formulu kaideye sahiptir.

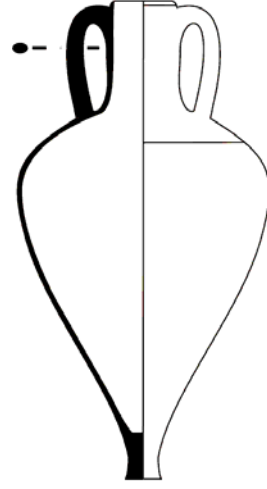

Katalog No:	2
Envanter No:	3002 (Çanakkale Arkeoloji Müzesi)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Khios Amphorası Tip II
Hamur Katkıları:	Mika, kum
Hamur Rengi:	Açık kahverengi

Ölçüler:	Yükseklik: 60 cm. Ağız Çapı: 11,5 cm. Gövde Çapı: 30 cm.
Tarihleme:	M.Ö. 550 - 500
Karşılaştırma:	Arthur 1989: 88-90; Barnea 1989:135; Doğer 1991: 84,r.73
Dağılım Alanı:	Yunanistan, Ege adaları, Anadolu, Suriye ve Doğu Akdeniz

Tanım:

Dışa dönük yuvarlak ağız kenarlı, şişkin kısa boyunlu, boyundan omuza dik inen şerit kulplar, yumurta formulu şişkin gövdeli olup sağlam durumdadır. Üzeri yer yer özellikle deniz çökeltileriyle kaplıdır.

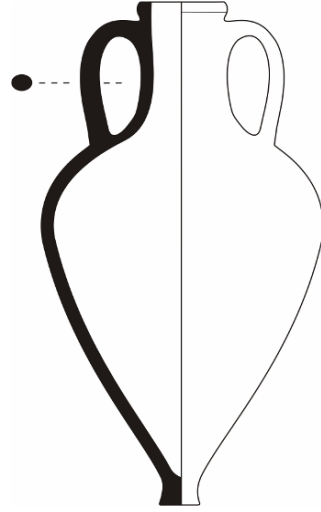

Katalog No:	3
Envanter No:	2998 (Çanakkale Arkeoloji Müzesi)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Lesbos Amphorası
Hamur Katkıları:	Mika, kum
Hamur Rengi:	Açık kahverengi

Ölçüler:	Yükseklik: 57 cm. Ağız Çapı: 10 cm. Gövde Çapı: 27,5 cm.
Tarihleme:	M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısı
Karşılaştırma:	Cook-Dupont 1998: 157, r. 23.4/h, Doğer 1991: 101, r.104
Dağılım Alanı:	Anadolu, Ege, Yunanistan

Tanım:

Ağzın sağ kısmındaki kırık dışında sağlam durumda olup dar ağızlı, dışa taşkın bilezik dudaklı, dar boyunlu, boyundan omuza bağlanan çift oval kulplu, oval geniş omuzlu, dibe doğru daralan konik gövdeli, sivri diplidir. Üzeri yer yer özellikle deniz çökeltileriyle kaplıdır.

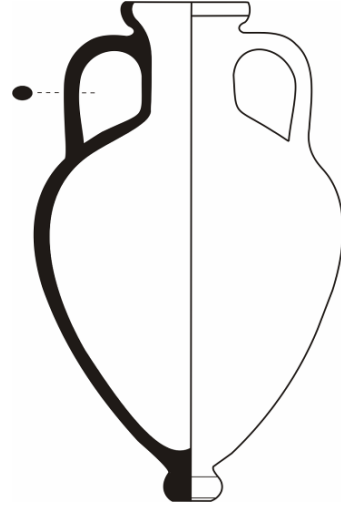

Katalog No:	4
Envanter No:	2997 (Çanakkale Arkeoloji Müzesi)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Lesbos Amphorası
Hamur Katkıları:	Mika, kum
Hamur Rengi:	Kahverengi

Ölçüler:	Yükseklik: 65 cm. Ağız Çapı: 11 cm. Gövde Çapı: 20 cm.
Tarihleme:	M.Ö. 6. yüzyıl sonu M.Ö. 5. yüzyıl ilk çeyreği
Karşılaştırma:	Cook-Dupont 1998: 163, r.23.5/c, Doğer 1991: 101 r.105
Dağılım Alanı:	Anadolu, Ege, Yunanistan

Tanım:

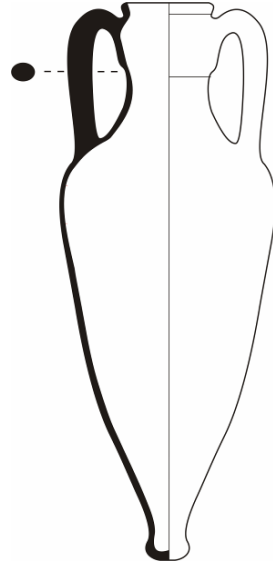
Dudak kısmındaki kırık dışında sağlam durumda olup, dar ağızlı, dışa taşkın bilezik dudaklı, dar boyunlu, boyundan omuza bağlanan çift oval kulplu, oval geniş omuzlu, dibe doğru daralan konik gövdeli, sivri diplidir. Üzeri az miktarda deniz çökeltileriyle kaplıdır.

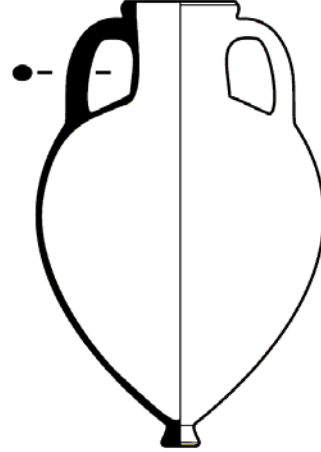
Katalog No:	5
Envanter No:	2994 (Çanakkale Arkeoloji Müzesi)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Miletos / Samos Grubu
Hamur Katkıları:	Mika, kum
Hamur Rengi:	Kahverengi

Ölçüler:	Yükseklik: 60 cm. Ağız Çapı: 11 cm. Gövde Çapı: 20 cm.
Tarihleme:	M.Ö. 5. yüzyılın ortaları
Karşılaştırma:	Cook-Dupont 1998: 179, r.23.10/d, Şenol 2003:9, Johnson 1990:48, r.7, Carlson 2003:68, r.5a, Doğer 1991: 103, r.109, Greene-Bass 2003: 192, ş.2
Dağılım Alanı:	Karadeniz, Doğu Akdeniz, Kıbrıs, Khios, Güney İtalya, Kuzey Ege, Yunanistan.

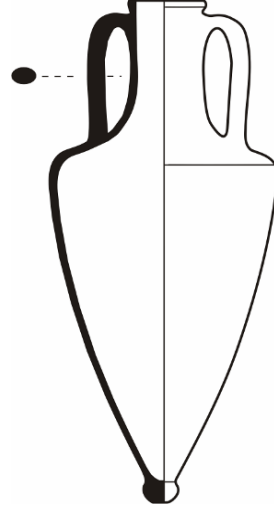
Tanım:	Tamamen sağlam durumda olup dışı çekik şişkin badem formulu ağız kenarına, silindirik ve kalın bir boyuna, boynun ortasından başlayarak omuzda gövdeyle birleşen oval kesitli dikey ulplara, dar alçak konik formulu halka kaideye sahiptir. Üzeri az miktarda deniz çökeltileriyle kaplıdır.
---------------	---

Katalog No:	6
Envanter No:	002 (Bozcaada Kalesi, Amphora Teşhir Salonu)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Khios Amphorası Tip III B
Hamur Katkıları:	Mika, kum
Hamur Rengi:	Açık kahverengi
Ölçüler:	Yükseklik: 75 cm. Ağız Çapı: 12,5 cm. Gövde Çapı: 40 cm
Tarihleme:	M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısı
Karşılaştırma:	Arthur 1989, 88-90; Barnea 1989, 135; Doğer 1991: 84, r.75 Alpözen 1995: 83, Cook-Dupont 1998: 150, r 23.2/f
Dağılım Alanı:	Yunanistan, Ege, Anadolu ve Doğu Akdeniz.
Tanım:	Tamamen sağlam olup, dar ağızlı, bilezik dudaklı, dışa doğru hafif bombe yapan kısa boyunlu, boyundan omuzlara bağlanan çift kulplu, düşük omuzlu, omuzdan dibe doğru daralarak düğme tutamakla son bulmaktadır. Üzeri az miktarda deniz çökeltileriyle kaplıdır.

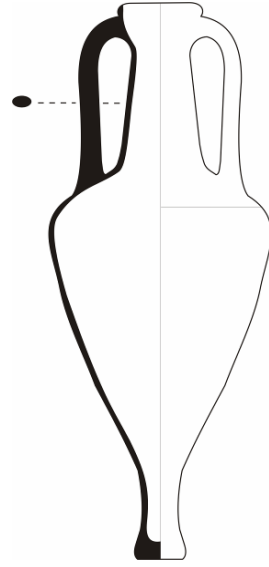
Katalog No:	7
Envanter No:	2993 (Çanakkale Arkeoloji Müzesi)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Miletos / Samos Grubu
Hamur Katkıları:	İnce kum
Hamur Rengi:	Açık kahverengi
Ölçüler:	Yükseklik: 55 cm. Ağız Çapı: 14,5 cm. Gövde Çapı: 34 cm.
Tarihleme:	M.Ö. 5. yüzyılın ortaları
Karşılaştırma:	Cook-Dupont 1998: 179, f.23.10/d, Şenol 2003:9, Johnson 1990:48, r.7, Carlson 2003:68, r.5a, Doğer 1991:103, r.109, Grene-Bass 2003: 192, ş.2
Dağılım Alanı:	Karadeniz, Doğu Akdeniz, Kıbrıs, Khios, Güney İtalya, Kuzey Ege, Yunanistan
Tanım:	Dışa dönük ağız kenarlı, kısa boyunlu, boyundan omuza bağlanan oval kulplu, yuvarlak şişkin gövdeli, kaideli ve çukur dipli forma sahip olan amphora sağlam durumdadır. Üzeri yer yer özellikle deniz çökeltileriyle kaplıdır.

Katalog No:	8
Envanter No:	3007 (Çanakkale Arkeoloji Müzesi)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Proto Rodos
Hamur Katkıları:	Mika, kum
Hamur Rengi:	Kırmızı hamurlu

Ölçüler:	Yükseklik: 70 cm. Ağız Çapı: 11 cm. Gövde Çapı: 35 cm.
Tarihleme:	M.Ö. 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başları
Karşılaştırma:	Şenol 2003: 17, Tezgör 2003: 191, r.9
Dağılım Alanı:	Güney Ege, Karadeniz, Doğu Akdeniz
Tanım:	

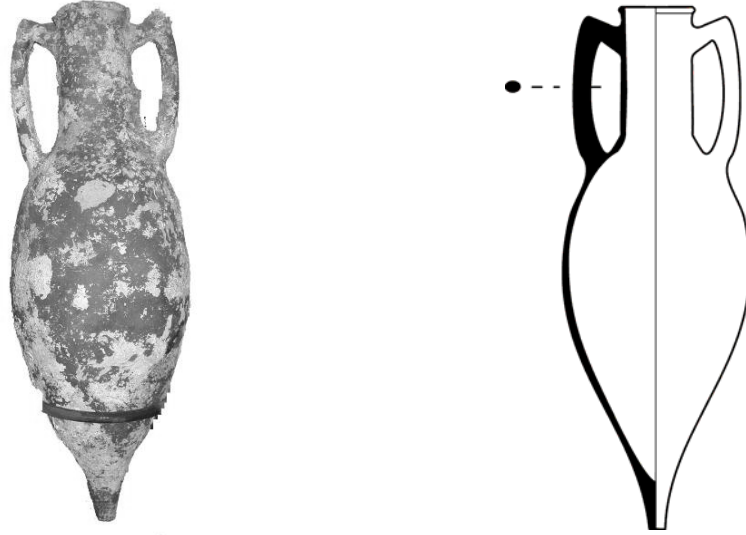
Tamamen sağlam durumda olup dışa çekik üçgen profilli ağız kenarına, uzun silindirik, boynun üstünden başlayarak omuzda amphorayla birleşen kalın, oval kesitli kulplara, omuzda genişledikten sonra kaideye doğru daralan gövdeye, içi oyuk dışa doğru üçgen profilli kozalak formu kaideye sahiptir.

Katalog No:	9
Envanter No:	001 (Bozcaada Kalesi, Amphora Teşhir Salonu)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Heraklia Amphorası Tip II
Hamur Katkıları:	Mika, kum
Hamur Rengi:	Kırmızıya yakın kahverengi hamurlu

Ölçüler:	Yükseklik: 80 cm. Ağız Çapı: 10,5 cm. Gövde Çapı: 40 cm.
Tarihleme:	M.Ö. 4-3. yüzyıl
Karşılaştırma:	Tezgör 2003: 191, r.1a, Owen 1971:123-124, Alpözen 1995: 99, Eiseman 1973: 20, Doğer 1991: 117, r.129
Dağılım Alanı:	Ege, Marmara, Karadeniz
Tanım:	

Tamamen sağlam durumda olup ince bilezik dudaklı, dar ağızlı, uzun dar boyunlu, boyundan omuza bağlanan uzun çift kulplu, hafif geniş omuzlu, dibe doğru daralan konik gövdeli, düğme tutamaktır. Üzeri yer yer özellikle deniz çökeltileriyle aplatır.

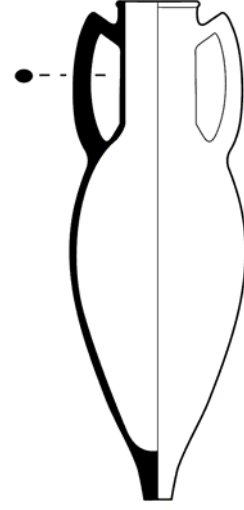
Katalog No:	10
Envanter No:	2989 (Çanakkale Arkeoloji Müzesi)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Rhodos Amphorası
Hamur Katkıları:	Mika, kum
Hamur Rengi:	Kırmızıya yakın açık kahverengi

Ölçüler:	Yükseklik: 82 cm. Ağız Çapı: 13,5 cm. Gövde Çapı: 26,5 cm.
Tarihleme:	M.Ö. 2. yüzyıl sonu 1. yüzyıl başları
Karşılaştırma:	Alpözen 1995: 93-94; Doğer 1992: 91, r.87, Siciallano-Sibella 1991: 89

Dağılım Alanı: İtalya, Yunanistan, Ege, Anadolu ve Doğu Akdeniz.

Tanım:

Sağlam durumda olup, dar ağızlı, ince bilezik dudaklı, uzun dar boyunlu, boyundan omuza bağlanan uçları hafif sivri çift kulplu dar omuzlu, dibe doğru daralan oval uzun konik gövdeli, sivri dipli bir forma sahiptir. Dip kısmı hafif kırık üzeri ve sağ kulp yer yer deniz çökeltileriyle kaplıdır

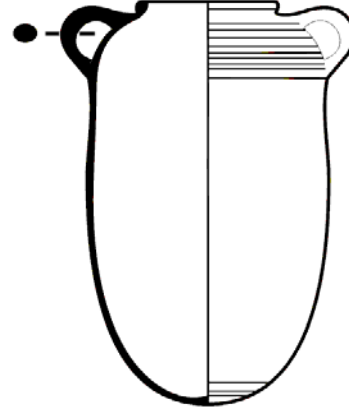
Katalog No:	11
Envanter No:	2990 (Çanakkale Arkeoloji Müzesi)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Rhodos Amphorası
Hamur Katkıları:	Mika, kum
Hamur Rengi:	Kırmızıya yakın açık kahverengi

Ölçüler:	Yükseklik: 84 cm. Ağız Çapı: 12,5 cm. Gövde Çapı: 25 cm.
Tarihleme:	M.Ö. 1. yüzyıl
Karşılaştırma:	Alpözen 1995: 94, Doğer 1991: 91, r.87, Siciallano-Sibella 1991: 89

Dağılım Alanı: İtalya, Yunanistan, Ege, Anadolu ve Doğu Akdeniz.

Tanım:

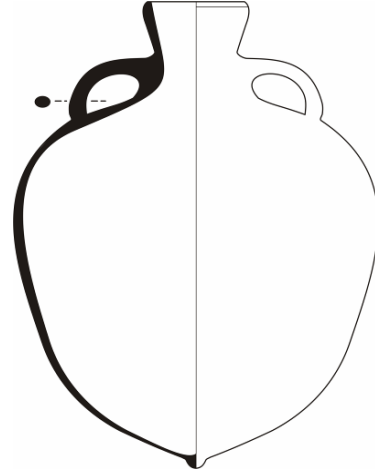
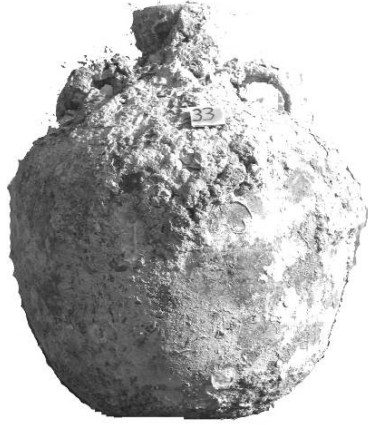
Sağlam durumda olup, dar ağızlı, ince bilezik dudaklı, uzun dar boyunlu, boyundan omuza bağlanan uçları hafif sivri çift kulplu dar omuzlu, dibe doğru daralan oval uzun konik gövdeli, sivri dipli bir forma sahiptir. Üzeri yer yer özellikle boyun ve kulp kısmı deniz çökeltileriyle kaplıdır.

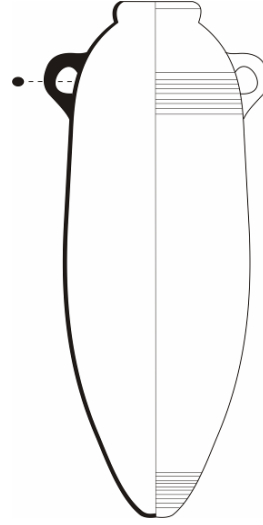
Katalog No:	12
Envanter No:	3008 (Çanakkale Arkeoloji Müzesi)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Suriye - Filistin Amphorası
Hamur Katkıları:	Mika, kum
Hamur Rengi:	Açık kahverengi

Ölçüler:	Yükseklik: 79 cm. Ağız Çapı: 13 cm. Gövde Çapı: 22 cm.
Tarihleme:	M.S. 3 - 4. yüzyıl
Karşılaştırma:	Alpözen 1995: 64; Peacocke - Williams 1986
Dağılım Alanı:	Anadolu, Suriye ve Doğu Akdeniz Bölgesi
Tanım:	

Sağlam durumda olup ince dudaklı, dar ağızlı, boyunsuz, dar omuzlu, silindir gövdeli ve yuvarlak diplidir. Omuzda ve dip kısmında yivler bulunmakta olup omuzdan gövdeye bağlanan küçük çift kulpludur. Kabın üzeri yer yer deniz çökeltileri ile kaplıdır.

Katalog No:	13
Envanter No:	033 (Bozcaada Kalesi Amphora Teşhir Salonu)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Geç Roma II, LR II- Kuzmanov XIX
Hamur Katkıları:	Mika-kireçtaşı katkılı
Hamur Rengi:	Açık kahverengi
Ölçüler:	Yükseklik: 55 cm. Ağız Çapı: 13 cm. Gövde Çapı: 30 cm.
Tarihleme:	M.S. 4. yüzyıl sonu 5. yüzyıl başları
Karşılaştırma:	Abedie 1989: 51-52, Alpözen 1975:29, ş.3, Alpözen 1995:111, Bjelajac 1996:68, Şenol 2003: 98, Peacock-Williams 1986: 183-184, ş.101
Dağılım Alanı:	Doğu Akdeniz, Kuzey Afrika, Ege, Marmara, Karadeniz ve Batı İngiltere
Tanım:	Ucu yuvarlaklaştırılmış huni formu dışı çekik ağız kenarlı, konik bir boyun ve boynun üst bölümüyle omuz arasında oval kesitli kulplara sahiptir. İçi dolu, küçük bir çıkıntıyla belirlenen kaideye ve oval gövde formuna sahip olup gövdenin üst kısmı ince yivlerle kaplıdır. Gövde boyun ve kulp kısmı başta olmak üzere yoğun bir şekilde deniz çökeltileriyle kaplıdır.

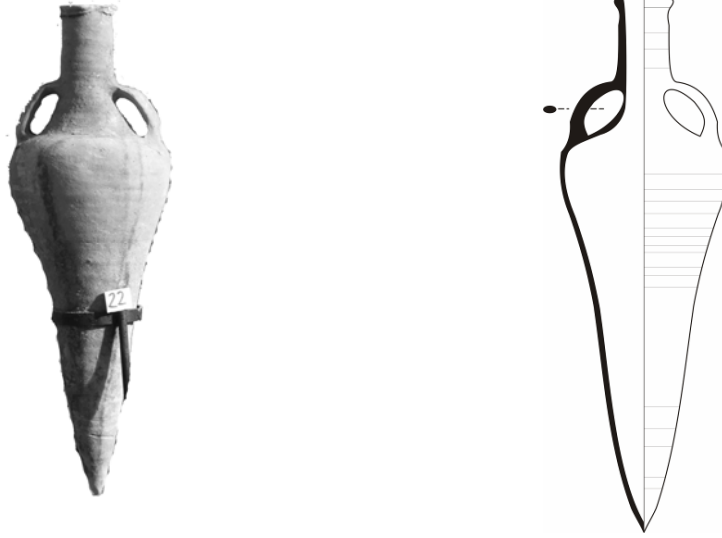

Katalog No:	14
Envanter No:	037 (Bozcaada Kalesi Amphora Teşhir Salonu)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Suriye - Filistin Amphorası
Hamur Katkıları:	Mika, kum
Hamur Rengi:	Açık kahverengi

Ölçüler:	Yükseklik: 60 cm. Ağız Çapı: 11 cm. Gövde Çapı: 20 cm.
Tarihleme:	M.S. 4. yüzyıl - 6. yüzyıl sonu
Karşılaştırma:	Zemer 1977: 61, Lloyd 1984: 20-21, Pecocke-Williams 1986: 199, Siciallano-Sibella 1991: 103, Alpözen 1995: 66
Dağılım Alanı:	Güney ve Doğu Akdeniz, Batı Karadeniz, Kuzey Afrika

Tanım:

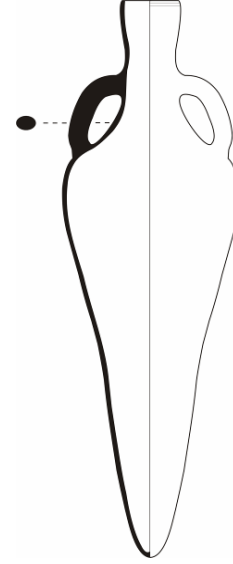
İnce bilezik dudaklı, dar ağızlı, boyunsuz, dar omuzlu, silindir torpido gövde formu olup, daralarak son bulan oval diplidir. Omuzdan gövdeye bağlanan küçük yuvarlak çift kulak kulpludur. Omuzda ve dipte yivler bulunmaktadır.

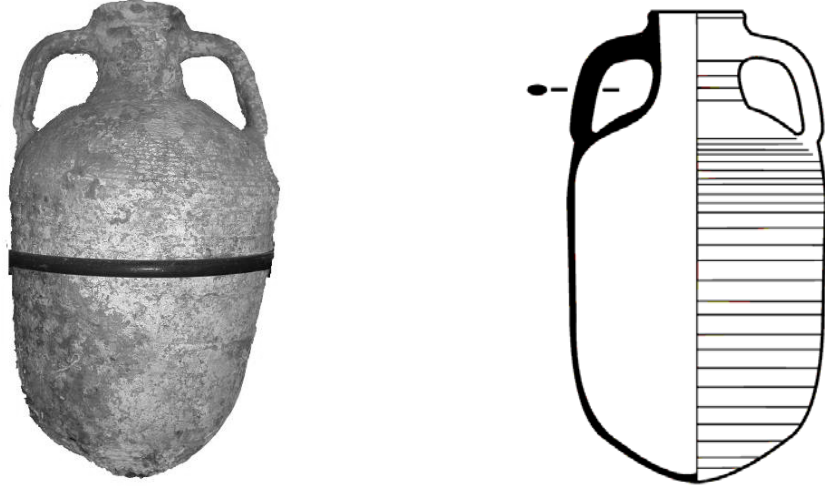
Katalog No:	15
Envanter No:	022 (Bozcaada Kalesi Amphora Teşhir Salonu)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Sinop Amphorası
Hamur Katkıları:	Mika, kum
Hamur Rengi:	Kırmızı yakın açık kahverengi

Ölçüler:	Yükseklik: 68 cm. Ağız Çapı: 8 cm. Gövde Çapı: 23 cm.
Tarihleme:	M.S. 4. yüzyıl - 5. yüzyılın ilk yarısı
Karşılaştırma:	Tezgör-Tatlıcan 2000: 319, r. 3, Tezgör-Dereli:2000: 223, f.d, Alpözen 1975: 23, L.3 r.9
Dağılım Alanı:	Karadeniz, Marmara, Kuzey Ege.

Tanım:	Havuç tipli olup, dar uzun bir boyuna, çift halka dudaklara ve ince uzun gövdeye sahiptir. Gövdede yivler mevcuttur. Ağızdaki kırık dışında sağlam durumda olup üzeri temizdir.
---------------	---

- Katalog No:** 16
Envanter No: 013 (Bozcaada Kalesi Amphora Teşhir Salonu)
Buluntu Yeri: Bozcaada
Amphora Tipi: Sinop Amphorası
Hamur Katkıları: Mika, kalsit, kuvarst
Hamur Rengi: Kırmızıya yakın devetüyü
- Ölçüler:** Yükseklik: 68 cm. Ağız Çapı: 8 cm. Gövde Çapı: 23 cm.
Tarihleme: M.S. 4. yüzyıl - 5. yüzyılın ilk yarısı
Karşılaştırma: Tezgör-Tatlıcan 1998: 429, r.9, Alpözen 1975:23, L.3r.9, Tezgör-Dereli:2000: 223, f.b, Tezgör-Tatlıcan 2000: 319, r. 2
Dağılım Alanı: Karadeniz, Marmara, Kuzey Ege.
- Tanım:** Havuç tipli olup, dar uzun bir boyuna, çift halka dudaklara ve ince uzun gövdeye sahiptir. Gövdede alta doğru burgu görünümünde kıvrımlar mevcuttur.

Katalog No:	17
Envanter No:	2973 (Çanakkale Arkeoloji Müzesi)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Geç Roma Dönemi LRA 1, Kuzmanov 13 amphorası
Hamur Katkıları:	Mika, kum, kireç
Hamur Rengi:	Açık kiremit renkli.

Ölçüler:	Yükseklik: 53 cm. Ağız Çapı: 10,2 cm. Gövde Çapı: 29,6 cm.
Tarihleme:	M.S. 6. yüzyıl sonu 7. yüzyıl başları
Karşılaştırma:	Abadie 1989: 53, r.10, Bjelajac 1996: 75, r.135, Şenol 2003: 85, Alpözen 1995:113, Bonifay 1989: 24, r. 5/2
Dağılım Alanı:	Doğu Karadeniz, Anadolu, Yunanistan, Kıbrıs, Lübnan, Suriye, İngiltere, Doğu Akdeniz, İspanya, G.İtalya, Güney Fransa, Ege

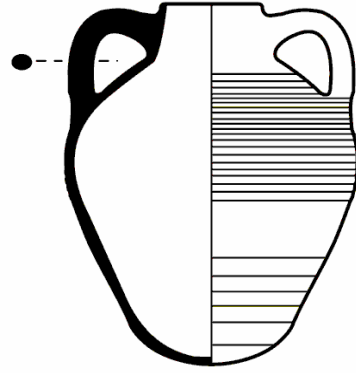
Tanım:	Sağlam durumda olan amphora Bizans döneminin özelliklerini yansıtan yivlere sahiptir. Ucu sivriltilmiş dışa çekik dik ağız kenarlı, kısa dar boyunlu, boyundan omuza bağlanan çift yayvan kulplu, oval omuzlu, dibe doğru daralan silindirik gövdeli forma sahiptir. Yuvarlak dipli olan ve gövdesi yivlerle kaplı olan amphoranın üzeri deniz çökeltileri ile kaplıdır.
---------------	--

Katalog No:	18
Envanter No:	2975 (Çanakkale Arkeoloji Müzesi)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Geç Roma Dönemi LRA 1
Hamur Katkıları:	Mika, kum, kireç.
Hamur Rengi:	Açık kiremit renkli.

Ölçüler:	Yükseklik: 53 cm. Ağız Çapı: 10,2 cm. Gövde Çapı: 23,5 cm.
Tarihleme:	M.S. 6. yüzyıl sonu 7. yüzyıl başları
Karşılaştırma:	Abadie 1989: 53, r.10, Bjelajac 1996: 75, r.135, Şenol 2003: 85, Alpözen 1995:113, Bonifay 1989: 24, r. 5/2
Dağılım Alanı:	Doğu Karadeniz, Anadolu, Yunanistan, Kıbrıs, Lübnan, Suriye, İngiltere, Doğu Akdeniz, İspanya, G.İtalya, Güney Fransa, Ege

Tanım:	Sağlam durumda olan amphora dik ağız kenarlı, ince bilezik dudaklı, kısa dar boyunlu, boyundan omuza bağlanan çift yayvan kulplu, oval omuzlu, dibe doğru daralan silindirik gövdeli forma sahiptir. Yuvarlak dipli olan ve gövdesi yivlerle kaplı olan amphoranın üzeri deniz çökeltileri ile kaplıdır.
---------------	--

Katalog No:	19
Envanter No:	2954 (Çanakkale Arkeoloji Müzesi)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Bizans Amphorası, Ganos tip I
Hamur Katkıları:	İnce kum
Hamur Rengi:	Açık kahverengi

Ölçüler:	Yükseklik: 31 cm. Ağız Çapı: 8 cm. Gövde Çapı: 26 cm.
Tarihleme:	M.S. 12. - 13. yüzyıl
Karşılaştırma:	Alpözen 1995: 116, Bass 1975: 38 r.12, Günsenin 1989:269-270, Şenol 2003: 117

Dağılım Alanı:	Karadeniz, Ege, Marmara, Kuzey Batı Karadeniz, Anadolu
Tanım:	

Tamamen sağlam durumda olup kaba yapılı, dar ağızlı, kısa dar ve konik bir boyuna sahip, boyun üzeri ile omuz arasında oval üzeri tamamıyla yivlerle kaplı omuzda genişleyen kısa, oval armudi gövdeye sahip olup düz diplidir. Yüzeyi yer yer deniz çökeltileri ile kaplıdır.

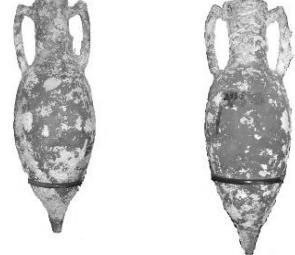

Katalog No:	20
Envanter No:	003 (Bozcaada Kalesi Amphora Teşhir Salonu)
Buluntu Yeri:	Bozcaada
Amphora Tipi:	Bizans Amphorası, Günsenin tip III
Hamur Katkıları:	Kum
Hamur Rengi:	Kahverengi

Ölçüler:	Yükseklik: 65 cm. Ağız Çapı: 8 cm. Gövde Çapı: 30 cm.
Tarihleme:	M.S. 12. yüzyıl ortaları M.S. 13. yüzyıl başları
Karşılaştırma:	Günsenin 2001:125 f.9, Bakırsız 1989:75, Şenol 2003:119
Dağılım Alanı:	Batı Karadeniz, İtalya, Bulgaristan, Romanya, Kıbrıs, İsrail, Ege, Akdeniz ve Karadeniz kıyıları.

Tanım:

Ucu yuvarlaklaştırılmış dışa çekik ağız kenarlı, ağız kenarının altından başlayarak ağız kenarı seviyesini aşarak yükselen ve omuzda birleşen kulp bağlantılarına sahip olup, gövde tamamıyla yivlidir, gövde oval formlu olup dibe doğru daralan füze gövdelidir. Bizans kaynaklarında Magariko adı verilen kulaklı melek olarak adlandırılmaktadır. (Günsenin 1989)

 <p>M.Ö. 7. yüzyıl- 6. yüzyıl (Kat. No. 1-4)</p>	→	 <p>M.Ö. 5. yüzyıl (Kat. No. 5-7)</p>
 <p>M.Ö. 4. yüzyıl (Kat. No. 8-9)</p>	→	 <p>M.Ö. 2. yüzyıl- 1. yüzyıl (Kat. No. 10-12)</p>
 <p>M.S. 3. yüzyıl- 4. yüzyıl (Kat. No. 12-13)</p>	→	 <p>M.S. 4. yüzyıl- 6. yüzyıl (Kat. No. 15-16)</p>
 <p>M.S. 6. yüzyıl- 7. yüzyıl (Kat. No. 17-18)</p>	→	 <p>M.S. 12. yüzyıl- 13. yüzyıl (Kat. No. 19-20)</p>

Tablo 4.3. Ada buluntusu amphoraların kronolojik tablosu.

İncelemede toplam 157 amphoradan tüm koleksiyonu temsilen 20 amphora ele alınmıştır. Amphoraların en erkeninin M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendiği ve en geçinin ise M.S. 12. yüzyıla tarihlendiği geniş bir kronoloji arz etmektedir (Tablo 4.3).

Tablodan da görüldüğü üzere Çanakkale Arkeoloji Müzesi ve Bozcaada Kalesi Amphora Teşhir Salonu'nda yer alan amphoraların geniş bir dönemi kapsadıkları anlaşılmaktadır. Amphoraların çoğunun müzeye Bozcaada'dan getirildiği göz önüne alınırsa antik dönemden itibaren Bozcaada/Tenedos'un ticari faaliyetlerinin dikkate değer ölçüde, geniş bir zaman dilimi içinde yoğun bir şekilde devam ettiğini görmekteyiz. Bu çeşitlilikte amphoraların bulunması adanın ürettiği şarabı ihraç ettiğini düşündürmektedir. Bunun yanı sıra adanın ürettiği ve ihraç ettiği düşünülen şarabı, kendine ait bir amphora tipiyle temsil etmemesi düşündürücüdür. Adanın ürettiği şarabın farklı amphora tipleriyle ihraç etmesi, adada yapılan yerel üretimin dış pazarlara direkt olarak değil de yan üretici konumuyla kaliteli şarabı temsil eden diğer merkezlere ait amphora tipleriyle pazarlayarak gelişmiş bir ticari taktik uygulandığı varsayımını da doğurmaktadır. Ancak M.Ö. 4. yüzyılda basılmış bir Tenedos sikkesi üzerinde bir üzüm salkımı görülmesine rağmen, antik kaynaklar Bozcaada/Tenedos bağıcılığı ve şarabı ile ilgili olarak fazla bilgi vermemektedir.

Ada yüzeyindeki arkeolojik buluntuların fakirliğine karşın sualtındaki araştırmalar sonucu tespit edilen arkeolojik eserler ve olası batık noktaları ile Çanakkale Müzesi ve Bozcaada Kalesi' ne getirilen 200'e yakın amphora, adanın antik dönemler boyunca denizcilik faaliyetlerinin yoğun bir şekilde gerçekleştirdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Yüzeyde yapılan gözlemler sonucu, adanın hemen her yerinde rastlanan monolit andezit sütun parçalarının sütunlu cadde, agora veya başka bir yapıya ait olabileceği, çok sayıdaki Attik-Efes tipli mermer sütun altlıkların Strabon'un da bahsettiği nitelikte bir Apollon Smintheus tapınağı (Strabon, *Geographia* XIII. I.46) gibi büyük ve görkemli bir yapıya ait olabileceği ayrıca adada Dor ve Korinth düzenlerinde yapıların bulunduğu sonucu çıkarılabilmektedir. Ada üzerinde rastlanan birçok sütun ve mimari parçaların liman yapılarına ait olabileceği gibi sualtında saptanan arkeolojik verilerin çeşitliliği de adanın ilerleyen dönemlerde detaylı olarak araştırılmasını gerektirmektedir.

V. TENEDOS/BOZCAADA KIYISAL KULLANIMI

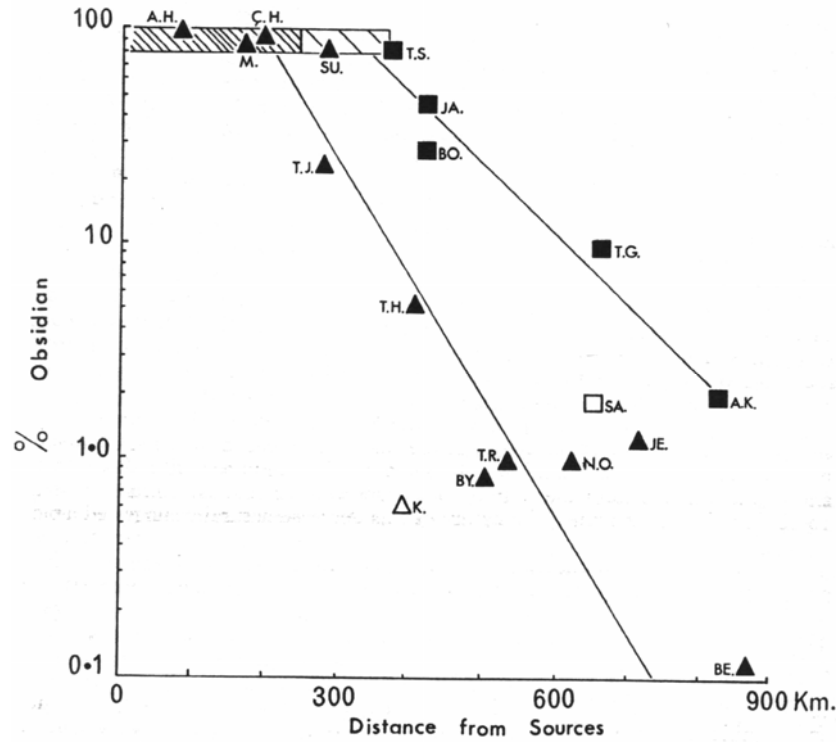
Tez çalışmasının ana kısmını oluşturan bu bölümde Tenedos/Bozcaada'nın kıyusal kullanımını üzerine yaklaşımlar ve olası liman bölgelerinin tespiti için yapılabilecek çalışmalar ele alınmıştır. Öncelikle adanın geçmiş dönemlerdeki deniz ticaretindeki rolü bir takım ticaret modelleri çerçevesinde ele alınmaya çalışılmış, bunun yanı sıra arkeolojide kıyusal kullanım üzerine yapılan araştırmalar ve oluşturulan modellemeler incelenerek, bunun adaya uygulanabilirlik kabiliyetleri ve olası modellemelerin nasıl yapılabileceği konusu değerlendirilmiştir. Bu veriler ışığında adanın denizcilikteki kıyusal kullanım kabiliyetleri ve denizcilik tarihi Bronz Çağ, Antik Çağ, Ortaçağ ve Osmanlı/Türk dönemlerini kapsayan bir süreçte ele alınmıştır.

A. Arkeolojide Ticaret Modelleri

Tenedos/Bozcaada'nın Eski Çağ denizciliğinde yer aldığı bölgedeki ticari etkinlikler içerisindeki önemi ve yeri ile kıyusal kullanım yapısını ele almadan önce, öncelikle adanın mevcut ticari modeller içerisinde yer alan konumuna bakmak gerekir. Ticaret birçok değişik maddenin alım-satımıyla ilgili bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Bu maddeler en üst düzeyde gereksinimi olan maddelerden, çeşitli statü sembolleri, beğeni ve ihtiyaçların karşılanmasını amaçlayan maddelere değin çok çeşitlidir. Arkeoloji'nin en önemli amaçlarından biri eski çağlarda kültürler neden değişti ve bu kültürel değişimin ne tür bir mekanizma sonucu ortaya çıktığını açıklamak olarak kabul edilebilir. Söz konusu kültür değişim sürecinin meydana gelmesinde şüphesiz ticaret veya değiş-tokuş yadsınamayacak önemde bir rol oynamıştır. Renfrew ticareti; malların barışçıl insanlar aracılığıyla değiş-tokuşu, taşınması, karşılıklı trafiği ya da herhangi bir mekanizma ile malların uzak mesafeden temin edilmesi olarak tanımlamaktadır (Renfrew 1969).

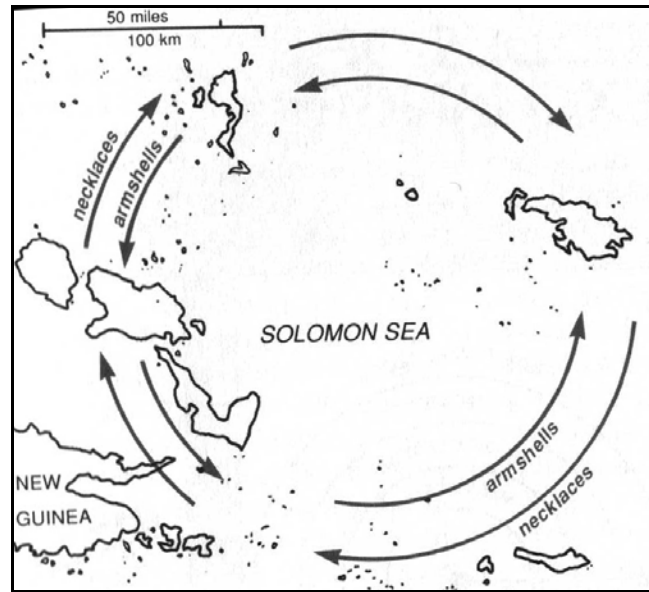
Karşılıklı Değiş-tokuş Modeli (Reciprocity): Bu değiş tokuş sistemi daha çok iki birey veya iki sosyal grup arasında gerçekleşir. Bunlardan birisi diğerini ziyaret ederek her birinin sahip olduğu ürün değiş tokuş yapılır. Bazen değiş tokuş süreci her iki tarafın kontrol ettikleri bölgelerin sınır noktalarında gerçekleşebilir (Torrence 1986).

Direk Gidip Alıp Getirme Modeli (Direct Access Model): İlk olarak Melos adası obsidyenin nasıl olurda en erken Mezolitik dönemden itibaren Ege dünyasının çok farklı coğrafyalarında ele geçirildiğini açıklamak için ileri sürülmüştür. Bu tartışmaya göre obsidyen ihtiyacı bu adaya deniz yoluyla yapılan düzensiz ziyaretlerle elde edilmiş yani ihtiyacı olan buradan gidip obsidyen ihtiyacını gidermiştir ve adayı obsidyen için ziyaret eden tüketicidir (Torrence 1984).

Res. 5.1. Down-the-Line Ticaret Modeli kullanılan modelleme diyagramını gösteren örnek (Renfrew ve Bahn 1991:326).

“Down-the-line” Ticaret Modeli: Bu eski çağ ticaret modelinde alınan nesnelerin belirli miktarının komşu topluma aktarılması sonucu olarak kaynaktan mesafe olarak uzaklaştıkça o kaynakla bağlantılı olan nesnelerin sayıca az oranda ele geçmesi anlayışına dayanır. Bu sistemi uygulayan arkeologlar daha çok “*Regression Analysis*” veya “*Fall-off Curve*” olarak adlandırılan diagramları kullanır. Diagramda X eksenini kaynağa olan uzaklık, Y eksenini ise değiş tokuş yapılan miktarı simgeler (Res. 5.1) (Renfrew ve diğerleri 1966; 1968).

Res. 5.2. Kula Ticaret Ağı gösteren resim (Renfrew ve Bahn 1991:309).

Prestij Zinciri Modeli (Prestige Chain Model): Bu model ilk kez Ege ve Balkanlar’da özel kullanıma yönelik değerli nesnelerin nasıl kaynağından daha uzak noktalara eriştiği üzerine yoğunlaşan çalışmalarda kullanılır. Örneğin Pasifik Bölgesi’nde Melanezya’da “*Kula Sistemi*” olarak adlandırılan hediye alışverişi ve karşılıklı değiş tokuş sistemi ve beraberinde gelişen kültürel etkileşim çok sayıda arkeologun ticaret konusundaki fikirlerini değiştirip onlara model oluşturmuştur (Res. 5.2). Bunun yanı sıra, Kuzey Ege deniz kıyılarında bulunan *Spondylus* deniz kabuklarından yapılan bileziklerin nasıl olupta Balkanlar ve Orta Avrupa içlerine

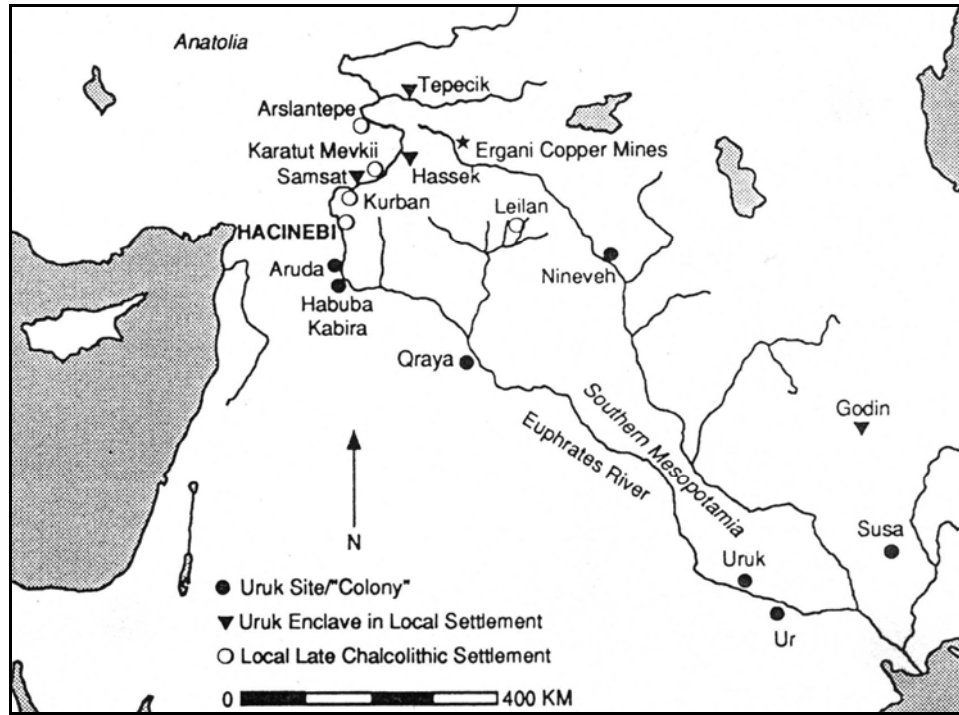
kadar yayıldığı sorusuna cevap arama amacına yönelik ilk kez ortaya atılmıştır (Shackleton ve Renfrew 1970).

Gezgin Tüccar Modeli (Itinerant Trader Model): Bu modelde gezgin tüccarların bazı değerli veya yarı değerli egzotik nesnelerin kaynaklarından çok uzak mesafede yer alan yerleşimlerde nasıl ortaya çıktığını anlamak için kullanılmıştır. Özellikle Neolitik Ege dünyasında obsidyenin nasıl değiş tokuş yapıldığını açıklamak amacıyla denenmiştir. Özellikle belirli merkezde üretildiği anlaşılan ve homojen özellikler sergileyen nesnelerin düşük oranlarda veya az sayıda kaynaktan uzak mesafe yerleşimlerde ele geçmesi bu tür bir ticaret sonucu olarak görülmüştür (Perlès 1992).

Göçer Ticaret Modeli (Pastoral Exchange Model): Yapısal olarak gezgin tüccar modeliyle karşılaştırılabilecek olan bu modelde ise egzotik nesnelerin pastoral yaşamın bir parçası olarak uzak coğrafyalara giden ve çantasında taşınabilir yarı değerli veya değerli ham maddelerden üretilmiş değerli nesnelere değiş tokuş yapan göçerler önemli rol oynarlar. Örneğin Geç Kalkolitik Dönem Prehistorik Afrodiasis kazılarında ele geçen İran Bölgesi'ne özgü Karnelyen boncuklar, Akdeniz ve Kızıldeniz'e özgü deniz kabukları bire göçer ticaretin ürünü olduğu düşünülebilir.

Aracı Tüccar Modeli (Middleman Trade Model): Bu ticaret modelinde herhangi bir sosyal gruba bağlı olmayan bir aracı tüccarın bir tarafın ürünlerini alıp onları başka bir gruba ulaştırması esasına dayanır. Tamamen ekonomik geçimini bundan sağlamış olması göçer ticaret veya gezgin tüccarlar modellerinde gözlenen motivasyondan farklıdır. Bu tür tüccarların varlığını özellikle tarihi kaynaklar ışığında Osmanlı döneminde veya Ortaçağ Avrupa'sından bilmekteyiz. Etnoarkeolojik çalışmalarda bu tür aracı tüccarların özellikle çanak çömlekçilikte aktif rol aldığı anlaşılmaktadır. Örneğin günümüz Elazığ Uslu Köy veya Manisa Gökeyüp köyde üretilen çanak çömleği pazarlamakla uğraşan böyle sınıfların var olduğu bilinmektedir.

Koloni Mahallesi Modeli (Colonial Enclave Model): Bu ticaret sisteminde bir sosyal grup diğer sosyal gruba ait yerleşimin kenarında ticaret mahallesi kurarak onunla ticari ilişkilerde bulunur. Bu sistem özellikle Uruk döneminde ve Asur Ticaret kolonileri dönemlerinde görülmektedir. Bu mahallelerde ticaret yapmak üzere gelen grup kendi yaşam tarzını beraberinde getirir ve ticaret yaptıkları yerel toplumdaki farklı sosyal, dini, politik düzene sahiptirler. Örneğin Uruk döneminde Hassek Höyük, Samsat, Tepecik ve Asur Ticaret Kolonileri çağında Kültepe gibi. Zaman boyutunda yerel kültür üzerinde kültür değişikliğine neden olurlar. Bulla sisteminin kabulü, anıtsal yapılar, glyptik, silindir mühür, çivi yazısı vs... gibi kavramları söz konusu Uruk ve Asur etkinlikleri ile Anadolu'da kültür değişikliğine neden olur (Res. 5.3).

Res. 5.3 Uruk ve Asur Ticaret kolonilerinin ticaret için gittikleri bölgelerde kurdukları mahalle tarzı yerleşimleri gösteren harita.

Ticaret Limanı Modeli (Port of Trade Model: Farklı grupların tüccarlarını kendilerinin kontrolünde olmayan merkezi bir noktaya göndermesi modeline dayanır. Geç Tunç Çağı ve sonrası doğu Akdeniz ticareti buna örnek olarak verilebilir. Benzer bir şekilde Arkaik çağ ve sonrası benzer ticaret modelinin hâkim olduğu ileri sürülebilir. Anadolu'da Miletus, Ephesus ve Smyrna, Girit'te Kommos, Levant Sahilinde Al Mina, Tel-Sukas, Tyre, Mısır'da Naukratis gibi.

Dünya ticaretine bakıldığında ise eski çağ ticaretinin tümüyle ithalat ihtiyacından doğduğunu ve ihraç kaygısıyla ortaya çıkmadığı ileri sürülmektedir (Snodgrass 1971: 16). Bu teoriden yola çıkılarak ticaret yerel ve dış olmak üzere iki ayrı modele ayrılmıştır. Rotzovtzeff'e göre üretim sistemlerinin çeşitliliği farklı bölgelere ve endüstrilere bağlı olarak gelişmiştir. Örneğin seramik endüstrisinin en önemli özelliği merkezi bir üretim olmayışı ve yerel oluşudur, bunun yanı sıra metal endüstrisinin ise toplumun elit tabakasını oluşturan daha yüksek sınıftaki kişilerin talebine bağlı statü objelerinin yapımı için doğan hammadde ihtiyacından doğmasını gösterebiliriz. Bu nedenle metal ticaretinin, uluslararası ticarete en iyi örnek olarak gösterebiliriz (Rotzovtzeff 1941).

Ege dünyasında, metalürjinin varlığı bir dünya sistemi olarak değerlendirilmiş ve metaller, bölgelerarası değiş-tokuş sisteminde önemli bir ithalat maddesi konumuna gelmiştir. Elit tabakanın talebi, büyük sarayların silah ve statü objeleri gibi önemli objelerin yapımında kullanılan tunç, adını verdiği Tunç Çağı dünyası için önemli bir hammadde konumuna gelmiştir. Bu duruma en güzel örneği Minoslu üst tabakanın ekonomik ve siyasal istikrarları için tunca ihtiyaç duymalarını gösterebiliriz (Edens 1992: 118-139).

Ticaret yapmaya başlayan toplumların farklı ekonomik zorlamalar sonucu farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Polanyi'ye göre ticaretle uğraşan toplumlar Karşılıklı (*Reciprocal*), Yeniden Dağıtım (*Redistributive*) ve Pazar Topluları (*Market*) olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır. Polanyi, ticaret limanı olarak görülen birçok yerleşim yerini geçiş ticaretinde merkezi ve önemli bir fonksiyona sahip olduğunu söylemektedir. (Polanyi 1957: 243-270).

Leemans'a göre ise ticaret Uzun Mesafeli Ticaret (*Long-distance Trade*) ve Dağıtımçı Ticaret (*Distributive Trade*) olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Dağıtımçı ticaret, üretim maddelerinin tüketicilere veya kullanıcılara ulaştırıldığı yerel bir ticaret iken uzun mesafeli ticaret üretim maddelerinin bir ülkeden veya bir bölgeden diğerine uzun mesafede taşındığı ticaret modelidir. Dağıtımçı ticarete tüm üretim maddeleri, tüketicilerin kendileri tarafında üretilir ve dağıtılmasında yönetici veya tapınak kontrolünün bulunması gerekli değildir. Dolayısıyla kendi içine kapalı olan bu ticaret modelinde farklı kültürler arası etkileşim söz konusu olamamaktadır. Uzun mesafeli ticaret modeli, kendi içinde İthalat-İhracat Ticareti (*Import and Export Trade*) ve Geçiş Ticareti (*Transit Trade*) olmak üzere iki alt modele ayrılmaktadır (Leemans 1977:2) Uzun mesafeli ticaret iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Bu sistemde tüccarlar ticaret modelleriyle birlikte bir bölgeden diğerine uzun yolculuklar yaparak, ya da bir veya daha fazla aracı kullanarak daha kısa mesafeli yolculuklar yapmaktadırlar. Bu her iki durumda da tüccarların kendi ticari mallarını taşıdıkları ve sonuç olarak ticareti ve taşımacılığı bir arada yürüttükleri düşünülebilmekte ve “Taşımacı Ticaret” şeklinde adlandırılabilir (Garelli 1969: 88).

Kardulias'ın geliştirdiği ticaret modellerine bakıldığında, İç (*Internal*), Aracı (*Intermediate*) ve Uzun mesafeli (*Long distance*) olmak üzere üç model görülmektedir. Burada dikkat çeken ve Tenedos örneği için uyarlanabilecek ticaret modeli aracı ticaret sistemidir. Aracı ticaret sistemi, daha çok kıtalar ve adalar arasındaki ticareti kapsamaktadır (Kardulias 1996:9) Bu modele en iyi örnek olarak Girit adası verilmektedir. Ada, Ege ticaretinde en uzak noktalara ulaştırılmasında aracı rolü oynamaktadır. Geç Tunç çağı ile birlikte en uzak noktalara kara ve deniz ticaretinde kurulan ticaret ulaşım ağı ile bağlantı sağlanmıştır. Bu dönemde ticaret her ne kadar devletler veya herhangi bir merkezi otoritenin kontrolü altında olursa olsun, Tunç Çağında yapılan ticarete bağımsız çalışan tüccarların varlığı da bilinmektedir (Renfrew 1972).

Aracı sistemini ise günümüzdeki ulaşım sistemine benzetebiliriz. Örneğin günümüzde nakliye yapan firmalar, nakliyenin daha hızlı ve maliyetsiz ulaşması için bir ağ sistemi oluşturmuşlardır. Belirlenen bölge müdürlükleri ve bu merkezlere kısa

mesafeli uzaklıkta bulunan aktarma noktaları oluşturulmuştur. Bu sisteme göre yola çıkan bir araç uzun süren bir yolculuk yerine kısa mesafelerde oluşturulan aktarma noktalarına gitmekte, kargosunu bırakıp ve geldiği bölgeye gönderilen kargoyu alıp geri dönmektedir. Bu modele göre Tenedos/ Bozcaada'nın elverişli konumuyla Ege dünyasından Troia ve Marmara'ya geçişte rol alan önemli bir aktarma merkezi konumunda olabileceği görülmektedir.

Dönemin ticaret sistemine göre gemiler zorunlu koşullar dışında günlerce limanlarda beklememektedirler. Taşınan malların bozulur nitelikte olması tüccarları sürekli limanlar arası mal değiş-tokuşuna zorlamış olmalıdır. Limanların en önemli ve olmazsa olmaz özelliği arkasında geniş hinterlandı ve pazarının olmasıdır. Tenedos/Bozcaada hinterlandı zayıf ve sadece sığınma amaçlı ya da aktarma amaçlı kullanılan küçük çaplı bir yarı ticari yarı sığınma limanı konumundadır.

M.Ö. III bin başları Erken Bronz Çağı, gerçekleşen devrim niteliğindeki bazı teknolojik gelişmeleri ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan toplumlar arasındaki ticari ve kültürel ilişkileri ile uygarlığın gelişmesindeki ilk temellerin nasıl ortaya atıldığı sorusuna aradığımız cevabı bulmamız bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu yeni dönem önceki çağların tarım hayvancılık, dokumacılık, çömlekçilik gibi buluşlarına ek olarak, daha güçlü silahların üretilmesine, daha ince süs eşyalarının yapılmasına olanak veren bakır ve kalay alışımı olan tuncun keşfini eklemiştir. Besin üretimi alanında olduğu gibi, metal işleme alanında da teknolojik gelişmeler her bölgede eş zamanlı olarak yaşanmamıştır. Bu süreç, Ege dünyasında, Ege adaları ve Batı Anadolu arasındaki ticari ve kültürel ilişkilerin başladığı ve yoğunlaştığı M.Ö. III. bin sonları ile başlayan süreçtir. Bu dönemde, tarım teknolojilerindeki yeni gelişmeler sayesinde ikincil ürün devrimi olarak adlandırılan dönemin başlaması ile insanların elde etmeye başladığı artı ürünleri, sahip olmadığı diğer ürünlerle takas etmeye başlamasıyla ticaretin temeli atılmıştır. Bu ürünlerin taşınmasında ise hızlı, güvenli ve çok miktarda malın bir seferde taşınmasına olanak veren diğer yandan adalar arasında ve diğer uygarlıklarla kontak sağlamada başka seçenekleri olmayan Ege toplulukları, zorunlu olarak deniz ulaşımını kullanmaya başlamışlardır (Van Andel ve Runnels 1988: 42).

Bu süreçte “İkincil Ürün Devrimi” (*Secondary Product Revolution*) olarak adlandırılan hayvanların süt, yün, derisinden yararlanma ve yan ürün elde edilmesine başlanmasıyla besicilik daha avantajlı duruma gelmiştir. Bu durum sonucunda adalar ve Peleponnesos ‘da besicilik için yeni araziler açılmaya başlanmıştır, böylece tarım ve besicilik yapılacak daha geniş araziler için Ege Denizi’ndeki adalar kolonize edilmeye başlanmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra bot ve yelkenli kayıkların yapımına olanak sağlayan gemi teknolojisinin gelişmesi, büyük miktarlardaki ürünlerin transferine yani ikincil ürünlerin üretilip oluşmaya başlayan ürün fazlasının taşınmasına doğal olarak ticaretin yapılmasına olanak sağlamıştır (Sherrat 1981).

Ege Adaları ve Anadolu’nun karşılıklı ticari ve kültürel ilişkiler içinde olup olmadığına arkeolojik veriler ışığında ele alacak olursak, Leukos adasında bulunan Steno yerleşimindeki mezarlıklardan ele geçen kanıtlar Ionia, Ege Dünyasının ve Batı Anadolu’nun birbirleriyle bağlantılı, kültürel ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir. Ele geçen Troia II’ den altın ve gümüş mücevherler, *Depas* gibi içki kapları, Kyklad adalarından mızrak uçları, kamalar, Erken Minos II-III dönemine ait silahlar ve çeşitli aletler bunun açık göstergesidir (Branigan 1975: 37).

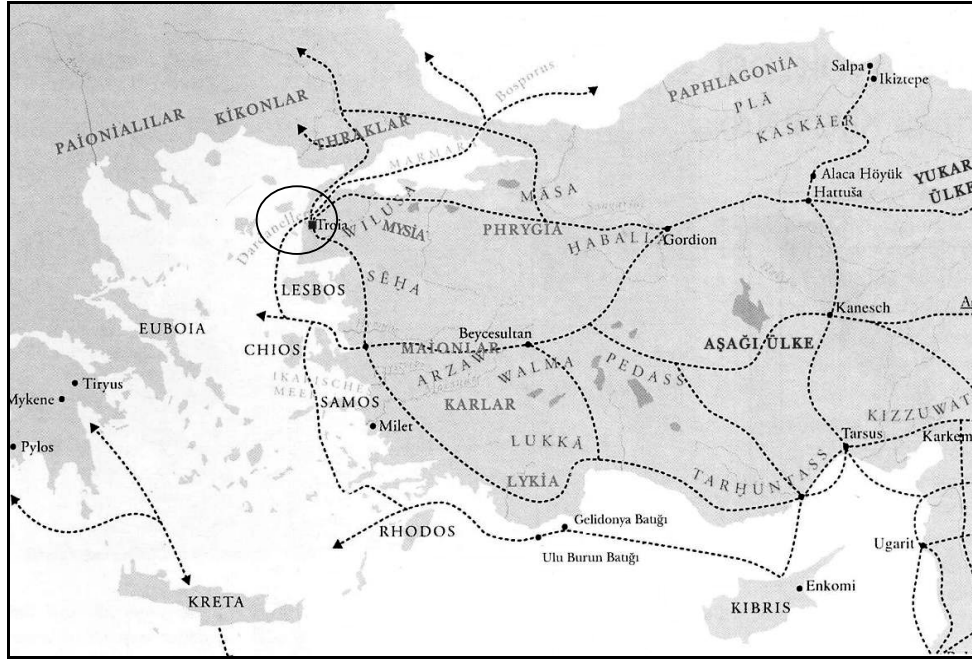
Bunun yanı sıra Batı Anadolu kıyılarında kazıları yapılmış Erken Bronz Çağı yerleşimleri Iasos, Limantepe, Baklatepe, Ulucak Höyük olmak üzere az sayıdadır (Erkanal 1999, Abay 1999). Bölgedeki Erken Bronz Çağı yerleşimlerine dair en iyi kanıtı, Toya II’ de benzerleri bulunan “ *Koridorlu Ev* “ tipindeki önemli yapısıyla Limantepe ortaya koymaktadır (Erkanal 1999:255). Kazısı yapılmış bu merkezlerden Miletos’a en yakın olanı Iasos’tur. Burada ele geçen özellikle M.Ö. III. Bin malzemeleri, kentin Anadolu’ya Ege kültürlerinin açılmasında bir kapı görevi yaptığını ortaya koyması ile önemli bulgular içermektedir. Iasos’ta Kyklad tipi basit gömüler ve adalardan Anadolu’ya gelen göçmenlerin varlığına dair olası kanıtlar bulunmuştur (Berti 2002). Ayrıca, Miletos yakınlarındaki Samos Heraion’ unda Erken Bronz Çağı çanak çömleği ve Kyklad üslubunda mermer kaplar saptanmıştır.

Miletos'da yapılan kazılarda ele geçen en önemli buluntu ise, kapalı bir kontekstte bulunmuş EK II Keros- Syros kültürüne ait Dokathismata tipi mermer bir Kyklad idolünün baş kısmıdır. Bu buluntu, Ege adaları dışında yapılan bir kazıda, güvenli kontekstten bulunan ilk Kyklad idolüdür ve Kyklad Adaları'nın Erken Bronz Çağı kültürüyle Anadolu arasındaki kültürel ve ticari bağlantılarının bir göstergesi olarak kabul edilir. Ayrıca Kyklad adalarına özgü Erken Kyklad II dönemi iki adet dört çıkıntı tutamak kulplu mermer kapların İzmir'in doğusunda Balıca mezarlarında ele geçmesi söz konusu deniz ticaretin varlığını doğrulayan diğer önemli veridir (Takaoğlu 2004). Ele geçen maddi kültür varlıkları olan arkeolojik veriler Batı Anadolu, Balkanlar, Yunanistan anakarası ve Ege adaları halklarının birbirleriyle deniz ticareti ile birbirleriyle kültürel etkileşim içinde olduğunu göstermektedir.

Batı Anadolu, Ege'deki komşularıyla denizcilik yoluyla bağlantılar kurmuş olmalıdır (Greaves 1995). Maden kaynaklarından büyük ölçüde yoksun olan Ege, bu bakımdan zengin ve değişik maden türlerine sahip olan Anadolu'ya yönelmiş olmalıdır. Troia ve çevresinin Batı Anadolu'nun gümrük noktası diyebileceğimiz ikinci önemli çıkış kapısı olması ve Tenedos'un da bu ticaret yolları içinde ideal bir coğrafi konumu olmasının yanı sıra Anadolu'dan Troia'ya gelen maden kaynaklarının çıkış noktasındaki ilk durak olması ile önemini göstermektedir (Korfmann 2001) (Res. 5.4).

Ele alınan ticari modellemeler içerisinde Tenedos/Bozcaada için uygulanabilecek birkaç model yer almaktadır. Karşılıklı Değiş-tokuş Modeli'ne baktığımızda Tenedos' da yer alan Smintheion kültü ile bağdaşan en yakın Smintheion kültü Apollon Smintheus kentindedir. Bu iki kent arasında karşılıklı değiş tokuş yapıldığı varsayılırsa, Renfrew'in teorisine göre ada - tapınak ilişkisi kurulması mümkündür. Apollon Smintheus'dan tapınak olgusu ve Smintheion kültü bu değiş tokuş sonucu Tenedos'a aktarılmış olmalıdır. Bu kültürün varlığını destekleyen kanıt olarak ise antik kaynakların bahsettiği Apollon Smintheus tapınağının varlığı ve ada üzerinde yer alan mimari elemanlar gösterilebilir. Diğer bir modeli ele alacak olursak ada için *Ticaret Limanı Modeli* uygulanabilir gözükmektedir. Ancak Tenedos'un deniz ticareti için elverişli ve stratejik konumda

yer almasına rağmen adanın ticari varlığını gösteren ada üretimi malların varlığının henüz desteklenememesi ve hinterlandının kısıtlı olması adanın büyük ve işlevsel bir ticaret limanı olduğunu gösterememektedir. Bu nedenle ada için uygulanabilecek en olası ticari model, Leemans'ın bahsettiği uzun mesafeli ticaret modeli içerisinde yer alan *Geçiş Ticareti (Transit Trade)* modeli daha ağır basmaktadır .

Res. 5.4 M.Ö. II. bin Ege ve Anadolu'daki ticaret yollarını gösteren harita (Korfmann 2001: res. 383).

B. Arkeolojide Kıyasal Kullanım

Limanlarının birçoğunda olduğu gibi, Prehistorik limanlarda da limanın ana fonksiyonu, küçük topluluklar için önem taşıyan yerel ve bölgesel ticari-kültürel etkileşim ağına kolaylıkla bağlantı sağlamaktır. Ticaret ağının oluşmaya başlaması ile daha önceleri önem taşımayan küçük adacıklar ve kara parçaları önemli konuma gelmiştir. Denizciler için bölgesel ve uzun mesafe ticaret seferlerinde, küçük nodal nokta konumundaki yön belirleyici kara parçaları ve adacıklar gemicilerin kötü hava

şartlarında sığınmaları ile su, besin, onarım için gerekli malzemeler gibi hayati ihtiyaçlarını karşıladığı kaynaklar bulunan adalar önemli konuma gelmiştir. Tenedos/Bozcaada'da bu dönemden itibaren bulunduğu elverişli konumu, doğal koy ve limanlarının yanı sıra elverişli kaynakları ile oldukça önemli bir konuma gelmiş olmalıdır.

Prehistorik limanların tespiti için yerleşim yerinin jeomorfolojisi ve arkeolojik kalınlardan elde edilen datalar ile kültürel ve çevresel faktörler göz önüne alınarak hipotezler oluşturan modeller geliştirilmiştir. Tartaron'un coğrafi bilgi sistemi (*Geographic Information System*) ile kombine edilen ve uygulanan yöntemine göre;

- Topografik özellikler, çevresel faktörler ve Prehistorik arazi kullanımı temel alınarak bölgenin haritasını oluşturmak.
- Kıta ve deniz seviyesi değişimlerinin oranları baz alınarak, bölgenin jeomorfolojik gelişiminin yeniden yapılandırılması ile modelinin çıkarılması.
- Elde edilen coğrafi dataların GIS tabanlı bilgisayar programının veri tabanına girilmesi.
- Arkeolojik verilerle, coğrafi verilerin birleştirilmesi ile olası modeller oluşturulması.
- Bilimsel ve kapsamlı arkeolojik yüzey araştırması yapılması.
sonucu elde edilen verilerle olası modellemeler çıkartılabilmektedir.

Örneğin Prehistorik Dönem'e ait ve kısıtlı bilgilerine sahip olduğumuz bir limanın modeli oluştururken özellikle GIS sisteminden büyük ölçüde faydalanılmaktadır. Coğrafi Bilgi Sistemi olarak adlandırılan bilgisayar destekli GIS programının veritabanına girilen uydu görüntüleri, topografik yükseklik çizgisi haritaları, yerleşim lokalizasyonları, hidrolojik haritalardan, sondajlardan elde edilen toprak örnekleri gibi jeo-referanslar günümüz koordinatları ile kombine edilerek istenilen harita modeline göre katmanlar oluşturulabilmekte ve modelleme haritaları çıkarılabilmektedir. Bu programla binlerce yıl öncesine ait kıyı değişimlerini

gösteren haritaların çizilmesi mümkün olabilmekte ve bu sayede oluşturulan haritalar prehistorik limanların tespitini büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır. Ancak tüm bu verilere rağmen insanların kültürel davranış biçimleri günümüzden oldukça farklı olabilmekte ve her zaman doğru çıkarımlar yapılabilmesini zorlaştırmaktadır.

GIS sistemi ile uygulanan modellemelerde doğru sonuçları alınabilmesi için bir takım parametreleri göz önünde bulundurmak ve dikkat etmek gerekmektedir. Birinci parametre çalışılacak alanın, coğrafi yapısının büyük ölçüde değişiminin durduğu ve küresel deniz suyu seviyesinin 3-5 m. arası değiştiği son 10.000 yıllık bir süreci kapsamaktadır. İkinci parametre olarak da Prehistorik dönemde insanların yaşam biçimlerini yönlendiren çevresel faktörler göz önüne alınmaktadır. Örneğin insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için daimi su kaynaklarının yakınına yerleşmeleri, tarım için sürülebilir bir arazi yapısı ve eğimin fazla dik olmadığı alanlar tercih edilmektedir. Bu parametreler göz önüne alınıp arazi kullanımında prehistorik insanların hangi arazileri kullanmış olabileceklerinin olasılıkları tespit edilerek bu bölgelerde GIS sistemi ile olası modellemeler yapılabilmektedir. Olası modeller oluşturulurken bu parametrelerin yanı sıra tarımsal üretim için en fazla 12 derece eğime sahip ve sürekliliği olan arazilerin kullanılması gibi çevresel belirleyici faktörler, sulak alanlar, kıyılara olan uzaklık gibi kültürel belirleyiciler ve liman kullanımını belirleyici faktörlerde etkili olarak kullanılmaktadır. Bizim burada özellikle ele alacağımız etmen, limanların yerinin seçiminde belirleyici olan faktörlerdir. Bunlar;

- Limanların rüzgârlara ve dalgalara karşı korunaklı olması.
- Yelkenli teknelerin rüzgâr gücüyle ulaşabileceği yeterli uzaklıkta olması.
- Rüzgârı limana ulaşmadan kesmeyen bir coğrafi yapıya sahip olması.
- Gemilerin güvenliğini tehlikeye atan sığılık ve kayalık alanların olmaması.

Yukarıda sıralanan etkenler Prehistorik limanların yerinin seçiminde önemli olmuştur. Tenedos/Bozcaada'nın doğu kıyılarında yer alan korunaklı doğal limanların ve koyların Prehistorik limanların özellikleri göz önüne alındığında oldukça elverişli olduğu görülmektedir (Res. 5.5). Bronz çağında küçük koyların liman olarak kullanıldığı göz önüne alınırsa Tenedos/Bozcaada coğrafi yapısıyla bu duruma oldukça elverişli olduğu görülmektedir.

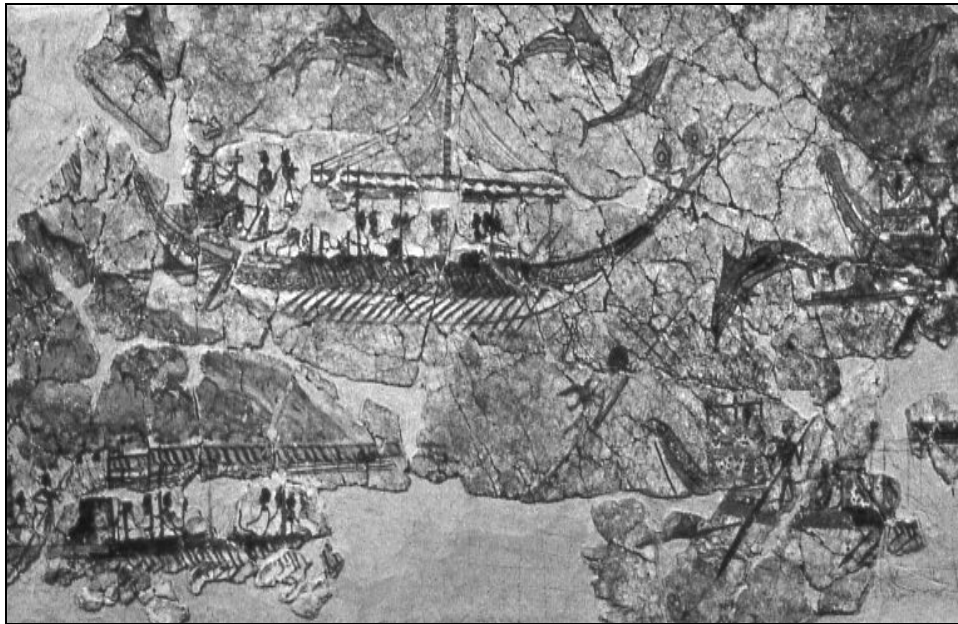

Res. 5.5.Tenedos/Bozcaada'nın doğu kıyılarının havadan görünüşü.

Üzerinde bulunan irili ufaklı birçok ada ile Kıta Yunanistan sahilleri ile Anadolu'nun batı sahillerini birbirinden ayıran Ege Denizi, yüzlerce ada ve binlerce kilometreden oluşan kıyı hattı ile Prehistorik dönemden itibaren Ege'li toplumların, Akdeniz'den gelen toplumlarla ilişki ve kontak kurmasını sağlayarak kültürel etkileşime en üst düzeyde olanak sağlamıştır. Ege sahilleri karakteristik olarak, çok engebeli, az sayıda düzlük ovalardan ibaret olmasına rağmen birçok küçük ve doğal koya sahip olması ile çeşitli büyüklük ve tipteki gemilerin konaklaması ve sığınması için elverişli coğrafi yapısı ile denizcilik için oldukça önemli bir konuma gelmiştir.

Doğu Akdeniz’de Bronz çağın güçlü uygarlıklarına özellikle toplumların birbirleri ile yaptıkları ticarete, ekonomilerine ve politik güçlerine odaklanan birçok araştırma yapılmıştır. Özellikle arkeolojik bakımdan araştırmalar, gemi tipleri, gemi yapım teknolojileri, navigasyon yöntemleri ve liman tipleri gibi konularda yoğunlaşmıştır (Agouridis 1997, Wachsmann 1998, Broadbank 2000).

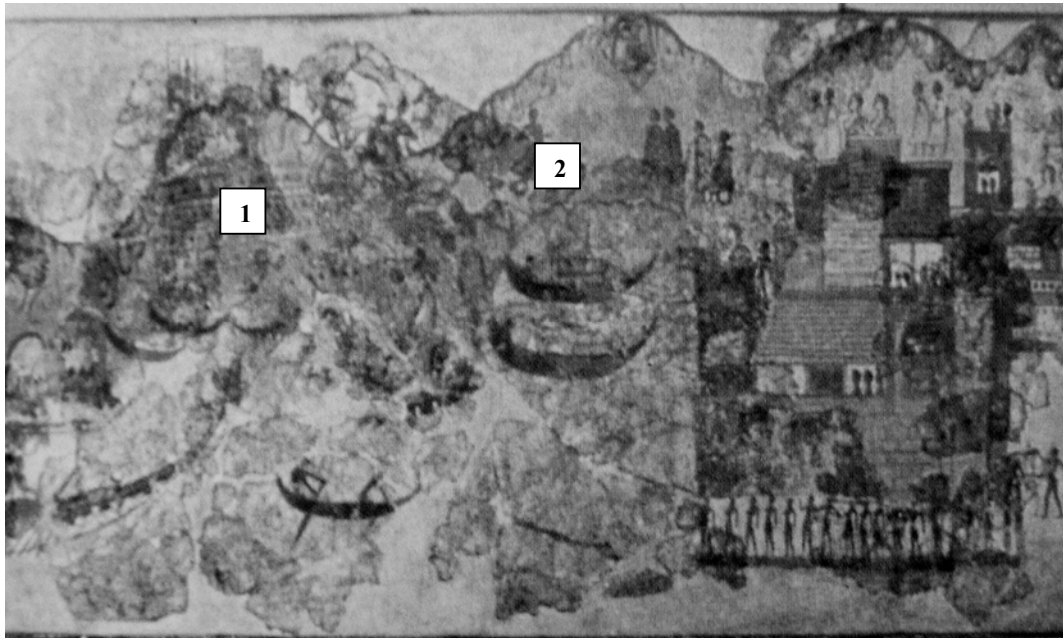
Buna karşın Bronz çağı limanlarının nerelerde olabileceğinin saptanmasına ve kullanım amaçlarına yönelik çok az araştırma yapılmıştır. Ege dünyası için bu tarz araştırmalar çok yeni olup, arkeolojik ve jeomorfolojik veriler ikonografik betimlemelerin düşüntüsünde kalmaktadır. Ege dünyasında Bronz çağı denizciliği hakkında sahip olunan bilgilerin çoğunluğu ikonografik tasvirlerle dayanmaktadır. Ege dünyasında Bronz çağında kullanılan ilk gemi tasvirlerine Thera adasında yer alan Akrotiri yerleşmesinde ki Batı Evinde yer alan ve “Flotilla Freski” olarak adlandırılan duvar resimlerinde rastlamaktayız (Res. 5.6).

Res. 5.6. Thera adasında Batı Evin’de ele geçen Flotilla Freski (Throckmorton 1991:41)

M.Ö. 1550 yılına tarihlenen freskde orta büyüklükteki Minos botları, üç sahil köyünün önünden geçmektedir. Fresklerde Ege sahillerinin karakteristik coğrafi yapısı olan engebeli ve kayalık kıyı topografyası görülebilmektedir. Fresklerde görülen sahiller bu tip botların bağlandığı ya da sahile çekildiği küçük doğal koylardan oluşan limanlardır (Shaw 1990; Televantou 1990; Wachsmann 1998:86-99). Bu betimlemelerde yer alan gemi tasvirleri Bronz çağında Girit'ten Yakın Doğu'ya kadar kullanıldığı düşünülen uzun bot olarak adlandırılan gemi tipleri hakkında genel bilgiler edinmemizi sağlamaktadır (Broodbank 2000: 345-348).

Akrotiri'de ele geçen duvar resmi, Bronz Çağında liman yerleşimlerinin nasıl olabileceğini göstermesi bakımından bilgiler sunmaktadır. Betimlemede yer alan ikinci ve üçüncü yerleşme arasında göze çarpan kayalık burun doğal liman olarak adlandırabileceğimiz iki korunaklı koyu birbirinden ayırmaktadır. Küçük limanda ya da koyda yarım hilal şeklinde kanolar kıyıya çekilmiş, büyük limanda ise iki büyük ve geniş tekne yar almaktadır (Res. 5.7).

Res. 5.7. Thera adasında ele geçen Flotilla Freski; 1- küçük liman 2- büyük liman (Mavor 1987:41 res. 1).

Bu betimlemelerden limanların kanolar ve gemiler için farklı kullanım gördüklerini görmekteyiz. Gemiler için güvenli bir demirleme yapılmakta, kanolar ise su kesimlerinin sığ ve düz kesimli olmasından dolayı kolaylıkla kıyıya çekilebilmektedir. Ayrıca bu resimde kullanışlı bir liman topografyasını göstermesi bakımından da önem taşımaktadır (Shaw 1990; Raban 1991). Tenedos/Bozcaada' nın modern liman ve çevresi de Flotilla freskinde görülen kayalık bir burunla ayrılan iki korunaklı ideal liman tipine benzemesiyle dikkat çekicidir (Res. 5.8)

Res. 5.8. Tenedos/Bozcaada; 1- Küçük koy 2- Büyük koy.

Prehistorik Ege dünyasında yer alan deniz rotalarını saptamak için bazı çevresel faktörleri göz önünde bulundurmak gerekir. Ege dünyasında yelkenli botların kullanıldığına dair kesin bir kanıt yoktur. Ancak Erken Minos III. döneminde mühürlerde görülmeye başlandığı dönemden bin yıl öncesinde yelkenli botların Mısırda kullanıldığını, taş vazoların üzerlerinde yer alan çizimlerden görmekteyiz (Casson 1971:12). Erken Kyklad denizcileri, deniz ticaret ağını oluşturarak en kuzeyde Troia ile Anadolu kıyıları, Girit ve Yunanistan anakarası arasında, en batıda Sporades ile Ege dışında Dalmaçya kıyıları ve Sicilya arasında

ticari ilişkiler içine girmişlerdir. Kyklad adası deniz tüccarları bu ulaşımda araç olarak “uzun bot” (*Long Boat*) olarak adlandırılan tekneler kullanmışlardır. Bu tekneler şekillerinden dolayı *frying-pan* olarak adlandırılan terakota objeler üzerinde bolca resmedilmişlerdir (Res. 5.9).

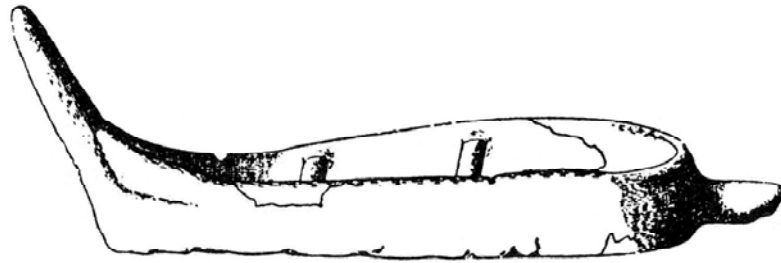

Res. 5.9. *Frying Pan üzerinde resmedilen Erken Kyklad Teknesi, Uzun Bot (Casson 1971: res.22).*

Bu tekneler alçak su kesimine sahip sığ teknelerdir, ayrıca uç kısımları püsküllü, balık şeklinde bayrakları olan yüksek pruvaya sahiptirler. Bu tip püsküllü balık bayrak şekillerine Gerzean’da Mısır vazo resimlerinde rastlanılmıştır (Bass1972:17). Pruvalarından dolayı, tavaya benzetilen bu tekneler, her iki yanlarında yirmiden fazla küreğe sahiptirler. Botlarda yelken kullanıldığına dair yelken direği izlerine rastlanılmamıştır. Botlar büyük ihtimalle çok sayıdaki kürek gücüyle hareket ediyorlardı. Teknelerde bodoslama yani pruva başlarına

rastlanılmamıştır. Teknenin arka kısmında ise arkaya doğru paralel, yatay çıkıntılar mevcuttur.

Kyklad teknelerine benzer tekne tiplerine Girit adasında ele geçen Erken Minos dönemine ait kil modellerde de rastlanılmıştır. Bu tip tekneler, Orta Minos dönemine kadar kullanılmıştır. M.Ö. 2400-2200 arasına tarihlenen Mochlos'da ele geçen diğer bir kil modelde, daha küçük boyutlu teknelerin kullanıldığını göstermektedir. Bu botlarda kürekleri sabitlemek için ıskarmoz çubuklarına sahip olduğu görülmüştür (Bass 1972: 18) (Res 5.10). Bu tip teknelerin karşılaştırmalı özelliklerine bakıldığında küçük kanoların daha çok bireysel tüccarlar tarafından kullanıldığı, Uzun Bot olarak adlandırılan daha büyük kapasiteli teknelerin ise savaşlar için ve elit tabaka tarafından kullanıldığı görülmektedir (Tablo 5.1). Küçük kanoların performans özellikleri, kargo kapasitelerine bakıldığında günübürlük rotalar ve birbirine yakın adalar arası kullanıldığı, Uzun Botların ise daha uzak mesafelere gidebilme, daha fazla miktarda insan ve kargo taşıma kapasiteleri ile savaş amaçlı kullanıldıkları göz önüne alındığında bu tip teknelerin belki de kolonizasyon için kullanılmış olabileceklerini göstermektedir. Uzun bot tipi teknelerin yaklaşık 2 hafta boyunca yolculuk edebildiği bilinmektedir. Bu menzil tüm Ege adalarına ulaşılacak mesafelerde yolculuk yapılabildiğini göstermektedir (Broodbank 1989:333).

Res. 5.10. Minos dönemine ait Palaikastro'da ele geçen kil tekne modeli, M.Ö. III.bin (Casson 1971:res.23).

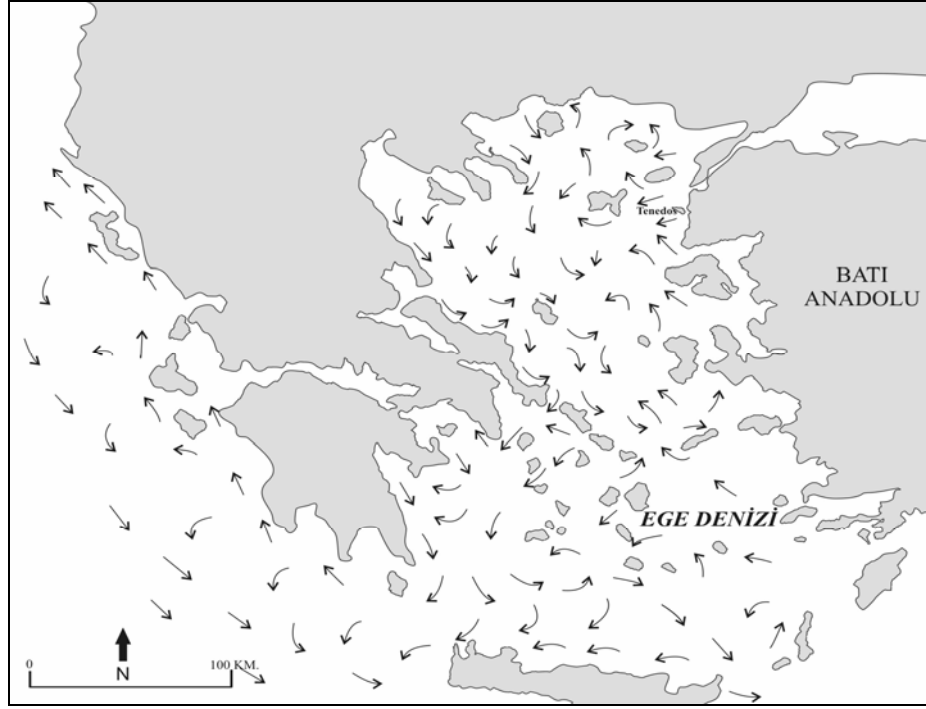
Özellikler:	Küçük Kano	Uzun Bot (Long Boat)
Uzunluk:	4-6 m.	15-20 m.
Mürettebat:	1-4	25 +
Su kesimi:	Alçak	Yüksek
Maksimum Hız:	5 km/saat	10 km/saat
Günlük Azami Menzil:	20 km.	40-50 km.
Yük Kapasitesi:	50-150 kg.	1 ton
Kullanım alanı:	Genel amaçlı	Savunma ve yüksek tabaka insanların kullanım amaçlı

Tablo. 5.1. Erken Kyklad teknelerinin performans ve teknik özelliklerini gösteren tablo (Broadbank 2000:102).

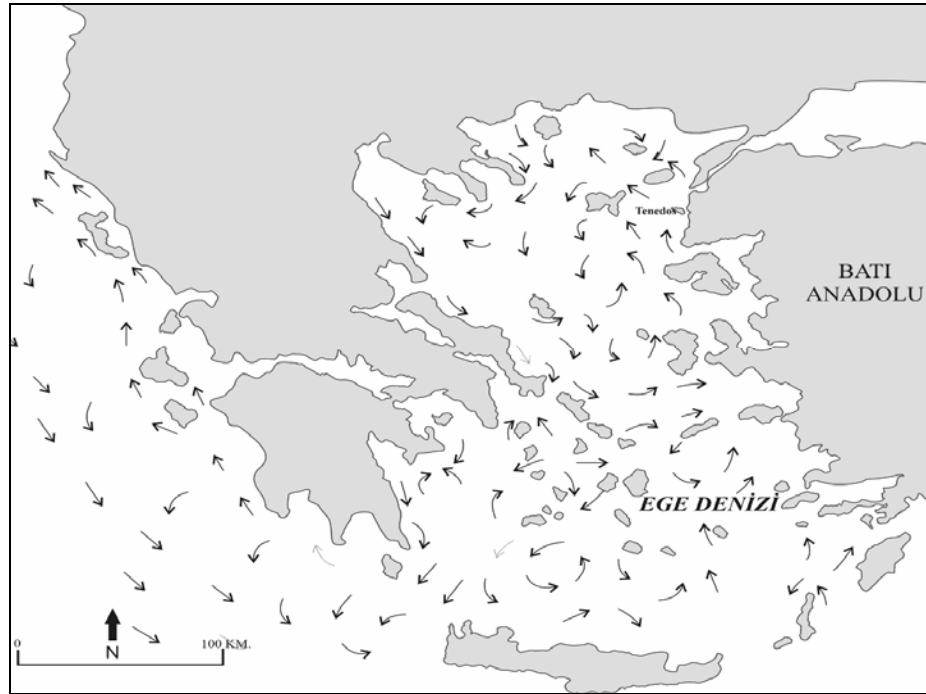
Prehistorik Ege’ de deniz rotalarının belirlenmesinde en önemli faktörler iklimsel etkenler, kıtaların tektonik hareketleri, deprem fay hatları, yüzey şekilleri ve deniz seviyesinde meydana gelen değişiklikler gibi jeolojik etkenlerdir. Deniz seviyelerinin değişmesi, tektonik hareketler sonucu kıtaların hareket etmesi, buzulların yeryüzü şekillerini değiştirmesi gibi jeolojik nedenlere bağlıdır. Bu değişim oranları incelendiğinde M.Ö. 20,000 dolaylarında deniz seviyesinin günümüz seviyesinden 150 m. aşağıda olduğu saptanmıştır (Bird ve Fabri 1987). Binlerce yıl süren ve Holosen çağ boyunca devam eden iklimsel ısınma, buzulların erimesine neden olmuş ve böylece su seviyesi M.Ö. 7.000 ve 8.000 arasında kalan zamanda yükselmeye başlamıştır. Araştırmalar sonucunda Güney Ege’de geçmiş IV. bin yılda deniz seviyesi +3,0 m ile -5,0 arasında değişmiş olduğu saptanmıştır (Flemming ve Czatoryska 1973). Holosen çağın başlarından itibaren adalar arasındaki uzaklıkların 20-35 km. arasına düşmesi ve Bronz Çağı’nda bot yapım sürecinin başlaması ile navigasyon tekniklerinin gelişmesi, adalar arasında yolculuk yapılabilmesine ve kaliteli ocakları ile iyi bilinen Melos adasındaki obsidyen kaynağına ulaşılmasını mümkün kılmıştır (Cherry 1985: 15).

Bunun yanı sıra deniz seviyesinin Mezolitik Çağ'da 25 metre Neolitik Dönemde ise 10-12 metre yükselmesi kıyıya yakın yerleşmeleri sular altında bırakmıştır. Ege'nin ilk denizci toplulukları büyük olasılıkla rotalarını Attika kıyılarını izleyerek saptamışlardır (Theocharis 1973: 109). Deniz seviyelerindeki değişimlerin diğer bir olumsuz sonucu da yön belirlemede yani navigasyon da kullanılan küçük adacıkların sular altında kalmasıdır. Bu adacıklar 1-3 metre arası yüksekliğe sahip deniz yüzeyinde görülen küçük sığ kayalıklardır ve Erken Bronz Çağında yol gösterici, önemli işaretler olarak kullanılmışlardır. Ancak bunlar deniz aşırı yolculuklarda sınımlanacak kadar büyük adacıklar değildir. Deniz rotalarının belirlenmesinde diğer önemli bir etken iklimsel koşullardır. Ege denizinde güney-güney batı yönünde hâkim bir rüzgâr yıl boyunca etkili olmaktadır. Açık ve temiz bir gökyüzü, yaz gecelerinde iyi bir görüş açısı sağlaması bu rüzgârın getirdiği avantajlardandır. Ege'nin ve adaların genel yeryüzü yapısı, dar boğazlar ve kanallar meydana getirmiş bunun sonucu olarak da düzensiz rüzgârlar ve güçlü akıntılar oluşmuştur. Çanakkale Boğazı'ndaki 4 knot (1 knot = 1,852 km/saat) akıntı gücü, boğaz çıkışını ve Kuzey Ege Bölgesi'ndeki deniz hareketlerini etkilemektedir. Girit'in güney kıyılarında ise bu akıntı hızı 2 knot' dır.

Akıntıların genel durumu adaların coğrafi yapılarından doğrudan ilintilidir. Adalar arasında yer alan dar geçiş ve boğazlar, hâkim rüzgârların oluşturduğu hava akımları ile su akıntılarının birleşmesi sıklıkla denizcilik üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Bu etkilerin yanı sıra deniz akıntıları ve rüzgârlar zaman zaman birbirinin zıt yönünde hareket ederek, denizcilerin adalar arasında yolculuk edebilmeleri için büyük yetenek ve deneyimlere sahip olmalarını gerektirmiştir. Ege denizinde yer alan deniz akıntıları kış ve yaz aylarında farklı yönlerde hareket etmesi deniz rotalarının bu mevsimlere göre ayarlanmasını gerektirmiş, bazen bu akıntılar özellikle kış aylarında denizciliğe imkân tanımamıştır (Res 5.11 ve Res. 5.12).

Res. 5.11. Kış aylarında Ege denizindeki akıntıları gösteren harita (NGGC 1976).

Res. 5.12. Yaz aylarında Ege denizindeki akıntıları gösteren harita (NGGC 1976).

Muhtemelen Ege denizinin bu karakteristik özelliği, Prehistorik dönem Ege denizcileri için büyük kayıplar vermesine neden olmuştur. Örneđin yeni pazarlar ve kaynaklar arayan Erken Bronz Çađ'ı deniz tüccarları, Çanakkale Boğazı'nı geçmek için Beşiktepe koyunda yılda ortalama on, onbeş gün esen güneybatı ve güneydoğu rüzgârlarının beklemek zorundaydılar. 19. yüzyıl gemilerinde olduğu gibi Bronz Çağı gemileri de Çanakkale Boğazı'nı geçmek için Tenedos/Bozcaada kanalında, özellikle kuzey rüzgârlarının geçiše imkân vermediği ve uzun süre devam ettiği dönemlerde, yaklaşık 200-300 geminin bu kanalda ve diğer demirlemeye uygun koyalarda özellikle Tenedos/Bozcaada kıyılarında ve açıklarında bekledikleri bilinmektedir (Korfmann 1984: 169).

B. Bronz Çağ Deniz Ticaretinde Tenedos/Bozcaada

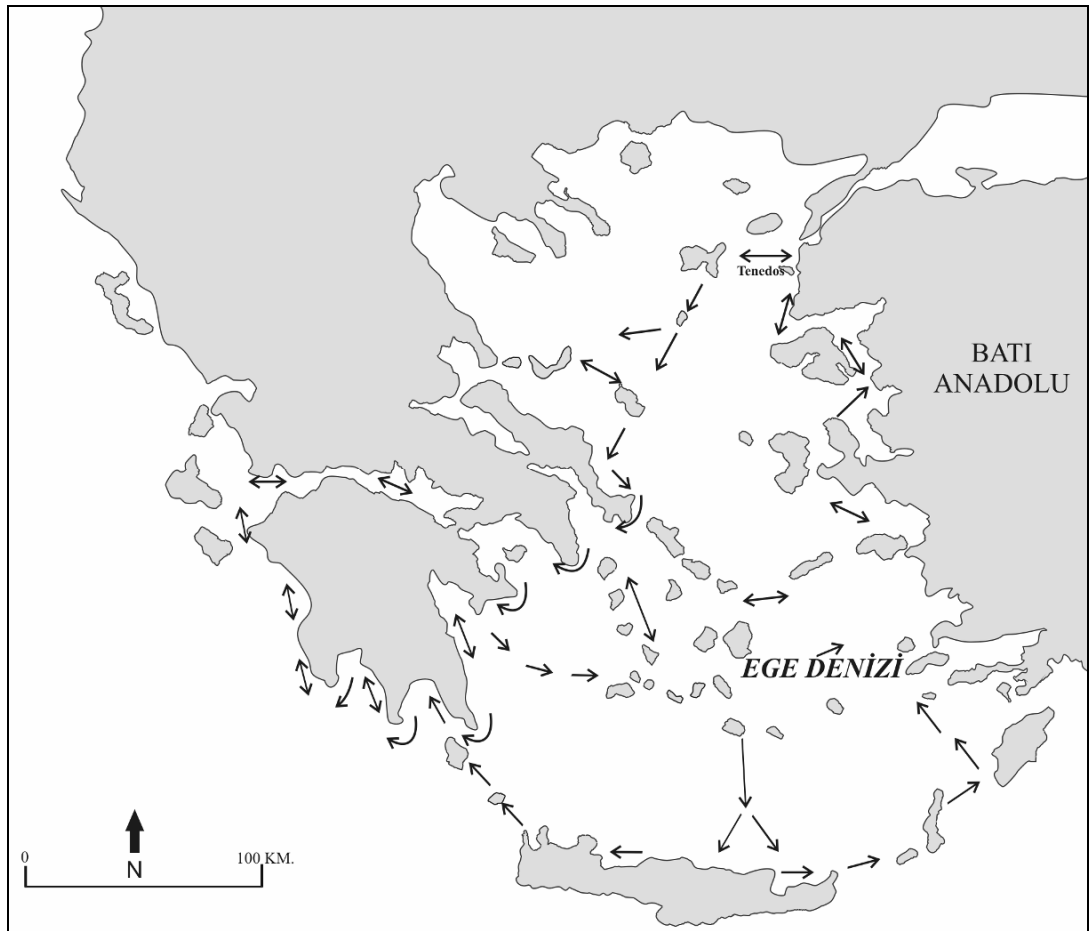
Troia gibi stratejik öneme sahip kıyı yerleşimlerinin bu dönemde başlayan zenginliği, günlerce ya da haftalarca iklim koşullarının düzelmesini bekleyen denizcilerle bu yerleşimlerdeki toplulukların ticaret yapması, bakımlarını üstlenmesi ya da bir biçimde vergi almaları ile açıklanabilir. Tenedos adası da coğrafî konumu nedeniyle Troia' ya ve oradan Karadeniz'e yönelen gemilerin mutlaka Çanakkale Boğazı'na girmeden konakladıkları önemli bir durak limanı olmalıdır. Ege denizinde Haziran ve Ağustos ayları arasında *meltem rüzgârları* olarak adlandırdığımız rüzgârlar esmektedir. Öğleden sonraları hızlana bu rüzgârla, denizde daha hızlı yolculuk etmek ve dalgaları aşmada kolaylık sağlayan bir yolla seyahat etmek mümkündür. Ayrıca gökyüzüne bağlı navigasyona da, açık hava sayesinde iyi bir olanak vermektedir. Günümüzde yön belirlemede yani navigasyonda kullanılan pusula ve elektronik aletler Erken Bronz dönemi denizcileri tarafından bilinmediği için denizde yönlerini belirlemede Ege denizine yayılmış ve dağılmış çok sayıdaki adalar ve kayalıklardan yararlanılmıştır.

Adaların yüksek tepelikleri ve dağlar gibi coğrafi şekiller görsel olarak navigasyon yapılmasına yani yön tayin edilmesine ve deniz rotalarının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Homeros'da bu tip yön belirleyici kara parçalarından yani işaretlerden Odysseia'da bahseder. Odysseus evi Ithaka'ya bu işaretler sayesinde denizden yaklaşırken uzaktan memleketi Ithaka'yı tanıyabilmiştir (*Odyssey IX,21-35*). Navigasyon için görüş mesafesi en önemli etkidir. Geceleri karanlıkta, sisli havalarda ya da kapalı havalarda kıyıları takip ederek ya da görünen kara parçalarını kullanarak yön belirlemek her zaman mümkün olamamıştır. Bu gibi durumlarda gündüzleri bulutların konumundan, kıyıya ya da sığlık alanlara yaklaşıldığında deniz suyunun renginin açılmasından, kıyıda yakılan ateşin dumanından ya da kıyıya yaklaşıldıkça duyulan kuş ve diğer seslerden yararlanılarak denizciler yönlerini belirleyebilmişlerdir. Geceleri ise yıldızların konumundan özellikle kutup (*Polaris*) yıldızının konumu kullanılarak navigasyon yapılabilmektedir. Kutup yıldızını konumuna göre ufku yatay dilimlere bölmek ve değişen enlem farklarını tespit etmek mümkün olabilmektedir (Agouridis 1997: 17).

Yine Homeros Odysseia destanında Orion olarak adlandırılan kutup yıldızından faydalanarak Odysseus'un navigasyon yaptığından bahsetmektedir (*Odyssey V, 270-5*). Naxos adasındaki kayalarda yıldızlara dayalı navigasyonun yapıldığına dair semboller bulunmuştur (Doumas 1990: 84). Buda bizlere Erken Bronz Çağında astronomik gözlemlerin yapıldığını göstermektedir. Denizciler, yönlerini belirlemede kullandıkları kara parçalarına, kolay tanımlanabilmeleri ve hatırlanabilmeleri için, kara parçalarına benzettikleri hayvanların isimlerini vererek pratik bir metot kullanmışlardır. Örneğin Skyros adası yakınlarındaki kaya parçaları deve sırtına benzediği için deve kayalıkları olarak adlandırılmışlardır. Bu adlandırmanın diğer bir örneği yine Odysseia destanında karşımıza çıkmaktadır (*Odyssey XIII:95-110*).

Erken Bronz Çağında ulaşımda deniz yollarının kullanılması daha çok bölgesel olarak karşımıza çıkar. Kuzey Ege'deki güney-batı doğrultulu meydana gelen akıntılar Çanakkale Boğazı aracılığıyla Troia ve Poliochni arasında direkt ulaşım ve bağlantıya olanak sağlamaktadır. Tenedos/Bozcaada'nın yeterli arkeolojik

araştırmalar yapılmamasına karşın Troia ve Poliochni arasındaki bağlantıda bir durak ve sığınma noktası olduğu kaçınılmazdır. Lesbos (Midilli) adasında bulunan Thermi yerleşmesi Chios (Sakız) adasında bulunan Emporio yerleşmelerine Batı Anadolu kıyılarından deniz yoluyla ulaşmak oldukça koylardır. Bunun yanı sıra kuzeye doğru esen rüzgârlar ve akıntılar Chios ve Lesbos adasından Troia ve Poliochni'ye ulaşımı oldukça kolaylaştırmaktadır (Agouridis 1997: 8). Ancak Ege denizini transit olarak geçmek özellikle Troia'dan Poliochni'ye geçiş sürecinde ara mesafelerde sığınılacak kara parçalarının az olmasından dolayı güçtür. Ancak bu ulaşım büyük olasılıkla Tenedos/Bozcaada üzerinden gerçekteştirilmekteydi (Res. 5.13).

Res. 5.13. Ege denizinde adalar arasında bağlantıyı oluşturulan olası deniz rotalarını gösteren harita (Agouridis 1997: res. 5).

Deniz rotaları oluşturulurken, örneğin Troia'dan direkt Ege denizini geçerek Kıta Peleponnesos' a ulaşmak o dönem tekneleri için çok zor olması bakımından geçişler birbirine yakın mesafeli adalar aracılığıyla yapılmıştır. Tenedos adasında Troai' dan yola çıkan teknelerin uğrayacağı ilk konaklama noktası olması nedeniyle önemini göstermektedir. Adanın bu konumunu antik kaynaklarda desteklemektedir. Apollodoros M.Ö. 2. yüzyılda yazdığı eserinde ise (*Bibliotheka* IV.1.2) Tenedos adasının mitolojisinden bahsetmekte, savaş sonrasında Akhalıların Troia sahillerinden yurtlarına dönmek üzere Tenedos'a doğru yola çıktıklarından bahsetmektedir.

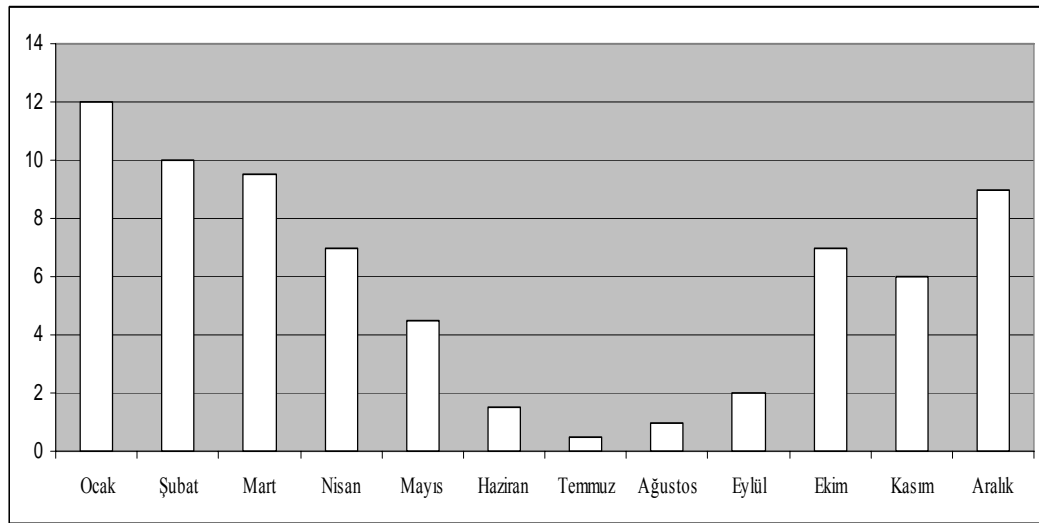
Prehistorik Ege dünyasında deniz yolları ve kıyısız kullanım yapısına bakılacak olursa, Ege kıyılarında yer alan Minos ve Miken gibi saray yerleşimleri ile küçük bölgesel Bronz çağı yerleşimleri birbirine kısa uzaklıklarda yer almakta ve karaların iç bölgelerine fazla yayılmamışlardır. Bunda besin ihtiyacı gibi hayati ihtiyaçların kısa mesafelerde yer alan ve kolaylıkla ulaşılabilen komşu yerleşimlerden sağlanması önemli rol oynamıştır. Komşu yerleşimlerle besin alışverişi ve madenler gibi değerli maddeler değiş-tokuş yapılmakta. Bronz çağında, Ege kıyılarının topografik olarak dar kıyı şeridine, dağlık bir arazi yapısına ve dağlık arazinin iç bölgelere ulaşmayı kolaylaştıracak yolların olmaması gibi nedenler bu topluluklar için deniz yolculuğunu zorunlu kılmıştır. Bir yerleşimden diğer komşu yerleşime kara yoluyla gitmek hem zor hem güvensizdir. Ayrıca karadan birkaç günde ulaşılabilen yerleşimlere, deniz yolculuğu ile çok daha kısa bir sürede ve daha güvenli ulaşmanın yanı sıra bireylerin beraberinde değiş-tokuş yapacağı maddeleri büyük miktarlarda taşıyabilmesi, deniz yolculuğunun tercih edilmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra kıyı yerleşimlerinin mevsimsel olarak kullanıldığını, kış aylarında ise kıyı yerleşimlerinde yaşayan toplulukların, dönemin gemi tipleri olan bot ve kanolarına deniz yolculuğuna imkân vermeyen hava koşullarının hâkim olduğu kış dönemlerinde, iç bölgelere göç ettikleri bilinmektedir (Tartaron 2003).

Prehistorik Ege topluluklarının sahip olduğu karışık yerel ekonomi göz önüne alındığında mevsimlere göre tarım, zeytincilik, bağcılık ve denizcilik yapıldığı görülmektedir. Tarımsal etkinliklerin yapıldığı mevsimler denizciliği büyük oranda etkilemektedir. Bu etki günübürlük mesafeler dâhilinde yer alan kısa mesafe yolculuklardan daha çok, üretilen ve ticareti yapılan ürünlerin değiş-tokuşu için yapılan uzun mesafeli deniz ticaretini etkilemiştir. Ege topluluklarının sosyo-ekonomik yapısı ve çevresel faktörlere bakıldığında, uzun mesafeli deniz ticareti ve yolculuklarının denizciliğe elverişli olan Mayıs ve Eylül ayları arasında yapıldığı görülmektedir. Nisan-Ekim ayları arası ise tarımsal faaliyetlerin yapılması ve hava koşullarının sert olması nedeniyle denizcilik için kapalı sezonu oluşturmaktadır (Broodbank 2000: 95). Görüldüğü üzere denizcilik sezonu, tarımsal faaliyetlerin daha az ve yoğun olmadığı, hasat sonucu elde edilen artı ürünlerin ticareti ve hava koşullarının denizcilik için elverişli olduğu dönemleri kapsamaktadır (Tablo 5.2).

AYLAR	Tarım Sezonu (Buğday ve Arpa)	Zeytincilik Sezonu	Bağcılık Sezonu	Denizcilik Sezonu
OCAK				KAPALI SEZON
ŞUBAT		HASAT MEVSİMİ	BUDAMA VE ÇAPALAMA	
MART				
NİSAN				
MAYIS	HASAT MEVSİMİ			
HAZİRAN				
TEMMUZ				
AĞUSTOS				
EYLÜL			BAĞBOZUMU	
EKİM	EKİM MEVSİMİ	HASAT MEVSİMİ		KAPALI SEZON
KASIM				
ARALIK				

Tablo 5.2. Broodbank'e göre Prehistorik Ege'de Tarımsal Üretim ve Denizcilik Mevsimini Gösteren tablo.

Tenedos/Bozcaada'nın fırtınalı ve rüzgârlı iklim yapısına bakılırsa adanın denizcilik yapılan sezonunu Prehistorik dönem Kyklad adaları toplumlari ile mevsimsel olarak benzer olduğu görülmektedir. Tenedos/Bozcaada'da fırtınalı gün sayısında yaz aylarına gelindiğinde gözle görülür bir azalma yaşanmaktadır. Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında fırtınalı gün sayısı yok denecek kadar azdır. Aralık, Ocak ve Şubat aylarında ise kuzey sektörlü rüzgârların hâkim olduğu dönemde her bir ayın yaklaşık 10 günü fırtınalı gün olarak geçmektedir. Bu iklim yapısı Tenedos/Bozcaada' da denizcilik için Kyklad adalarında olduğu gibi Ekim-Mart ayları arasının uzun mesafeli denizcilik faaliyetleri için kapalı sezon olduğunu göstermektedir (Res. 5.14)

Res. 5.14. Bozcaada'nın aylara göre fırtınalı gün sayısı.

Tenedos/Bozcaada'nın tarımsal ve denizcilik faaliyetlerine bakılacak olursa, adanın günümüzdeki sosyo-ekonomik yapısını Prehistorik Döneme kadar uyarlamamız mümkün olmaktadır. Ada üzerinde kırsal arazi kullanımı bakımdan bir süreklilik söz konusudur (Takaoğlu ve Bamyacı 2005). Günümüzde adada yoğun bir şekilde bağcılık yapılmaktadır. Ada üzerinde M.Ö. 6. yüzyıldan beri bağcılığın yapıldığı ve şarabın önemli bir ticari ürün olduğu ele geçen amphora buluntuları ve kent sikkeleri gibi arkeolojik verilerden bilinmektedir. Ada halkının bağbozumu

mevsiminde, limanda yer alan kasaba merkezinden adanın iç bölgelerine bağların içinde bulunan tek katlı bağ evlerine mevsimsel olarak göç etmeleri gibi kültürel davranışların gözlenmesi, Kyklad adalarında yaşayan toplulukların mevsimsel olarak iç bölgelere göç etmeleri ile benzeşmektedir.

Eski çağlardan beri, Tenedos/Bozcaada'nın aynı yetersiz kaynaklara ve fiziki özelliklere sahip olması, ada üzerinde yaşayan toplumlara küçükbaş hayvancılık, tarım ve balıkçılık gibi yerel tüketime yönelik kısıtlı üretim ekonomisinin yer almasının yanı sıra bağıcılık gibi dış tüketim ve ticarete yönelik üretim seçeneği gibi etkenler, ada üzerinde kırsal ve kırsal alan kullanımında bir süreklilik olduğunu göstermektedir. Günümüzde de Tenedos/Bozcaada, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına geçişte ve Kuzey Ege adaları arasındaki yolculuklarda sığınabilecek elverişli coğrafi yapısından dolayı, belki adanın yerel ekonomisine limana sığan gemilere verilen lojistik destekten elde edilen gelirden katkıda bulunmuş olabilir.

Tenedos/Bozcaada'nın Bronz Çağ limanlarının saptanmasından öncelikle bakılması gereken noktalar bulunmaktadır. Prehistorik dönem Ege limanlarının saptanmasında bir takım jeomorfolojik problemler bulunmaktadır. Dönemsel olarak gerçekleşen yer hareketleri sonucu kıyı yerleşimlerinin jeomorfolojisi sıklıkla değişmesinden, eski çağ limanların elverişli konumundan dolayı aynı yere kurulduğu düşünülen modern limanlar, 3.000 ve 5.000 yıl önceki kıyı değişimlerinden etkilenen eski çağ limanları için her zaman doğru konumlamayı vermemektedir. Ancak deniz seviyesi değişimlerinin yaklaşık 5000 yıl önce stabil konuma gelmesi ve Bronz Çağında da deniz seviyelerinin günümüz seviyesinde +5 m. ya da -5 m. arasında olması bu günkü modern limanların elverişli konumlarından dolayı yaklaşık olarak eski çağ limanlarının modern limanların yer aldığı alanlar üzerinde kurulduğu fikri çoğunlukla doğrulanmaktadır (Tartaron 2003).

C. Antik Çağ Denizciliğinde Tenedos/Bozcaada

Tenedos/Bozcaada'nın denizcilikteki öneminin Arkaik çağdan itibaren hızla arttığını söylememiz ele geçen ithal seramikler göz önüne alındığında mümkün olabilmektedir. Attik kökenli ithal seramiğin M.Ö. 6. yüzyıl ortalarından itibaren Batı Anadolu'da yoğunlaşmaya başlaması ve buna bağlı olarak Tenedos/Bozcaada'da M.Ö. 6. yüzyılın ortalarından itibaren fazlalaşması yapılan kazılar sonucu elde edilen mezar buluntularından anlaşılmaktadır. Mezar kontekstlerine bakıldığında M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına kadar olan gruplarda Korinth seramikleri ile monokrom gri seramiklerin hâkim olduğu, ancak M.Ö. 6. yüzyıl ortasından itibaren ise Attika seramiklerinin ön plana çıktığı görülmektedir. İthal seramiklerin yoğunlaşmaya başlaması deniz ticaretinin yoğunlaşması ve önem kazanması ile paralel arttığını söylememiz, adaya dışardan başka yollarla ithal eserlerin getirilemeyişi ile açıklanabilmektedir.

Adadan çıkan amphora buluntularına baktığımızda ise M.Ö. 7 ve M.Ö. 5. yüzyıllar arasına ait çoğunluğu Miletos kökenli amphoralar, yapılan deniz ticaretinin ya da denizcilik faaliyetlerinin varlığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır (Kat No: 1 - 7). İon dünyasının en büyük kenti ve amphora üretici kenti olan Miletos'un M.Ö. 7. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ticari amphora ürettiği ve üretimin M.Ö. 4. yüzyıla kadar sürdüğü bilinmektedir. Tenedos/Bozcaada çevresinde denizden çıkan amphoralara bakıldığında üretimlerinin başladığı tarihlerden sona erdiği döneme kadar Miletos ticari amphora örneklerinin sayıca çok ele geçmesi, ada ve etrafında denizel ticari faaliyetlerin oldukça hareketli olduğunu göstermektedir. Buna göre Miletos'dan yola çıkan amphora yüklü ticaret gemilerinin Tenedos önlerinden Çanakkale Boğazı aracılığıyla Karadeniz kolonilerine doğru yöneldikleri varsayımı ile bu yolculuk sırasında boğazın geçişlere elverişli olmadığı sert hava koşullarında Tenedos/Bozcaada'nın bir sığınma limanı ve bekleme noktası konumunda olduğunu söyleyebiliriz.

Tenedos açıklarından ele geçen diğer amphora örneklerini incelediğimiz zaman Arkaik ve Klasik dönemlerde yoğun olarak faaliyet gösteren amphora üreten merkezler olan Miletos, Lesbos ve Rhodos amphoralarının varlığı yoğun olarak yer almaktadır. M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen Heraklia amphorası dikkat çekmektedir (Kat. no. 9). Sinope ile birlikte Karadeniz Bölgesi'nin en önemli ticari amphora üreticisi olan Herakleia'nın amphoralarıda, Sinop Amphoraları gibi M.Ö. 4. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren görülmeye başlar. Karadeniz Bölgesi'ndeki amphora üretici merkezlerin amphoralarının boğazlar kanalıyla Ege dünyasına ulaştığını göstermesi ve bu ticari rotada önemli bir stratejik noktada yer alan Tenedos/Bozcaada'nın işlek deniz yollarına hâkim limanının önemini göstermesi bakımından önemlidir.

Tenedos'un Arkaik ve Klasik çağlardan itibaren antik çağ denizciliğinde önemini arttığını, adanın adının antik kaynaklarda bu dönemlerde sıkça yer alması ile de açıklayabilmemiz mümkündür. Eski Çağ denizciliğinde Tenedos'un deniz yollarına hâkim coğrafi konumu, sığınma ve gizlenme amaçlı kullanılan kıyısal kullanımı hakkında bilgilere antik kaynaklarda da rastlamaktayız. Ege adaları, Marmara ve Karadeniz arasındaki deniz yollarına, Çanakkale Boğazı'na giriş noktasına hâkim stratejik konumu sebebiyle çağlar boyunca iskân gören ve bu özel konumu sebebiyle yer aldığı Troas ve Kyklad adaları bölgesinde geçen olaylar içerisinde sürekli önemini koruyan adanın ismi, Homeros, Herodot, Pausanias, Xenophon, Aristoteles, Vergilius, Apollodoros, Strabon ve Plutarchos'a ait eserlerde bahsedilmiştir.

Antik Çağlarda önemli bir yükselişe geçen ve zenginliğe kavuşan Tenedos/Bozcaada Hellenistik döneme kadar önemini korumuş ancak Roma İmparatorluğu döneminde adanın önemi azalmış ancak stratejik konumu sebebiyle tamamen terk edilmemiştir. Roma dönemi kaynaklarından adanın M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren nüfusunda bir azalma ve buna bağlı olarak adanın harap bir duruma geldiği bahsedilmektedir. Roma dönemi yazarlarından Vergilius adanın boş ve terkedilmiş, limanın ise demirlemeye bile elverişsiz hale geldiğinden bahsetmektedir. Bu durum ada civarından çıkan amphora buluntuları ile de desteklenebilmektedir. Ele aldığımız amphoralar arasında özellikle M.Ö. 1. yüzyıla tarihleyebildiğimiz sadece bir tane

Rhodos amphorası yer almaktadır (Kat. no. 11). Tenedos buluntusu amphoraların en az buluntu veren dönemi M.Ö. 2. yüzyıl ile M.S. 3. yüzyıl arasına denk gelmesini, büyük ve kullanışlı limanı ile dikkat çeken adanın tam karşı kıyısına kurulan ve Tenedos'un küçük limanını gölgede bırakan Alexandreia Troas kentinin limanı ile ilişkilendirmemiz yanlış olmayacaktır. M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi üzerine tüm Troas Bölgesi kentleri ile birlikte ada Doğu Roma'nın, yani Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. Bizans İmparatoru Justinian (M.S.527-565) döneminde Konstantinopol'e gönderilmek üzere, Mısır-İskenderiye'den getirilen tahılın depolanabilmesi ve bekletilebilmesi için adadaki büyük tahıl depoları inşa edildiği bilinmektedir. M.S. 4 ve 5. yüzyıllara tarihlenen Suriye-Filistin Kökenli Doğu Akdeniz ticari amphoralarının da Tenedos/Bozcaada'da buluntuları içerisinde yer alması (Kat. no. 12-14), Doğu Akdeniz'den gelen ticari gemilerin adanın bulunduğu deniz rotasından geçmeleri ve adaya uğradıklarını açıklamamız, bu amphoraların varlığı ile açıklanabilmektedir.

Adanın günümüzde olduğu gibi antik dönemde de Çanakkale Boğazı'na hâkim, boğaza giriş ve çıkışların kolayca kontrol edilebilecek bir stratejik bir konumda olması çağlar boyunca adanın jeopolitik önemini göstermektedir. Bunun yanı sıra, bölgede etkin bir güç olmak isteyen, Karadeniz-Ege arasındaki deniz ticaretini kontrol altında tutmak isteyen halkların sürekli elinde bulundurmak istediği önemli stratejik bir nokta olması nedeniyle Tenedos/Bozcaada çağlar boyunca olduğu gibi sürekli önemini korumaya devam edecektir.

D. Ortaçağ ve Türk Denizciliğinde Tenedos/Bozcaada

Tenedos/Bozcaada'nın gerek ticaret gerekse bu ticaret yollarının kontrolünü eline almak isteyen güçler arasında yaşanan deniz savaşlarına Ortaçağ ve Türk egemenliği dönemlerinde de sahne olduğu görülmektedir. Adanın Roma imparatorluğu döneminden sonra Bizans İmparatorluğu hâkimiyetinde oldukça sakin bir dönem geçirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde de adanın gerçekleştirilen

deniz ticaretinde rol aldığı ele geçen amphora buluntuları ile desteklenmektedir. Özellikle amphoraların kullanımın yavaş yavaş ortadan kalktığı ve ahşap fıçılara geçişin başladığı M.S. 11. yüzyıla tarihlenen ve geçiş dönemini temsil etmesi bakımından önem taşıyan amphoraların Tenedos/Bozcaada buluntuları içerisinde yer alması dikkat çekicidir (Kat. No. 19-20). Ancak Bizans İmparatorluğu'nun son dönemlerinde imparatorluğun zayıflamaya başlaması ile ada üzerindeki hâkimiyeti kalkmıştır. Bu dönemden sonra adanın kontrolünü ele geçirmek isteyen dönemin deniz ticaretinde etkin rol oynayan Venedik ve Ceneviz devletleri arasında yaşanan mücadelelere sahne olmuştur. 670 yılından itibaren başlayan Emevi akınları sonrasında başlayan Haçlı Seferleri ile Tenedos/Bozcaada XIII. Yüzyıl ortalarına doğru Çanakkale ve diğer Ege adaları gibi Bozcaada' da Haçlıların kurduğu Latin İmparatorluğu idaresine girmiştir. Akdeniz'de deniz ticaretindeki egemenlik kavgası, Venedik - Ceneviz - Bizans mücadelesi olarak Bizans'ın yıkılışına kadar devam etmiştir. Bu arada Bozcaada, 15. yüzyılın ortalarına kadar bu üç devlet arasında çok sık el değiştirmiş ve jeopolitik konumu sebebiyle, çeşitli antlaşmalarda hep pazarlık konusu olmuştur. Bu durum bize adanın deniz ticareti ya da deniz yollarını elinde tutmak isteyen güçlerin elinde bulundurması zorunlu stratejik durumunu göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Fatih Sultan Mehmet döneminde donanmanın merkezi Gelibolu'dur (Uzunçarşılı 1995: 30). Donanmanın konuşlandığı Çanakkale Boğazı'nda yer alan Gelibolu limanı, açık denizden gelebilecek tehditlere karşı güvenliğinin sağlanabilmesi için Tenedos/Bozcaada'nın önemli bir uç deniz karakol üssü olması bakımından önemli konuma gelmiştir.

Latin imparatorluğu döneminde Bizans'ın elinde kalmış adaların en önemlilerinden biri olan Tenedos/Bozcaada'nın, Çanakkale Boğazı'nın hemen girişinde bulunmasından, İstanbul ve Karadeniz'le iş ilişkisinde bulunan deniz yollarını kullanan tüccar uluslar için birinci derecede bir önemi vardı. Aynı zamanda Boğazın iki sahiline hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu yakın doğu ticareti için önemli olan bu deniz yolunu keserek önemli bir avantaj elde edebilme, yönetimi altına almak istediği ülkelere ambargo uygulayabilme avantajına sahiptir. Bu nedenle

kapatılan deniz yolunu zorla açmak isteyen bir filo için Tenedos önemli bir hareket üssü olmasının yanı sıra Osmanlı'nın sahil tahkimatını ve kışlalarını gözetim altında bulundurmak ve Osmanlı'nın askeri hareketliliğinden haberdar olmak için Bozcaada stratejik bir gözetim noktası olması ile önemini oldukça göstermektedir. Ayrıca Türk gemilerinin takibinden kurtulmak için açık denize kaçan ticaret gemilerine de ada uygun bir sığınak idi. Tenedos/Bozcaada'nın günümüzde olduğu gibi antik dönemden sonra da Ortaçağ döneminde Çanakkale Boğazı'na hâkim, boğaza giriş ve çıkışların kolayca kontrol edilebilecek stratejik bir konumda olması çağlar boyunca adanın jeopolitik önemini göstermektedir.

Ada buluntusu amphoralar bakıldığında Bizans dönemini temsil eden amphoraların dışında katalog kısmında ele alınamayan Ortaçağ ve Osmanlı dönemine ait ticari taşıma kaplarının da yer alması Tenedos/Bozcaada'nın bu dönemlerde de ticari faaliyetlerde yer aldığını göstermektedir. Bu dönemlerde ada ticari faaliyetlerden daha çok ticari faaliyetlerin kontrolü için yaşanan savaflara sahne olmuştur.

Tenedos/Bozcaada'nın Türk dönemine bakılınca Türklerin Bozcaada'yla ilk ilişkileri XIV. yüzyılın ilk yarısında, Beylikler Dönemi'nde gerçekleşmiş ancak tam anlamıyla hâkimiyet altına alınamamıştır. 16. Yüzyılda Çanakkale Boğazı'nın her iki sahiline Osmanlı Türkleri yerleşince, ada boğazların kontrolü için önem kazanmış böylece Bozcaada 1455 Fatih Sultan Mehmet'in Donanma Komutanı Hamza Bey tarafından Venediklilerden alınmış ve Bozcaada Ege denizinde Türklerin hâkimiyetine geçen ilk ada olmuştur. Ancak 17 ve 18 yüzyıl boyunca ada Osmanlı ve Venedik devletleri arasında sürekli el değiştirmiş. Bu dönemde ada özellikle Boğazların artan önemi ile boğazları kontrol altına almak isteyen devletlerin üssü konumundadır. Ancak bu dönemde ticari faaliyetlerin sürdüğü kaçınılmazdır. Ticari faaliyetlerin sürekli olarak devam ettiği veya ada limanının ticari gemiler için sürekli bir sığınma limanı olması ile önemini kaybetmemiştir. Ada etrafında yaptığımız dalışlar da bu durumu desteklemektedir. 17 yüzyıla ait İtalyan kökenli tabak taşıyıcısı bir teknenin tüm kargosu ile tespit edilmesi Venediğin bu dönemlerde de ticari faaliyetler için ada limanını kullandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı dönemine bakıldığında Tenedos/Bozcaada limanının kapasitesinin büyütülerek ticari gemi ve tekneler için kullanıldığını, ada limanına ait kayıt defterlerinden görmekteyiz. Liman kayıtları incelendiği zaman ada limanının yoğun olarak kullanım gördüğü görülmektedir. Limanın büyük çoğunlukla Avusturya, İngiltere, Fransa, Yunanistan ve İsveç gibi çeşitli devletlerin ticari ve yolcu gemilerine ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Bu durum ada limanının Çanakkale Boğazı'na girişte hemen hemen tüm gemilerin iyi hava koşullarında bile ikmal ya da yük indirme bindirme için limana uğradıklarını göstermektedir. Ada limanının kayıtları, yıllık 2500 geminin giriş çıkış yapması ile işlek bir liman olduğunu göstermektedir. Bu sayı limanın yıl boyunca günlük ortalama 7 gemiye hizmet verdiğini göstermekte ve bu sayı dönemi içinde Tenedos/Bozcaada limanının kapasitesi ve büyüklüğü göz önüne alındığında oldukça önemli bir veridir.

Tenedos/Bozcaada'nın Ortaçağ ve Türk dönemlerinde denizcilikte ticari faaliyetlerden daha çok deniz üssü olarak dönemin ticari faaliyetlerini kontrol altına almak isteyen güçlerin hâkimiyet altına alınmak istenmesi ile önem kazanmıştır. Bu durum Bozcaada'nın I. Dünya savaşında müttefik devletlerini boğazların geçiş hâkimiyetini tutmak için askeri üst olarak kullanılması ile görülmektedir. Osmanlı dönemi ile Türk hâkimiyetine giren Tenedos/Bozcaada'nın stratejik önemi anlaşılmalı, bu sebeple başkent İstanbul'a gitmek isteyen özellikle Venedik, Ceneviz gibi ada hâkimiyeti için uzun yıllar mücadele veren yabancı ülkelerin diplomatik amaçlı gelen elçi ve tüccarlarına ait gemilerin, Çanakkale Boğazı'ndan geçişine izin verilmemiş, güvenlik gerekçesi ile bu gemilerle gelen devlet adamları, Osmanlı'ya ait çektiri tipi gemilerle başkente ulaştırılmıştır.

VI. SONUÇ

Çanakkale Boğazı girişinde önemli bir coğrafik noktada yer alması Troia gibi önemli bir antik kente yakınlığı ile çağlar boyunca seyyahların, devlet adamlarının ve tarihçilerin dikkatini çeken Bozcaada, antik adıyla Tenedos adası bulunduğu jeopolitik konumu ile Troas Bölgesi arkeolojisinde önemini sürekli korumuş, çağlar boyunca çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapan Troas Bölgesi arkeolojisi içerisinde sahip olduğu ünik ve stratejik konumu nedeniyle gelişen olaylarda sürekli yer almıştır. Tenedos/Bozcaada'nın stratejik konumundan gelen önemi, köprü görevi gören yerleşimin boğazlara girişte denizden gelecek tehditlere karşı ilk kontak noktası olmasından ileri gelmektedir. Tez konum kapsamında Tenedos/Bozcaada'nın bu önemi arkeolojik veriler ile desteklenerek kronolojik olarak, ada yerleşiminin Bronz Çağın başladığı tarih olan yaklaşık M.Ö. 3000 den günümüze kadar olan dönem sürecinde irdelenmeye çalışılmıştır. M.Ö. III. binden itibaren Tenedos/Bozcaada'nın değişen fiziki coğrafyasının gelişiminin incelenerek, buna bağlı olarak değişen kıyı çizgisi ve deniz seviyesiyle adanın fiziki coğrafyasında kullanılabilecek olası liman bölgelerinin tespit edilmeye çalışılması, adanın antik dönem deniz ticaretindeki rolü, buna bağlı olarak gelişen kıyısal kullanımı, Karadeniz, Marmara ve Kuzey Ege arasında gerçekleşen deniz ticaretinde adanın stratejik bir geçiş noktası olduğunun arkeolojik veriler ışığında açıklanması bu yüksek lisans tezimin ana konusunu oluşturmuştur.

Tenedos/Bozcaada'nın Eski Çağ denizciliğindeki önemi bulunduğu coğrafik ve stratejik konumundan ileri gelmektedir. Öncelikle Kuzey Ege Ticaret Ağı sisteminde yer alması, Çanakkale Boğazı'na girişte ilk kontak noktası olması ve Troia antik kentine yakınlığı ve onun bir uydusu ya da denizden gelebilecek saldırılara karşı savunma hattını oluşturma olasılığı bu konuyu çalışmamda etkili olmuştur.

Tenedos/Bozcaada'nın eski çağ denizciliğindeki önemi, sürekli kullanım gören ve kötü hava koşullarında imdat limanı görevi gören doğal liman bölgeleri ile

kendini öncelikle göstermiştir. Özellikle Bronz Çağı gemiciliğinde navigasyon imkânları ve denizcilik teknolojisi göz önüne alındığında, kıyıların izlenerek rotaların saptandığı dönemlerde Tenedos/Bozcaada'nın da Kuzey Ege'den Karadeniz'e geçişi sağlayan tek deniz yolu olan Çanakkale Boğazı'nın hemen girişinde yer alması onu muhtemelen önemli bir kerteriz noktası, yön belirlemede kılavuzluk görevi gören bir kara parçası olmasını sağlamıştır. Ayrıca dönemin gemi teknolojisi daha doğrusu küçük boyutlu teknelerinin seyir kabiliyetleri göz önüne alındığında, yılın önemli bir bölümü sert hava koşullarına hâkim rüzgârlı bir iklimsel coğrafyaya sahip olan Çanakkale Boğazı çevresinde yılın her dönemi yol alamayacakları görülmektedir. Tenedos adasının bu noktadaki avantajı ise boğaza hemen girişte yer alması, sahip olduğu doğal koy ve limanlar ile ortaya çıkmaktadır. Adanın doğu kıyılarının tipik Ege kıyı karakteristiğinde girintili çıkıntılı korunaklı doğal koyalara sahip olması, çağlar boyunca Homeros'un İlyada destanında bahsettiği Akha donamasının gizlenmesi örneğinde olduğu gibi çeşitli tipteki gemilere sığınma, barınma imkânı tanımıştır.

Çalışma kapsamında diğer yandan adanın antik kaynaklarda bahsedilen iki limanı ve diğer liman bölgeleri tespit edilmeye çalışılmış, bugün kullanılan modern limanın ve onun güneyinde yer alan Poyraz Limanı'nın Strabon'un bahsettiği limanlar olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer yandan adanın Prehistorik olası liman bölgeleri de saptanmaya çalışılmıştır. Ada üzerinde yeterli arkeolojik kazı ve bilimsel çalışma yapılmadığından olasılıkla prehistorik limanın günümüzde kullanılan modern liman ile aynı noktada ve civarındaki uygun küçük koyalarda yer aldığı kanısına varılmıştır. Adanın Prehistorik yerleşimine ait buluntuların modern limanın yakınındaki mezarlık alanından gelmesi, bize yerleşimin aynı noktada bir süreklilik gösterdiğini göstermiştir. Prehistorik yerleşimin ise günümüz kıyı çizgisinden 5-10 m. içeride yer aldığı düşünülmüş ancak ne kadar içeride yer aldığı tam olarak tespit edilememiştir. Ada üzerinde ilerleyen dönemlerde, Prehistorik liman bölgelerinin tespiti için yapılabilecek GIS destekli projeler sonucunda, kıyı çizgisinin tam olarak tespiti mümkün olabilecektir. Adanın Prehistorik liman bölgesinin akarsular ile taşınan alüvyonlar ile dolduğu, kıyı çizgisinin günümüzdeki modern kıyı çizgisine kadar ilerlediği düşünülse de, ada üzerinde sürekli bir akarsu rejiminin olmaması

diğer olasılıkları düşündürmüştür. Liman havzasının çağlar boyunca dolmasını sağlayabilecek diğer bir etken rüzgâr ve erozyon gibi toprak hareketleridir. Bunun sonucu liman bölgesi ve havzasının yüzyıllar boyunca dolmuş olabileceği varsayımı ele alınmış, bu varsayım ise mezarlarda yapılmış olan kurtarma kazılarında elde edilen veriler ile doğrulanmaya çalışılmıştır. Toprak kayması ve erozyon sonucu liman havzasının dolma ihtimalini destekleyebilecek bir veri olarak, nekropol alanında yapılan kazılar sonucu Arkaik ve Klasik çağ mezarlarının dahi yüzeyden 4-5 metre arası bir derinlikte yer alması gösterilebilmektedir.

Tenedos/Bozcaada'nın antik dönemde deniz ticaretindeki önemini saptamak için Çanakkale Arkeoloji Müzesi ve Bozcaada Kalesi müzelerinde yer alan ada buluntusu ve çoğunluğu denizden gelen, dönemlerinin ticari aktivitelerini gösteren ticari taşıma kapları olan çift kulplu taşıyıcılar yani amphoralar incelenmiştir. Yaklaşık 160 adet amphora buluntusu olmasına rağmen, ada civarında gerçekleştirdiğimiz araştırma dalışları daha çok sayıda amphoranın sualtında olduğunu göstermiştir. Ancak ada üzerinde şarap üretiminin Klasik Çağdan beri yapıldığı antik kaynaklardan ve ele geçen Tenedos sikkelerinden bilinmesine rağmen, adanın kendine özgü bir ticari amphora ürettiğine dair henüz bir kanıt bulunamamıştır. Adanın karışık bir yerel ekonomiye sahip olduğu, küçükbaş hayvancılık, balıkçılık ve sınırlı sayıda yapılan tarımla sadece kendi ihtiyacını karşıladığı görülmektedir. Ancak adanın Klasik dönemden itibaren kendi ihtiyacından fazla şarap ürettiği ve artı bir ihraç ürününe sahip olduğu görülmektedir. Tenedos/Bozcaada'nın bu şarabı nasıl ve nereye pazarladığı konusu açıklık kazanmamakla beraber birkaç varsayım ileri sürülebilir.

İlk olarak ve çok düşük bir ihtimal olarak ele alınan varsayım, örneklerine rastlanan taktiksel pazarlama yöntemidir. Bu yöntemle adaya diğer ticari teknelerle gelen ünlü amphora ve şarap üretim merkezlerine ait amphoraların tekrar dolun yapılarak Tenedos şarabının pazarlanma ihtimalidir. Diğer bir yaklaşım ise Arkaik dönemden itibaren Tenedos' un Atina ile yakınlaşması ile ilintili olabilecek bir yaklaşımdır. Buna göre Karadeniz kolonilerine şarap ihraç eden Atina'nın kendi amphoralarını ucuz ve kaliteli Tenedos şarabı ile doldurarak üretimde fason

yöntemini kullanarak maliyeti azaltma isteği olabilir. Bu yaklaşımı destekleyebilecek diğer bir nokta ise Tenedos/Bozcaada'nın bulunduğu jeopolitik konumudur. Çanakkale Boğazı girişinde günümüzde bile en yoğun gemi trafiğinin yaşandığı ve deniz ticaretinin can damarı sayılabilecek bir rota üzerinde yer alması, özellikle bu trafiği yönetebilecek, kısıtlayabilecek en önemlisi bu trafiğin güvenliğini sağlayabilecek bir deniz karakol üssü konumundaki stratejik konumu Tenedos/Bozcaada'yı sürekli ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda Atina'nın Karadeniz kolonilerine yaptığı şarap ihracatının güvenliğini sağlamada Tenedos/Bozcaada ile işbirliği yaptığı varsayımı ön plana çıkmaktadır. Adanın Arkaik ve Klasik dönemlerde zengin bir ekonomiye sahip olması ve karşı kıyısında yer alan Troas Bölgesi'nin adanın etki alanı içerisinde yer alması dikkat çekicidir. Sahip olduğu kısıtlı gelirler ve dalgalı karışık yerel ekonomiye rağmen adanın bu zenginliği Atina'nın çıkarları doğrultusunda, ticaret ağının güvenliğinin sağlanması karşılığı sübvansede edilmesi ile açıklamak mümkündür. Ayrıca adanın sahip olduğu elverişli sığınma limanı bu ticari teknelere kötü hava koşullarında sığınma, barınma ve lojistik imkânlar sağlamıştır. Ada ekonomisine liman hizmetlerinde gelen geliri ve de gemilerin geçişlerinden alınan vergileri eklememiz yanlış olmayacaktır.

Tenedos/Bozcaada limanının yükleme, boşaltma, sığınma, barınma, lojistik imkân sağlayacak kaynaklara sahip olması gibi tüm bu avantajlarına karşın fiziksel olarak gelişmemesi ve Alexandria Troas kenti limanının inşa edilmesi ile 2. derece önemli bir liman konumuna gelmesi adanın hinterlandı olmaması ile açıklanabilir. Ancak Alexandria Troas kentinin terk edilmesi ile yapay limanının bakımsız kalması, rüzgâr ve denizel faktörler sonucu havzasının tamamıyla dolması ve kullanılamaz hale gelmesi Tenedos/Bozcaada limanını tekrar önemli kılmıştır. Roma döneminde bakımsız kalan ve liman havzası kullanılmaz duruma gelen Tenedos limanı tekrar önemini kazanarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum Justinian döneminde Tenedos'a yaptırılan tahıl siloları ile açıklanabilmektedir. Adaya depolanan İskenderiye ve Mısır'da gelen tahıl Konstantinopol için önem taşımaktadır. Eğer Mısır ve İskenderiye'den gelen tahıl iklim ya da diğer nedenlerden dolayı gecikecek olursa imparatorluğun ihtiyacı belirli bir miktar ada

stoklarından sağlanabilecektir. Adaya stoklanan tahıl diğer bir yandan çıkabilecek bir savaş ya da savunma durumunda bölge ve adada konuşlanacak güçler için lojistik destek sağlamaya da imkân tanımaktadır. Bu dönemden sonra adanın Kuzey Ege Karadeniz arasındaki deniz ticaretini kontrol etmek isteyen devletlerin elinde sürekli bir çekişme konusu olmuştur.

Sonuç olarak eski çağlarda Troia, günümüzde ise Çanakkale kentlerinin deniz ticareti ve boğazların güvenliği gibi çok önemli jeopolitik bir konumda yer alması, denizden gelebilecek tehditlere karşı ilk kontak kurulan tampon bölge olması ile Tenedos/Bozcaada stratejik önemini halen göstermektedir. Tenedos/Bozcaada limanın ticari bir limanda daha çok, ilk zamanlardan beri sığınma, barınma ve en önemlisi bölgede küçük bir noktada yer almasına rağmen Ege-Kuzey Ege-Marmara-Karadeniz arasındaki deniz trafiğinin sürekliliğini sağlayabilecek ya da engelleyebilecek bir konumda yer alması, Tenedos/Bozcaada limanın bir deniz karakol üssü olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Bu stratejik ve ünik jeopolitik konum günümüzde de önemini korumakta ve çağlar boyunca olduğu gibi çağlar boyunca da korumaya devam edecektir. Çağlar boyunca gerçekleşen Troia savaşlarından, modern Çanakkale Savaşları'na kadar birçok savaşta Tenedos/Bozcaada stratejik önemi dolayısıyla askeri planlamalarda ve operasyonlarda büyük roller üstlenmiştir. Öyle ki stratejik konumundan dolayı günümüzde bile Boğazların güvenliğini sağlayan iki adadan biri olması ile hep dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Tenedos/Bozcaada üzerinde yapılacak olan kapsamlı ve bilimsel kazıların devam etmesi gerektiği görülmekte ve elde edilecek bilgilerin bölge arkeolojisinin bilinmeyen ve karanlıkta kalan noktalarının açıklanması için oldukça önemli olduğu kaçınılmazdır. Bulduğu coğrafik konumundan dolayı Troas Bölgesi; Anadolu, Balkanlar ve Ege Dünyası arasında gerçekleşen kültürel etkileşiminin yoğun olarak yaşandığı ve bu etkileşimi ayarlayan bölge konumu ile dikkat çekmektedir. Doğu ve Batı arasındaki ünik konumuyla önemli bir yere sahip olan Tenedos/Bozcaada, Troas Kültür Tarihi'ne yönelik çalışmalar içerisinde artık önemini göstererek bilimsel araştırmalara ev sahipliği yapması gerekmektedir.

VII. KAYNAKÇA

ABADIE, Catherine

1989 “Les Amphores Protobyzantines d’Argos.” *Bulletin de Correspondence Hellenique* XVII: 47 - 56.

ABAY, E., H.SAĞLAMTİMUR ve T.ÖZKAN

1999 “Ulucak Höyük Kazıları 1998.” *21. Kazı Sonuçları Toplantısı I*: 359-371.

ADKINS, L. ve R.A. ADKINS

1998 *Life in Ancient Rome*, Oxford University Press, London.

AGOURIDIS, Christos

1997 “Sea Routes and Navigation in the Third Millenium Aegean.” *Oxford Journal of Archaeology* 16: 1-24.

ALPÖZEN, Oğuz

1975 “Bodrum Müzesi Ticari Amphoraları.” *Türk Arkeoloji Dergisi* XXII-2: 5- 32.

ALPÖZEN, O., H. ÖZDAŞ ve B. BERKAYA

1995 *Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Ticari Amphoraları*, Ankara.

ARSLAN, N. ve N.SEVİNÇ

2003 “Die Eisenzeitlichen Gräber von Tenedos.” *Istanbul Mitteilungen* 53: 223-250.

ARTHUR, Paul

1998 “Aspects of Byzantine Economy: An Evaluation of amphora Evidence from Italy.” *Bulletin de Correspondence Hellenique* XVIII: 11-36.

ATAÇERİ, E. ve S. ARGAVAN

1962 “Bozcaada Ortaokul Sahasında Yapılan Kazı Hakkında Önrapor.” *Türk Arkeoloji Dergisi* XI: 19-20.

AYGEN, Mehmet Saadettin

1984 *Bütün Yönleriyle Bozcaada*, Türkeli Matbaası, Afyon.

BAKIRTZIS, Charalambos

- 1989 "Byzantine Amphorae." *Bulletin de Correspondence Hellenique* XVIII: 73 -77.

BARNEA, Ion

- 1989 "La Ceramique Byzantine de Dobrraudjo, LXe-XIIe siecies." *Bulletin de Correspondence Hellenique* XVIII: 131-142.

BASS, George

- 1972 "The Earliest Seafarers in the Mediterranean and the Near East." G. BASS (Ed.) *A History of Seafaring Based on Underwater Archaeology*, 11-37, Thames and Hudson, London.
- 1975 "Underwater Survey -1973." *Türk Arkeoloji Dergisi* XXII-2: 33-38.
- 1987 "Oldest Known Shipwreck Reveals Splendors of the Bronze Age." *National Geographic* 172: 692-733.
- 1991 "Evidence of Trade from Bronze Age Shipwrecks." N.H. GALE (Ed.) *Bronze Age Trade in the Mediterranean*, 69-82, Jonsered.

BERTI, Fede

- 2002 "Iasos: Field Work 2001." *24. Kazı Sonuçları Toplantısı II*: 351-358.

BİLGİN, Turgut

- 1969 *Biga Yarımadası Güneybatı Kısmının Jeomorfolojisi*, Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

BIRD, E.C.F. ve P. FABRI

- 1987 "Archaeological Evidence of coastline Changes with References to Latium, Italy." *Le Journal du CNRS* 1987: 107-113.

BJELAJAC, Lijiljana

- 1996 *Amfore Gornjo Meziskog*. Archaeological Institute Belgrade Monographies 30, Belgrad.

BONIFAY, M. ve F. VILLEDIEU

- 1989 "Importation d'amphores Orientales en Gaule." *Bulletin de Correspondence Hellenique* XVIII: 17-46.

BOEHLAU, J. ve K.SCHEFOLD

- 1942 "Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1902-1934." *Larissa Band III*.

BRANIGAN, Keith

1975 "The Round Graves of Levkas Reconsidered. *Annual of the British School at Athens* 70: 37-45.

BROODBANK, Cyprian

1989 "The longboat and society in the Cyclades in the Keros-Syros Culture." *American Journal of Archaeology* 93: 336.

2002 *An Island Archaeology of the Early Cyclades*. Cambridge University Press, Cambridge.

CALLENDER, Maurice Henry

1965 *Roman Amphorae with index of Stamps*, London.

CARLSON, Deborah

2003 "The Classical Grek Shipwreck at Tektaş Burnu, Turkey." *American Journal of Archaeology* 107-4: 63-82.

CASSON, Lionel

1971 *Ships and Seamanship in the Ancient World*, Princeton University Press, Princeton.

CEVAT, Ali

1893-1899 *Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lûgati*, Kasbar Matbaası Der Saadet.

CEZÂİR-İ BAHR-İ SEFİD VİLÂYETİ

1895 *Cezair-i Bahr-i Sefid Salnamesi*. Rodos: Matbaa-yı Vilâyet.

CHANDLER, Richard

1775 *Travels in Asia Minor, or an Account of a tour made at the expense of the Society of Dilettani*, Clarendon Press, Oxford.

COOK, R.M. ve P. DUPONT

1998 *East Grek Pottery*, London.

COOK, John Manuel

1971 *The Troad: An Archaeological and Topographical Study*, Oxford Clarendon Press, London.

ÇELEBÎ, Kâtip

1329 *Tuhfetü'l kibâr fi esfâari'l-bihâr*, İstanbul.

DAĞLI, Y., S.A.KAHRAMAN ve İ. SEZGİN

2001 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

DE CHOISEUL-GOUFFIER, Comte

1782 *Voyage Pittoresque de la Grèce*, Paris.

DE TOURNEFORT, Joseph Piton

1741 *A voyage into the Levant*, D. Midwinter, London.

DITTENBERGER, W. ve K. PURGOLD

1896 *Die Inschriften von Olympia*, Berlin.

DOĞER, Ersin

1990 *Antik Çağda Amphoralar*, İzmir.

DOUMAS, Christos

1990 "The Sea and Rock Art." L. MARANGO (Ed.) *Cycladic Culture: Naxos in the 3rd Millenium BC*, 83-86, Athens.

ERCAN, Tuncay

1996 *Biga ve Gelibolu Yarımadaaları ile Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adalarının Jeolojik, Arkeolojik ve Tarihi Özellikleri*, MTA Yerbilimleri ve Kültür Serisi I, Ankara.

ERGUVANLI, Kemal

1955 "L'Etude Geologique de l'île de Bozcaada." *Extrait du Bulletin de Societe Geologique de France* 6: 399-401.

ERİNÇ, Sırrı

1977 "Ege Denizaltı Kaynaklarından Yararlanma Konusundaki Siyasal Soruna Jeomorfolojik Yaklaşma." *Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 22: 1-20.

1982 *Jeomorfoloji*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları İstanbul.

ERKANAL, Hayat

1999 "1998 Yılı Liman Tepe Kazıları." *21. Kazı Sonuçları Toplantısı I*: 251-262.

EROL, Oğuz

1979 *Dördüncü Çağ Jeoloji ve Jeomorfolojisinin Ana Çizgileri*, DTCF Yayınları, Ankara.

FAIRBANKS, Richard G.

- 1989 "A 17,000 year Glacio-Eustatic Sea Level Record: Influence of Glacial Melting Rates on the Younger Dryas Event and Deep Ocean Circulation." *Nature* 342: 637-642.

FLEMMING, Nicolas

- 1972 "Eustatic and Tectonics Factors in the Relative Vertical Displacement of the Aegean Coast." D.J. STANLEY (Ed.) *The Mediterranean Sea*, Stroudburg: Hutchinson-Ross: 189-201.

FLEMMING, N. ve N. CZARTORYSKA

- 1973 "Archaeological Evidence for Eustatic and Tectonic Components of Relative Sea-Level Changes in the South Aegean." D.J. BLACKMAN (Ed.) *Marine Archaeology*, 1-66, London.

GABRIEL, Albert

- 1952 *Exploration Archéologique II, La Cité de Midas, Topographie, Le Site et Les Fouilles*, Paris.

GELL, William

- 1801 *Topography of Troy and it's Vicinity*, Edinburgh.

GÖKSOY, Hasan Ali

- 2002 *Türk Tarihinde Bozcaada*, İstanbul.

GRACE, Virginia

- 1962 *Excavations of the Athenian Agora, Amphoras and the Ancient Wine Trade, Picture Book No.6*, Princeton.
- 1985 "The Middle Stoa Dated by Amphora Stamps." *Hesperia* Vol.54.1:1-54.

GREAVES, Alan

- 1995 *Miletos: A History*, Yale University Press, London.

GREENE, E. ve G. BASS

- 2003 "2002 Yılı Pabuç Burnu Kazısı Ön Raporu." *Kazı Sonuçları Toplantısı XXV-1*: 187-194.

GÜLERYÜZ, Ahmet

- 2004 *Kadırgadan Kalyona Osmanlıda Yelken*, Denizler Kitabevi, İstanbul.

GÜNSENİN, Nergis

1989 “Amphores Byzantines dans les Musees Turcs.” *Bulletin de Correspondence Hellenique* XVIII: 267-276.

2001 “L’epave de Çamaltı Burnu I: Resultats des Campagnes 1998-2000.” *Anatolia Antiqua* IX: 117-133.

GÜRÜNEY, Hakan

2006 *Bozcaada Harita ve Gravürleri*, İstanbul.

HALİL, Mükrimin

1928 *Düstur-nâme-i Enverî*, İstanbul.

HAMILTON, Standish Monteith

1920 *Gallipoli Diary Vol. II*, Edward & Arnold, London.

HEYD, Wilhem

2000 *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

HOCAOĞLU, Şahabettin

1984 Bozcaada'nın Fiziki Coğrafyası (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi) Ege Üniversitesi, İzmir.

1985 “Bozcaada'nın Fiziki Coğrafyası.” *Ege Coğrafya Dergisi*. 3: 175-199.

İNALCIK, H. ve D. QUATAERT

2004 *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi II*, Eren Yayıncılık, İstanbul.

İNANDIK, Hamit

1958a “Türkiye Kıyılarının Başlıca Morfolojik Meseleleri.” *Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 8: 67-77.

1958b “Türkiye Kıyılarına Genel Bakış” *Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 9: 50-72.

JONES, Abel Handy

1928 *The War in the Air Vol.II*, Oxford University Pres, Oxford.

KALAFATOĞLU, Adnan

- 1963 “Geology around Ezine and Bozcaada: The age of limestones and serpentines.” *Maden Tektik Arama Enstitüsü Dergisi* 60: 61-70.

KARDULIAS, Paul Nick

- 1996 “Multiple Levels in the Aegean Bronze Age World System.” *Journal of World System Research* 2: 1-35.

KAYAN, İlhan

- 1988 “Late Holocene Sea-Level Changes on the Western Anatolian Coast.” *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 68: 205-218.
- 1996 “Holocene Coastal Development and Archaeology in Turkey,” *Zeitschrift für Geomorphology* 102: 37-59.
- 1997 “Bronze Age Regression and Change of Sedimentation on the Aegean Coastal Plain of Anatolia.” NATO ASI Series Vol I.49: 431-450. N. DALFES (Ed.) *Third Millenium BC Climate Change and Old World Collapse*, Berlin.

KAYAN, İ., J. C. KRAFT ve O. EROL

- 1980 “Truva Doğal Çevresinin son 15000 Yıldağı Değişmeleri.” *Bilim ve Teknik* 155: 8-13.

KOÇMAN, Asaf

- 1983 “Bozdağlar ve Çevresinin İklimi.” *Ege Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 2: 57-106.

KRAFT, J. C., G. RAPP, İ. KAYAN ve J. V. LUCE

- 2003 “Harbor Areas At Ancient Troy: Sedimentology and Geomorphology Complement Homer’s Iliad.” *Geological Society of America* Vol 31, II: 163-166.

KRAFT, J. C., İ. KAYAN, S. E. ASCHENBRENNER

- 1985 “Geological Studies of Coastal Change Applied to Archaeological Settings.” G.RAPP (Ed.), *Archaeological Geology*, London: Yale University Press, 57-84.

KORFMANN, Manfred

- 1984 “Beşik Tepe: Vorbericht über die Ergebnisse der Grabungen von 1982, Die Hafengebucht von Troia (Hisarlık).” *Archäologischer Anzeiger*: 165-176.

KURDOĞLU, Fevzi

1940 *Türklerin Deniz Muharebeleri*, İstanbul.

LAMB, Winifred

1932 "Gray Wares from Lesbos." *Journal of Hellenic Studies* 52: 1-12.

LEAF, Walter

1923 *Strabo on the Troad*, Cambridge University Press, London.

LLOYD, Manuela

1984 Byzantine Shipwreck at İskandil Burnu Turkey: Preliminary Report (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi) Texas: Texas A&M University.

MALINOWSKI, Bronislaw

1922 *Argonauts of the Western Pacific*.

MAVOR, James

1986 "An Aegean Atlantis." P.Throckmorton (Ed.) *The Sea Remembers: Shipwrecks and Archaeology*, s. 37-42, Smithmark, New York.

MELLINK, Machteld Johanna

1991 "The Native Kingdoms of Anatolia." *Cambridge Ancient History* III/2: 619-665.

MILLER, William

1921 *Essays on the Latin Orient*, Cambridge.

NEUMANN, Jehuda

1987 "Wind and Current Conditions in the Region of the Windy Ilion (Troy)." *Archäologischer Anzeiger*: 345-363.

1991 "Number of Days that Black Sea Bound Sailing Ships were delayed by Winds at the Entrance to the Dardanelles near Troy's Site." *Studia Troica* I: 93-101.

OWEN, David

1971 "Excavation a Classical Shipwreck." *Archaeology* 24: 118 - 129.

ÖZKAN, Turhan

1971 "1990 yılı Tenedos Nekropol Çalışmaları." *Müze Kurtarma Kazıları Semineri II*: 1-9.

1992 Tenedos Arkaik ve Klasik Nekropolü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ege Üniversitesi, İzmir.

PEACOCK, D.P.S. ve D.F. WILLIAMS

1985 *Amphora and the Roman Economy*, London.

PERLÈS, Catherine

1993 "Systems of Exchange and organization of production in Neolithic Greece." *Journal of Mediterranean Archaeology* 5: 115-164.

POLANYI, Karl

1957 "The Economy as Instituted Process." K.POLANYI, C.ARENSBURG ve H.W. PEARSON (Ed.) *Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory*, s. 243-270, New York.

RABAN, Avner

1991 "Minoan and Canaanite Harbours." R.LAFFINEUR ve L.BASCH (Ed.) *Thalassa: L'Egee Prehistorique et la Mer*, Aegaeum 7: 129-146.

RACZYŃSKI, Edward

1825 *Malerische Reise in einigen Provinzen des Osmanischen Reichs*, Breslau: Grass.

RANDOLPH, Bernard

1687 *The Present State of the Island in the Archipelago*, Oxford.

RENFREW, Colin

1969 "Trade and Culture Process in European Prehistory." *Current Anthropology* 10: 151-169.

1972 *The Emergence of Civilization: The Cyclades and the Aegean in the Third Millenium B.C.*, London.

RENFREW, C., J.E. DIXON ve J.R. CANN

1966 "Obsidian and Early Cultural Contact in the Near East." *Proceedings of Prehistoric Society* 32: 39-58.

1968 "Further analysis of Near Eastern Obsidians." *Proceedings of Prehistoric Society* 34: 319-31.

RENFREW, C. ve P.BAHN

1991 *Archaeology: Theories, Methods and Practice*, Thames and Hudson, New York.

ROTZOVTZEFF, Mikhail

1941 *Social and Economic History of the Hellenistic World*, Oxford.

SCIALLANO, M. ve S. PATRICIA

1991 *Amphores Comment les Identifier*, Edisud.

SEVİNÇ, N. ve T.TAKAOĞLU

2004 "The Early Bronze Age on Tenedos/Bozcaada." *Studia Troica* 14: 135-140.

SEVİNÇ, Nurten

1994 "Bozcaada (Tenedos) Nekropolü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı." *IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 311-320.

SHACKLETON, J. ve C. RENFREW

1970 "Neolithic Trade Routes Realigned by Oxygen Isotope Analysis." *Nature* 228: 1062-1064.

SHAW, Joseph

1989 "Bronze Age Aegean Harboursides." D.A. HARDY ve diğerleri (Ed.) *Thera and the Aegean World III.I. Archaeology*, s. 420-436, London.

SHERRAT, Andrew

1982 "The First European Sailing Ships." *The Ashmolean*, s. 12-14.

SLADE, Adolphus

1832 *Records of Travels in Turkey, Greece, etc. in the years 1829, 1830 and 1831*, London: Saunders and Otley.

SNODGRASS, Anthony MacElrea

1971 *The Dark Age of Greece: An Archaeological Survey of the Eleventh to the Eight Centuries B.C.*, Edinburgh.

ŞENGÖR, C. ve J.F. DEWEY

1979 "Aegean and Surrounding Regions: Complex Multiplate and Continuum Tectonics in a Convergent Zone." *Geological Society of America*, Vol 90.1: 84-92.

ŞENOL, Ahmet Kaan

2003 *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları*, Ankara.

TAKAOĞLU, Turan

2004 "Early Cycladic Presence in Central-Western Anatolia: Evidence of Stone Bowls." *Anatolia* 26: 65-70

TAKAOĞLU, T. ve A.O. BAMYACI

2005 "Continuity and change in rural land-use on Tenedos/Bozcaada." T.TAKAOĞLU (Ed.) *Ethnoarcheological Investigations in Rural Anatolia, Vol II*, 115-139, İstanbul.

TARTARON, T.F, R.M. ROTHAS ve D.J. PULLEN

2003 "Searching for Prehistoric Aegean Harbors with GIS, Geomorphology and Archaeology." *Athena Review* Vol 3, 4: 27-36.

TAVUKÇU, A., C.BAŞARAN, Z.A. TAVUKÇU ve E.KÜÇÜKEFE

2003 "Bozcaada-Tenedos Araştırmaları 2002." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 21, 2: 67-76.

TELEVANTOU, Christina

1990 "New Light on the West House Wall-Paintings." D.A. HARDY ve diğerleri (Ed.) *Thera and the Aegean World III.I. Archaeology*, s. 309-324, London.

TEZGÖR, D. K. , S. LEMAITRE ve D.PIERI

2003 "La Collection d'amphores d'İsmail Karakan a Sinop." *Anatolia Antiqua* XI: 169-200.

TEZGÖR, Dominique Kassab

1997 "Prospection Sous-Marine Pres de la Cote Sinopeenne: Transport d'amphores depuis L'atelier et Navigation en mer Noire." *Anatolia Antiqua* VI: 443-449.

TEZGÖR, D.K. ve İ. TATLICAN

1998 "Fouilles des Ateliers d'amphores a Demirci press de Sinop en 1996 et 1997." *AnatoliaAntiqua* VI: 423-442.

1998 "Sinop-Demirci Malzemesi 1998 Yılı Araştırma Dönemi." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 21- II: 315-322.

THEOCHARIS, Demetrios

1973 *Neolithic Greece*, Athens.

THROCKMORTON, Peter

1991 *The Sea Remembers*, New York.

TORRENCE, Robin

1983 "Monopol your direct Access? Industrial organization at teh Melos obsidian quarry." Prehistoric Quarries and Lithic Production, edited by J. E. Ericson - B.A. Purdy. Cambridge, 49-64.

1986 *Production and Exchange of Stone Tools*. Cambridge: Cambridge University Press.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı

1995 *Osmanlı Tarihi, Cilt II*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

VAN ANDEL T.J. H. ve RUNNELS, C.N.

1988 An Essay on the 'emergence of civilization' in the Aegean world." *Antiquity* 62: 234-247

VAN ANDEL T.J. H. ve J.C. SHACKLETON

1982 "Late Paleolithic and Mesolithic Coastlines of Greece and the Aegean." *Journal of Field Archaeology* 9: 445-454.

VASILIEV, Alexander

1964 *The History of the Byzantine Empire*, Milwaukee.

VON PROKESCH-OSTEN, Anton

1832 *Mitteilungen aus Kleinasien. I. Reise von Smyrna durch Mytilene nach Alexandria-Troas und Assos. Juli 1826. Jahrbücher der Literatur*, Wien.

WACHSMANN, Shelley

1998 *Seagoing Ships and Seamanship in the Bronze Age Levant*, College Station, Texas.

YALÇINLAR, İsmail

1949 "Çanakkale Boğazı Civarının Jeomorfolojisi Üzerine Müşahedeler." *Türk Coğrafya Dergisi* IX: 129-136.

ZANGGER, Eberhard

1991 "Prehistoric Coastal Environments in Greece: The Vanished Landscapes of Dimini Bay and Lake Lerna." *Journal of Field Archaeology* 18: 1-15

ZEMER, Avshalom

1977 *Storage Jars in Ancient Sea Trade*, Haifa.